

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KAZAK TÜRKÇESİ - TÜRKİYE TÜRKÇESİ
ARASINDA AKTARMA İLE İLİŞKİLİ BAĞIMSIZ
BİRLEŞİK CÜMLE ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zhanar USPANOVA

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Alâeddin MEHMEDOĞLU

OCAK-2007

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KAZAK TÜRKÇESİ - TÜRKİYE TÜRKÇESİ
ARASINDA AKTARMA İLE İLİŞKİLİ BAĞIMSIZ
BİRLEŞİK CÜMLE ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zhanar USPANOVA

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili**

Bu tez/..../2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkaların bilimsel eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalınması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zhanar USPANOVA

22/01/2007

ÖNSÖZ

Dil, İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan vasıtaya denir. Dil tabii bir vasıtaadır. Dil, yalnızca anlaşmayı sağlayan bir vasıta değil, aynı zamanda bir düşünme ve ortak duygular topluluğudur. Dil, milletlerin ve insanlığın başarısı için bütün unsurlarıyla araştırılarak incelenmelidir.

Bu çalışmada, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının 15 yıl olmasına rağmen, Türkiye'de Kazak Türkçesi kapsamlı ve nitelikli bir çalışmanın olmamasını bir eksiklik olarak görüyoruz. Akraba dillerden olan Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi gramerini karşılaştırmalı şekilde inceleyerek bu sahanın araştırılmasına katkı sağlıyoruz.

“Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi arasında aktarma ile ilişkili bağımsız birleşik cümle üzerine bir inceleme” konusu, bugünkü dil bilimciler tarafından incelenmektedir. Dilciler birleşik cümle konusu üzerinde çok çalışmalar yaparak çeşitli görüşler ortaya sunmuşlar. Fakat bu görüşler ortak bir noktaya ulaşamamışlar, farklı görüşler farklı öğrenimlere sahip olarak birleşik cümle konusu üzerinde fikirlerin çok olmasına sebepçi olmuştur. Bu çalışmada birleşik cümle ile ilişkili incelemeler yapılmıştır. Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu'na teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bu günlere kadar ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman eksik etmeyen, her zaman arkamda olan aileme de şükranlarımı sunarım. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma ve Kazakistan'daki hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Zhanar USPANOVA

22/01/2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
TABLO LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK CÜMLENİN OLUŞUMU	
ÜZERİNE GÖRÜŞLER	4
1.1 Birleşik Cümlenin Oluşumu	4
1.2. Türk Dilcilerine Göre Birleşik Cümle Tanıtımı	6
1.2.1. Birleşik Cümle Nedir?.....	22
1.2.1.1. Türkiye Türkçesinde Bağımlı Birleşik Cümle.....	25
1.2.1.2. Türkiye Türkçesinde Bağımsız Birleşik Cümle	29
1.2.1.2.1. Bağlaçlı Bağımsız Birleşik cümle	30
1.2.1.2.1.1. Ve Birleştirme Bağlacıyla Kurulan Bağımsız Birleşik cümle....	30
1.2.1.2.1.2. Ama, Ancak, Lakin, Fakat Zıtlık-Karşıtlık Bildiren Bağımsız	
birleşik Cümleler	32
1.2.1.2.1.3. Ya, Ya (da) Bölüştürme Bildiren Bağlaçlarla Bağlanan Bağımsız	
Birleşik Cümleler.....	34
1.2.1.2.1.4. Ne, Ne (de) Olumsuzluk Bildiren Bağlaçlarla Bağlanan Bağımsız	
Birleşik Cümleler	35
1.2.1.2.2. Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümleler.....	36

1.2.1.2.2.1. Zaman Alakalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle.....	36
1.2.1.2.2.2 Peş Peşe Alakalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle.....	38
1.2.1.2.2.3. Açıklayıcı Alakalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle.....	40
1.2.1.2.2.4. Karşılaştırma Alakalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle.	41
1.2.1.2.2.5. Sebep-Netice Alakalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle...	42

BÖLÜM 2: KAZAK TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK CÜMLE MESELESİ VE ONUN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMASI İLE İLİŞKİLİ SORUNLARI.....

2.1. Kazak Türkçesinde Birleşik Cümlenin Tanıtımı	44
2.2. Kazak Türkçesinde Birleşik Cümle Çeşitleri	48
2.2.1. Kazak Türkçesinde Bağımsız Birleşik Cümle.....	50
2.2.1.1. Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle	53
2.2.1.1.1. Eş Zaman Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle	53
2.2.1.1.1.2 “Ve” İfadesi Taşıyan “Da” Eş Zaman Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle Bağlacı	54
2.2.1.1.1.3. “Ve” İfadesini Taşıyan “Jäne” Eş Zaman Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle Bağlacı	56
2.2.1.1.1.4. “Hem” İfadesini Taşıyan “Äri” Eş Zaman Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle Bağlacı.....	57
2.2.1.1.2. Sebep- Netice Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle.....	58
2.2.1.1.2.1. “Çünkü” İfadesini Taşıyan “Öykeni, Sebebi” Sebep Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle Bağlacı.....	58
2.2.1.1.2.2. “Onun İçin, O Nedenle, Bu Yüzden, Bundan Dolayı” İfadesini Taşıyan “Sondıqtan, Sol Sebepti ” Sebep Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle Bağlacı	59
2.2.1.1.3. Karşıt Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle.....	64
2.2.1.1.4. Seçim Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle	66
2.2.1.1.5. Peş peşe Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle	67
2.2.1.2. Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle	69

2.2.1.2.1. Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle Kısımlarının Bir biriyle Bağlanma Çeşitleri	70
2.2.1.2.2. Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümlenin Manalık Türleri	72
2.2.1.2.2.1. Eş Zamanlı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle	73
2.2.1.2.2.2. Sebep Bildiren Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle	74
2.2.1.2.2.3. Karşıtlı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle	75
2.2.1.2.2.4. Anlatmalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle.....	78
2.2.1.2.2.5. Karşılaştırmalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle	79
2.2.1.2.2.6. Şartlı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle.....	81
2.2.2. Kazak Türkçesinde Bağımlı Birleşik Cümle.....	83
BÖLÜM 3: KAZAK TÜRKÇESİNDE BAĞIMSIZ BİRLEŞİK CÜMLELER VE ONUN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI MESELESİ	86
3.1. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Bağımsız Birleşik Cümleler.....	86
3.2. Birleşik Cümle Üzerine Bilimsel Görüşler ve İncelemeler	89
3.2.1. Prof. Dr. Leyla Karahan'a Göre Birleşik Cümle ve Çeşitleri.....	89
3.2.2. Yrd. Doç. Dr. Kenan Koç'a Göre Birleşik Cümle ve Çeşitleri	92
3.2.3. Prof. Dr. M. Metin Karaörs'e Göre Birleşik Cümle ve Çeşitleri	106
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	111
KAYNAKLAR	114
ÖZGEÇMİŞ.....	116

KISALTMALAR

- Diğ** : Diğer
Doç : Doçent
Dr : Doktor
KzkT. : Kazak Türkçesi
K.T. : Kazak Türkçesinde
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
Prof. : Profesör
s. : Sayfa
TDK : Türk Dil Kurumu
T.T : Türkiye Türkçesinde
vb. : ve başka
vs. : ve saire
Yay. : Yayınlar
Yrd: : Yardımcı

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye Türkçesinde Birleşik cümlenin oluşumu aşamaları.....	6
Şekil 2: Türkiye Türkçesinde Birleşik cümle sınıflandırılması	25
Şekil 3: Türkiye Türkçesinde Bağımlı Birleşik Cümlenin Şema ile İfadesi	28
Şekil 4: Türkiye Türkçesinde Bağımsız Birleşik Cümle Sınıflandırılması.....	29
Şekil 5: Türkiye Türkçesinde Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle	30
Şekil 6: T. T. Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle Sınıflandırılması.....	36
Şekil 7: Kazak Türkçesinde Basit cümle ve birleşik cümle tonlaması	47
Şekil 8: Kazak Türkçesinde Birleşik cümlenin sınıflandırılması.....	49
Şekil 9: Kazak Türkçesinde Bağımsız birleşik cümle sınıflandırılması	53
Şekil 10: Kazak Türkçesinde Bağımlı birleşik cümle sınıflandırılması.....	85
Şekil 11: Koç'a Göre Birleşik Cümle Sınıflandırılması	93
Şekil 12: Kazak Türkçesinde Birleşik Cümle (Qurmalas Söylem).....	94
Şekil 13: K. T. Bağımsız Birleşik Cümle (Salalas Qurmalas Söylem)	95
Şekil 14: K. T. Bağımlı Birleşik Cümle (Sabaqtas Qurmalas söylem).....	96
Şekil 15: Birleşik Cümle Sınıflandırılması.....	112-113

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye Türkçesine Birleşik Cümlenin Karşılaştırmalı Tahlili Üzerine	8
Tablo 2: Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Cümle Tonlamaları	23
Tablo 3: Eşzamanlı Bağlaçlı ve Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle.....	81
Tablo 4: Karşıt Bildiren Bağlaçsız ve Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle	82
Tablo 5: Sebep- Netice Bildiren Bağlaçsız ve Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle ...	82
Tablo 6: Prof. Dr. Leyla Karahan'a Göre Birleşik Cümle	90
Tablo 7: Yrd. Doç. Dr. Kenan Koç ve Oğuz Doğan'a Göre Birleşik Cümle	97
Tablo 8: Prof. Dr. M. Metin Karaörs'e Göre Birleşik Cümle	108

Tezin Başlığı: Kazak Türkçesi - Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma İle İlişkili Bağımsız Birleşik Cümle Üzerine Bir İnceleme	
Tezin Yazarı: Zhanar Uspanova	Danışman: Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: viii(ön kısım)+116(tez)
Anabilim dalı: Türk Dili ve Edebiyatı	Bilim dalı: Yeni Türk Dili
<p>Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde cümle bahsine yeni bir katkıda bulunmak amacıyla, bağımsız birleşik cümle konusunu ele aldık. Türkiye Türkçesinde cümleye ve birleşik cümleye bakış açısını değerlendirerek, farklı görüşlerin yer aldığını saptadık. Aynı zamanda Türkiye Türkçesindeki bağlı cümle ve Sıralı cümleleri Kazak Türkçesindeki bağımsız birleşik cümleyle karşılaştırdık. Türkiye Türkçesinde dilbilimcilerin birleşik cümle diye sınıflandırdığı cümlelere bazılarının basit cümle dediğini ve bu sebeple birleşik cümlelerin sınırlarının tam olarak belirlenmesi gerektiğini ifade ettik. Türkiye Türkçesinde bağımsız birleşik cümleye ihtiyaç duyulduğunu açıklayarak, nasıl olması gerektiğini anlattık. Türkiye Türkçesinde birleşik cümlelerin sınıflandırılmasının çok çeşitli olması nedeniyle birleşik cümlelerin türlerini ele alarak, bağımsız birleşik cümlelerin sınırlarını açıklamaya çalıştık. Kazak Türkçesindeki bağımsız birleşik cümleyi Türkiye Türkçesi için sunmuş olduğumuz bağımsız birleşik cümle yapı bakımından aynı olduğunu açıklayarak, örnekler verdik. Son bölümde ise Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki bağımsız birleşik cümleleri karşılaştırarak, örneklerle açıkladık. Kazak Türkçesindeki bağımsız birleşik cümle Türkiye Türkçesine aktarılmasında ortaya çıkan yanlışlıkları ele alarak, örneklerle kanıtladık. Türkiye Türkçesi için bağımsız birleşik cümlelerin oluşumunu ilimin ve insan düşüncesinin ışığında yeniden ele alınarak, Türklük Biliminde bir birlikteliğin sağlanması gerekliliği fikrine ulaştık.</p>	
Anahtar kelimeler: Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi, birleşik cümle, bağımsız ve bağımlı birleşik cümle, tonlama.	

Title of the Thesis: A Study On Dependent Compound Sentence Related To Transfer Between Turkish of Kazakh and Turkish of Turkey	
Author: Zhanar Uspanova	Supervisor: Prof. Dr. Alaeddin Mehmedoğlu
Date:	Nu. of pages: viii(pre text)+116(main body)
Department: Turkish Language and Literature Subfield: Modern Turkish Language	
<p>In this study, because of target for contributing a new perspective for subject of sentence in Turkish of Turkey, I handled subject of independent compound sentence. With regarding view angle of sentence and compound sentence in Turkish of Turkey, I ascertained different ideas. At the same time, I settled a comparison between connected sentence in Turkish of Turkey and sequenced sentence in Turkish of Kazakh. I also highlighted that linguists had named compound sentence which they classified before, with simple sentence. For that reason, I demonstrated necessity of determining an exact border of compound sentence. Furthermore, explaining which kind of necessity is there for independent compound sentence in Turkish of Turkey, I declared how should this be achieved. Because of the fact that there are various classification structures for compound structure in Turkish of Turkey, I studied to explain the border of independent compound sentence by handling species of compound sentences. Also with explaining powerful similarity of independent compound sentences between Turkish of Turkey and Turkish of Kazakh, I illustrated it in details. In the last chapter, I explained this with comparing independent compound sentences in Turkish of Turkey and Turkish of Kazakh. Furthermore I also proved by handling emerged faults in the process of transferring Turkish of Kazakh to Turkish of Turkey. Lastly thinking independent compound sentences for Turkish of Turkey by the light of science and human –beings, I reached a result that there should be a common idea in Science of Species.</p>	
Keywords: Turkish of Turkey and Turkish of Kazakh, compound sentence, independent and dependent compound sentence, intonation.	

BÖLÜM 1: TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK CÜMLENİN OLUŞUMU ÜZERİNE GÖRÜŞLER

1.1 . Birleşik Cümlenin Oluşumu

Türkiye Türkçesinde birleşik cümlenin oluşumu hakkında çeşitli fikirler mevcuttur. Hatta bu konudaki fikirler incelendiğinde birbirine zıt değerlendirmeler yapıldığı görülecektir. Basit ve birleşik cümlenin sınırları tam olarak belirlenmemiş, dolayısı ile birleşik cümle ve basit cümle birbirinden net ifadelerle ayrılmamış bu da zihinlerde çelişkilere neden olmuştur. Birleşik cümle adında bile birliktelik sağlanamamış çeşitli terimler kullanılmıştır: Birleşik Tümce, Birleşik Cümle, Bileşik Cümle, Karmaşık Cümle, Mürekkep Cümle gibi. Bu karşılığı giderebilmek için öncelikle birleşik cümlenin oluşum esaslarını ortaya koymak gerekir.

İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan vasıta olan dil, fikrin ifadesi olup duygu ve düşüncelerimizi kelimelere dökerek ifade etmemizi sağlayan mükemmel bir yapıdır. Başka bir deyişle dil, seslendirilmiş düşünce, düşünce ise sessiz bir dildir diyebiliriz. İşte bu düşünce seslendirildiğinde, söz diziminin en temel birimi olan cümle devreye giriyor. Çünkü duygu, düşünce veya herhangi bir bilgi seslendirildiğinde ancak cümle ile bir mana taşıyabiliyor. İnsanoğlu geliştikçe düşünce de bu değişime ayak uyduruyor.

Bu konuda Mehmedoğlu'nun fikirlerini söyleyebiliriz.

Önce bilmemiz gerekiyor ki, bizi ihata eden âlem daima değişir, inkişaf eder ve zenginleşir. Bu inkişaf sürecinde bilim önemli rol oynuyor. Daha doğrusu toplumsal bilinç formlarından olan bilim, doğa ve toplum kavramaya, âlemin bu ve diğer olaylarına başlayan olayları, etkileyen kanunları açıklamaya yönelir. Bilim insan emeğini entelektüelleştirdiği gibi insan kendisinin de formalaşmasını güçlü etkiliyor. Neticede insan kendisi değiştikçe toplumun da değişmesi zarureti anlaşılıyor. Toplum hayatında gerçekleşen bu keyfiyet değişiklikleri insanın yaşamını temelli surette yerleştirir onun kavrama gücünü ve yaratıcılık yeteneğini zenginleştirir. Doğa ve toplum kanunlarının karşılıklı alakası ve birbirine etkisi dil için de yabancı değildir. Bu açıdan herhangi bir dilin akıcı olması, bedii taraftan rengârenk kullanım araçlarına sahiplenmesi için yüzyıllar içinde yeni yeni

imkânlar ortaya çıkar. Bu yeni imkânlardan biri de düşünce sürecinin basitten birleşige doğru inkişafı ile alakalı. İnsan evriminin belirli aşamasında basit cümlelerin basit şekilde birleşmesi birleşik cümlelerin oluşum süreci dünya dillerinde aynı inkişaf süreci içinde başlamamıştır. Bu da doğaldır (A.Mehmedoğlu, 2001. Önsöz).

Takdir ederiz ki, kendilerini kuşatmış dünya, tabi çevre ihtiyaçları ölçüsünde üç yüz, dört yüz kelimeyle konuşan ilkel kabilelerin diliyle; teknolojide ve bilimde büyük hamleler yapmış, sadece dünya ile kalmayıp uzaya dahi hükmetmiş olan ve binlerce kelimeyle şaheserler vücuda getirmiş toplumların dilleri aynı oluşum süreci içinde basitten birleşige doğru gelişim gösterememiştir. Bu da oldukça doğaldır, çünkü insanoğlu aynı dünya üzerinde yaşamıştır, ama aynı coğrafyayı her zaman paylaşmamıştır (A.Mehmedoğlu, 2001. Önsöz). İnsan yaşamak için gerekli olan her yere yayılmıştır. Ancak son yıllarda iletişim alanındaki gelişmeler ilişkileri artmış, insanların düşünce alış verişlerini olumlu yönde etkilemiştir (A.Mehmedoğlu, 2001. Önsöz).

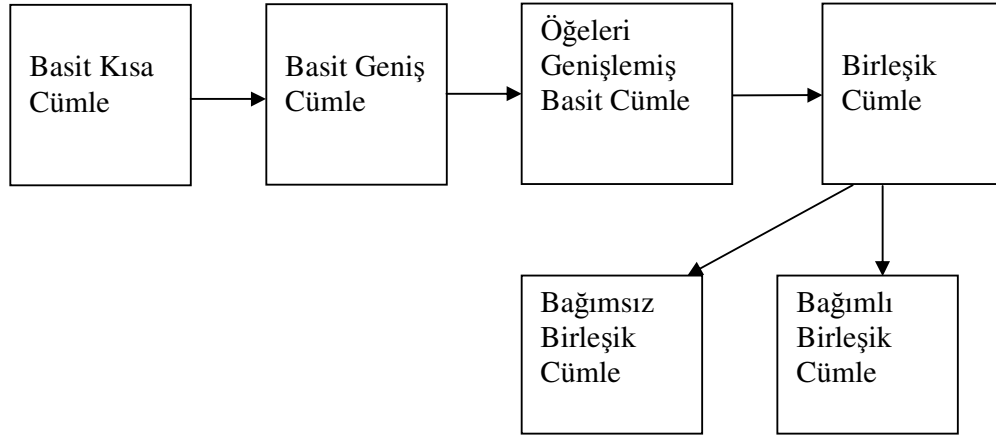
Bellidir ki, bilimin meydana gelmesi toplumun maddi hayatının istekleri ile bağlıdır. Zaruri isteği iyileştirmeye çaba gösteren insan düşüncesinin teknolojinin, maddi alakaların vs. nedenlerin inkişafı güçlü etkilemiş, insanın soyutlaştırma yeteneği güçlendirmiştir. Neticesinde basitten birleşige doğru adım atılmıştır.

Prof. Dr. Elövest Zakiroğlu Abdulayev haklı olarak yazıyor: “İnsan düşüncesinin belirli inkişaf devri bağımlı birleşik cümleye olan ihtiyacı doğurur. Bunun neticesidir ki, basit cümlelerin birbiri ile birleşmesi lazım gelir ki, bu amaçla da dilin kendi materyalinden (malzemesinden) bağlayıcı araç gibi istifade olunur ” (A. Mehmedoğlu, 2001. Önsöz).

Bu yaklaşım aynı zamanda medeni ölçüde gelişen insan dünyasının, düşünce sistemindeki gelişim doğrultusunu da ortaya koymaktadır. Sözcükler bizim yaşamımıza ihtiyaçlar doğrultusuna girer ve doğrultu da yaşamını sürdürür. Dil her gün yeni sözcükler ve yeni kavramları hayatımıza dâhil ediyorsa, insanoğlu gelişiyor demektir. Bu gelişim esasında düşünce sistemi de yavaş yavaş genişliyor ve birleşik bir yapıya doğru ilerliyor demektir. İnsan düşüncesi geliştikçe basit düşünce de gelişme göstermiş ve olgunlaşan düşüncenin ürünleri olan cümle yapıları aşama aşama meydana çıkmaya başlamıştır. Bu oluşum elbette ki basit

cümlenin gelişmesiyle başlamış ve birleşik cümlenin oluşumuna kadar devam ettirecektir. Çünkü yaşamdaki her şey gibi cümlelerin yapısı da ihtiyaçlar doğrultusunda hayatımıza giriyor ve yerlerini dolduran yeni kavramlar ortaya çıktıkça hayatımızdan yavaş yavaş uzaklaşıyor.

Şekil 1: Türkiye Türkçesinde Birleşik Cümle Oluşum Aşamaları

Kaynak: A.Mehmedoğlu (2005:80)

1.2. Türk Dilçilerine Göre Birleşik Cümle Tanıtımı

Türkiye Türkçesinde cümlenin yapı bakımından sınıflandırılmasında ortaya çıkan fikirlerin farklılıklarında, birleşik cümlenin tanımlarında yapılan düşünceler yatmaktadır. Bu açıdan bilim adamlarının sunduğu birleşik cümle tanımlarını incelemek gereklidir.

Bu konuda Tahir Necat Gencan (2001:153) “Tümleyen ve tümlenen önermelerden kurulmuş söz dizisine BİRLEŞİK TÜMCE denir.” diye tanımlamıştır. Haydar Ediskun ise (2003:381) “ Birleşik cümle, içinde bir tek temel yargıya yeteri kadar yan yargı bulunan bir cümledir.” Şeklinde tarif etmiştir. Tahsin Banguoğlu (1998:546) “ Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümleye birleşik cümle (phrase composée) adını veriyoruz.” diye örneklerle devam etmiş. Nurettin Koç “İçinde birden çok çekimli eylem bulunan, dolayısıyla birden çok yargı taşıyan tümceye birleşik cümle (Alm. zusammengesetzter Satz; Fr. Phrase composée; İng. compound sentence) adını

verilir diye ifade etmiştir. İncelediğimiz tanımlarda yan cümlenin çekimli olması dikkate alınmıştır.

Bizce birleşik cümle basit cümlelerin birleşmesinden oluşmaktadır. Nitekim incelediğimiz tanımlarda birleşik cümlede bir başka cümlenin varlığından bahsetmektedir. Bu bağlamda, Metin Karaörs (1993:48) “ Birleşik cümle bir asıl birde yardımcı cümle olmak üzere en az iki cümleden meydana gelen bir cümle şeklindedir.” Mehmet Hengirmen (2002:354) “ İçinde birden çok çekimli eylem ve birden çok yargı bulunan cümlelere bileşik cümle denir. Bileşik cümlelerde bir çekimli eylem, bir temel cümle ve bu temel cümleyi tamamlayan yan cümleler bulunur”, (Tuncer Gülensoy, 2005:436) “Birden çok çekimli fiil (eylem) kullanılmış olan cümleye denir” diye tanımlar yaparak birleşik cümlenin içerisinde başka bir cümle var olduğundan bahsetmişlerdir.

Birleşik cümle tanımlarına göre, Mehmedoğlu şu fikirleri söylemektedir.

“Türkiye Türkçesinde bu konular (cümle hakkında) henüz kapsamlı şekilde araştırılıp açıklığa kavuşturulmamıştır. Önce tariflere dikkat edildiğinde açıkça belli oluyor ki, güya Türkiye Türkçesinde birleşik cümleler yalnız bir temel (asıl, esas, ana) cümle ile bir de yardımcı (yan) cümlelerden oluşuyor.

Bu elbette, böyle değildir. Bu tarif eksiktir. Bu tanıtım birleşik cümlenin yalnız bir türünü kapsıyor.

Yapılarına göre cümlelerin sınıflandırılması meselesine geldiğimizde ise, manzara daha değişik (vahim) görünmektedir. Bu, önce cümlelerin yapılarına göre sınıflandırılması kriterinin (kıstasının) yüzeysel belirlenmesiyle alakadardır (A.Mehmedoğlu, 2005:10).

Türkiye Türkçesinde birleşik cümle tahlilini Mehmedoğlu'nun karşılaştırma üslubunu gösterebiliriz.

Tablo 1: Türkiye Türkçesine Birleşik Cümlelerin Karşılaştırmalı Tahlili Üzerine

	Kim nerde, hangi terimle, hangi örneği gösterir?	Bize göre nasıl cümledir?
I	<p>Tahir Nejat Gencan, "Dilbilgisi", Ahmet Sait Basımevi, İstanbul, 1966, s. 81-91</p> <p>Birleşik Tümceler</p> <p>1.Kartalın beğenmediği kargalar kapışır. (C. Şehabettin, s. 87).</p> <p>2. Koca Ali sendeleyerek ayağa kalktı (Ö. Seyfettin, s. 88).</p> <p>3. Koca Ali kamaşan gözleriyle kapısının temiz eşğine baktı (Ö. Seyfettin, s. 89).</p> <p>Bağımsız Önergelerden Birleşik Tümce</p> <p>1. O vakit rüzgârın gürültüsü içinde ince bir sesin anlaşılmaz bir şeyler söyleyerek inlediğini işittik (R.N. Güntekin, s. 88).</p> <p>2. Atatürk devrilerinin ana hedefi, bu milleti hürriyete varmaktan alıkoyan engelleri ortadan kaldırmaktı (F.R.Atay, s.89).</p>	<p>1.Basit cümledir. Belirtili nesne (<i>neyi? <u>Kartalın beğenmediğini</u></i>) sıfat-fiil öbeği ile ifade edilmiştir.</p> <p>2.Basit cümledir. Tarz zarflığı (<i>nasıl? <u>Sendeleyerek</u></i>) zarf-fiile ifade edilmiştir.</p> <p>3.Basit cümledir. Belirten (<i>hangi? <u>kamaşan</u></i>) sıfat-fiile ifade edilmiş</p> <p>Her iki örnek de basit cümledir. Unutulmamalı ki, sıfat-fiil, zarf-fiil, isim-fiil kelimeleri ve bunlardan oluşan kelime grupları (öbekleri) cümle içerisinde zaman ve eklerinden birini bile kabul etmediğinden yüklem görevine sahiplenemiyor. Neticede adı geçen kelime ve kelime grupları (öbekler) kullanılan örnekler basit cümle gibi şekilleniyor.</p>

Kaynak: Mehmedoğlu (2005:17)

	Kim nerde, hangi terimle, hangi örneği gösterir?	Bize göre nasıl cümledir?
IV	<p>T. Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”, TTK Basım Evi, Ankara, 1990, s. 547–567</p> <p>Birleşik cümle</p> <p>a. <u>Yan yana Birleşik Cümle</u></p> <p>1.Tabancasını çekiyor ve ateş ediyor (s. 547).</p> <p>2. Çantası alıp evden çıkmış (s. 547)</p> <p>b.<u>Altalta Birleşik Cümle</u></p> <p>1.Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olurmuş (s. 548).</p> <p>c. <u>Tümleme Birleşik Cümle</u></p> <p>1. Kedi iki yavru doğurdu, fakat yaşamadılar (s. 548).</p> <p>Bağlam Cümlesi</p>	<p>1. Birleştirme bildiren <u>ve</u> bağlacı artı cümlelerin umumi tonlamasına bağımlı kuruluş bağlacı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>2. basit cümledir. Tarz zarflığı (<u>nasıl? Çantasını alıp</u>) zarf-fiil öbeği ile ifade edilmiştir.</p> <p>1. Basit cümledir. Zaman zarflığı (<u>ne zaman? Kocayınca</u>) zarf-fiil ifade edilmiştir.</p> <p>1. Karşıtlık-zıtlık bildiren <u>fakat</u> bağlacı ve cümlelerin umumi tonlamasına bağımlı kurulmuş bağlacı bağımsız birleşik cümledir.</p>

<p>a. <u>Ulama Cümlesi</u></p> <p>1. Turgut bana bakıyor, gülüyordu (s. 555).</p> <p>2. Yarın getirecekler de göreceğiz (s. 555).</p> <p>Karmaşık Birleşik Cümle</p> <p>a. <u>Birleşik Ad-fiil Cümlesi</u></p> <p>1. Böyle bir soruyla karşılaşmak beni şaşırttı (s. 563).</p> <p>b. <u>Birleşik Sıfat-fiil Cümlesi</u></p> <p>1. Pratik eğitim görmüş gençleri tercih ediyorlar (s. 567).</p> <p>c. <u>Birleşik Zarf-fiil Cümlesi</u></p> <p>1. Geldiğinde anlatırız (s. 571).</p> <p>2. Tabancasını çekip ateş etmiş (s. 573).</p> <p>Birleşik Cümle</p> <p>a. <u>Yan yana Birleşik Cümle</u></p> <p>3. Tabancasını çekiyor ve ona ateş ediyor (S. 547).</p>	<p>1. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>2. Bölüştürme bildiren <u>da, de</u> bağlacı ve cümlenin umumi tonlamasına bağımlı kurulmuş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>1. Basit birleşik cümledir. Özne (<u>ne? Böyle bir soruyla karşılaşmak</u>) isim-fiil öbeği ile ifade edilmiştir.</p> <p>1. Basit cümledir. Belirten (<u>hangi? Pratik eğitim görmüş</u>) sıfat-fiil öbeği ile ifade edilmiştir.</p> <p>1. Basit cümledir. Zaman zarflığı (<u>ne zaman? Geldiğinde</u>) sıfat-fiile ifade edilmiştir.</p> <p>2. Basit cümledir. Tarz zarflığı (<u>nasıl? Tabancasını çekip</u>) zarf-fiil öbeği ile ifade edilmiştir.</p> <p>3. Birleştirme bildiren <u>ve</u> bağlacı artı cümlenin umumi tanlamasına</p>
---	---

<p>4. Çantasını alıp evden çıkmış (s. 547).</p> <p>b. Altalta Birleşik Cümle</p> <p>1. Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olurmuş (s. 548).</p> <p>c. Tümleme Birleşik Cümle</p> <p>1. Kedi iki yavru doğurdu, fakat yaşamadılar (s. 548).</p> <p>Bağlam Cümlesi</p> <p>a. Ulama Cümlesi</p> <p>1. Turgut bana bakıyor, gülüyordu (s. 555).</p> <p>2. Yarın getirecekler de göreceğiz (s. 555).</p>	<p>bağımlı kurulmuş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>4. Basit cümledir. Tarz zarflığı (<i>nasıl? Çantasını alıp</i>) zarf-fiil öbeği ile ifade edilmiştir.</p> <p>1. Basit cümledir. Zaman zarflığı (<i>ne zaman? Kocayınca</i>) zarf-fiil ifade edilmiştir.</p> <p>1. Karşıtlık-zıtlık bildiren <i>fakat</i> bağlacı ve cümlenin umumi tonlamasına bağımlı kurulmuş bağlacı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>1. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>2. Bölüştürme bildiren <i>da, de</i> bağlacı ve cümlenin umumi tonlamasına bağımlı kurulmuş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p>
--	---

Kaynak: Mehmedoğlu (2005:23)

	Kim nerde, hangi terimle, hangi örneği gösterir?	Bize göre nasıl cümledir?
V	<p>H. Ediskun, “Türk Dilbilgisi”, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul, 1988, s. 379- 389</p> <p>Birleşik Cümle</p> <p>1. Minareyi çalan kılıfını hazırlar (s. 381).</p> <p>2. Alışmış, kudurmuştan beterdir (s. 387).</p> <p>Sıra Cümle</p> <p>1. Şemsiyeler açılıyor, yakalar kalkıyor, adamlar sıklaşıyordu (s. 387).</p> <p>Bağlı Cümleler</p> <p>1. Leylek Nevruz’la birlikte ufku muza gelir ve kaşların hepsinden önce çevremizde yerleşir (s. 387).</p> <p>2. Bize bol bol ziya kucakla getir, çünkü düşmek, etrafı görmemektir (s.387).</p>	<p>1. Basit cümledir. Özne (<i>kim?</i> <i>Minareyi çalan</i>) sıfat-fiil öbeği ile ifade edilmiştir.</p> <p>2. Basit cümledir. Özne (<i>Kim?</i> <i>Alışmış</i>) isimle ifade edilmiştir.</p> <p>1. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>1. Birleştirme <i>ve</i> bağlacı artı cümlelerin umumi tonlamasına bağımlı kurulmuş bağlacı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>2. Sebep yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümledir. Temel ve yardımcı cümleler birbirine <i>çünkü</i> bağlacı ve bağımlılık tonlaması ile bağlanır. Temel cümle önce, yardımcı cümle (<i>Düşmek etrafı görmemek</i>), temel cümlelerin (<i>Bize</i></p>

	<p>3. Ben de tarih okudum, onun için âlemi elbet bilirim. (s. 387)</p> <p>Ki'li Bağlı Cümle</p> <p>1. Şüphesiz ki bir gün canlı ölecektir (s. 388)</p>	<p><i>bol bol ziya kucakla getir ne için?</i>) sorusuna cevap vermekle, temel cümledeki hareketin icra sebebini bildiriyor. Basit cümleye çevrildiğinde yardımcı cümle basit cümlelerin sıfat- fiil öbeği edilen (<i>Düşmek etrafı görmemek olduğu için bize bol bol ziya kucakla getir</i>) birleşik sebep zarflığı oluyor.</p> <p>3. Sebep yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümledir. Temel ve yardımcı cümleler birbirine <u>onun için</u> bağlacı ve bağımlılık tonlaması ile bağlanır. Yardımcı cümle önce, temel cümle sonra kullanılmıştır. Yardımcı cümle (<i>Ben de tarih okudum</i>), temel cümlelerin (<i>Âlemi elbet bilirim</i>) <u>ne için?</u> Sorusuna cevap vermekle, temel cümledeki hareketin icra sebebini bildiriyor. Basit cümleye çevrildiğinde yardımcı cümle basit cümlelerin sıfat-fiil öbeği artı <i>in</i> takısıyla ifade edilen (<i>Ben de tarihi okuduğum için âlemi elbet bilirim</i>) birleşik sebep zarflığı oluyor.</p> <p>1. Basit cümledir. <u>Şüphesiz (ki)</u> yardımcı kelime türü zarurilik bildiren <i>duygu</i> sözüdür.</p> <p>Cümlede söylenen fikre konuşanın münasebetini bildiren</p>
--	---	---

	<p><u>yardımcı kelime türüne duygu sözleri denir.</u> Örn.</p> <p><i><u>Süphesiz (ki)</u></i> güne ait hakikatleri ben de sizinle beraber kabul ediyorum.</p> <p>Öz edebiyatımız dışında <i><u>süphesiz ki</u></i> Avrupa eserlerinin tercümelerine de muhtacız.</p> <p>Bu cümlelerde kullanılan <i><u>süphesiz (ki)</u></i> duygu sözü, söylenilen fikre konuşanın duygusal münasebetini bildiriyor. Duygu sözleri değişmiyor, yani hiçbir ek kabul etmiyor. Duygu sözlerinin bağımsız sözlük anlamı olmadığından hiçbir suale cevap veremiyor ve neticede cümle ögesi görevini de üstlenemiyor.</p> <p>Türkiye Türkçesinde en çok kullanılan duygu sözleri şunlardır: <i>Adeta, acaba, aslında, bence, böylelikle, demek (ki), daha doğrusu, doğrudan, doğrusu, elbette (ki), galiba, güya, genellikle, gerçekten, hakikaten, hiç kuşkusuz, hülasa, ihtimal (ki), kuşkusuz (ki), kısacası, maalesef, mesela, nihayet, nitekim, ne yazık (ki), sahiden, şüphesiz (ki), umumiyetle vs.</i></p> <p><u>Ki</u> bağlacıyla kurulan birleşik</p>
--	--

	<p>cümleler hakkında konuşurken Prof. Dr. Hamza Zülfikar doğru olarak yazıyor: “<u>İhtimal ki</u> onun hayâli pek çekiş ve kendi dünyasına inanmak kabiliyeti de pek kuvvetliydi. <u>Demek ki</u>, bizim haberimiz yok ama zavallının aklından zoru varmış. <u>Ne yazık ki</u> artık gönlümüzce yaşamaya fırsat bulamıyoruz. Bu cümlelerde her ne kadar ki bağlacı yer almışsa da, bunların birer bağlaçlı yan cümleyle kurulmuş birleşik cümle sayamayız. <u>Ki</u> bağlacı aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi bazı kelimelerle birlikte <u>hazır söz kalıpları</u> (çizgi benimdir-A.M.) olarak kullanılmıştır.</p>
--	--

Kaynak: Mehmedoğlu (2005:26)

	Kim nerde, hangi terimle, hangi örneği gösterir?	Bize göre nasıl cümledir?
IX	<p>Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, “Türkçe El Kitabı”, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ankara,2000, s. 436- 438</p> <p>Bağımlı Sıralı Cümle</p> <p>1. Biri gezmeye gitti, öteki çalışmaya (s. 439).</p> <p>2. Sorular zor değildi ama cevapları yine de yetiştiremedik. (s. 439).</p>	<p>1. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>2. Karşıtlık- zıtlık bildiren ama bağlacı ve cümlenin umumi tonlamasına bağımlı kurulmuş</p>

	<p>Bağımsız Sıralı Cümle</p> <p>1. Yağmur başlamıştı, şemsiyeler açılıyor, yakalar kalkıyor, adamlar sıklaşıyordu (s. 439).</p> <p>2. Babası odasından çıkmaz, annesi ortalıkta görünmez, anneannesi durmadan örgü örerd (s. 439)</p>	<p>bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>Her iki örnek de bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p>
--	--	---

Kaynak: Mehmedoğlu (2005:36)

	Kim nerde, hangi terimle, hangi örneği gösterir?	Bize göre nasıl cümledir?
<p>XIV</p>	<p>Prof. Dr. M. Metin Karaörs, "Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri", Kayseri, 1993, s. 50</p> <p>İç içe Birleşik Cümle</p> <p>1. Yolculuk bitecekmiş sanılır (s. 50)</p>	<p>1. Konuşma diline ait özne yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümledir. Temel ve yardımcı cümleler birbirine bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. Konuşma üslubuna ait olduğu için yardımcı cümle önce, temel cümle sonra kullanılmıştır. Yardımcı cümle <u>(Yolculuk bitecekmiş)</u>, temel cümlenin <u>(Sanılır) ne?</u> sorusuna cevap vermekle temel cümlede olmayan belirtili nesnenin yerine</p>

	<p>2. Ben seni geldi biliyordum (s. 50)</p>	<p>geçip, onu açıklıyor. Basit cümleye çevrildiğinde yardımcı cümle basit cümlenin sıfat-fiil öbeği ile ifade edilen (<i>Yolculuğun biteceği</i> sanılır) birleşik öznesi oluyor.</p> <p>2. Konuşma diline ait basit cümledir. Bu örnekte birleşik nesne sıfat-fiil öbeği ile <u>Senin geldiğini</u> şeklinde ifade edilmeliyken, konuşma üslubuna özgü <u>Seni geldi</u> şeklinde ifade edilmiştir. Diğer taraftan bu cümlede kullanılan <u>Geldi</u> yüklem değildir. Böyle olduğundandır ki, o, cümlenin sonunda kullanılan <u>Biliyordum</u> yüklemiyle başka zamanlarda uyum sağlayamıyor. Aşağıdaki şemaya dikkat edelim:</p> <div style="text-align: center;"> <p>Ben seni { gelecek } { gelir } } biliyordum.. { geliyor }</p> </div> <p>3. konuşma diline ait nesne yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümledir. Temel ve yardımcı cümleler birbirine bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. Yardımcı cümle (<u>Sen uyumussun</u>), temel cümlenin (<u>Zannettim</u>) <u>neyi?</u> Sorusuna cevap vermekle temel cümlede olmayan belirtili nesnenin</p>
--	---	--

	3. Sen uyumuşsun zannettim (s. 50).	yerine geçip, onu açıklıyor. Basit cümleye çevrildiğinde yardımcı cümle basit cümlenin sıfat-fiil öbeği ile ifade edilen (<u>Senin uyuduğunu zannettim</u>) birleşik nesnesi oluyor.
--	-------------------------------------	--

Kaynak: Mehmedoğlu (2005:47)

	Kim nerde, hangi terimle, hangi örneği gösterir?	Bize göre nasıl cümledir?
XVII	<p>Mehmet Hengirmen, “Türkçe Dilbilgisi”, Engin Yay., 3. Basım, Ankara, 1998, s. 353-368</p> <p>Birleşik Cümle</p> <p>1. Serpil koltuktan kalkarak pencereyi açtı.</p> <p>2. Bal tutan, parmağını yalar.</p> <p>3. Dün öylesine yorgundum ki, erkenden yatıp uyudum.</p>	<p>1. Basit cümledir. Tarz zarflığı (<u>nasıl? Koltuktan kalkarak</u>) zarf-fiil öbeği ile ifade edilmiştir.</p> <p>2. Basit cümledir. Özne (kim? Bal tutan) sıfat-fiil öbeği ile ifade edilmiştir.</p> <p>3. Sebep yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümledir. Temel ve yardımcı cümle birbirine <u>ki</u> bağlacı ve bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. Yardımcı cümle önce, temel cümle sonra kullanılmıştır. Yardımcı cümle (<u>Dün öylesine yorgundum</u>), temel cümlenin (<u>Erkenden yatıp uyudum</u>) ne için? Sorusuna cevap vermekle temel cümledeki hareketin icra sebebini bildiriyor. Basit cümleye</p>

	<p>Bağımlı Sıralı Cümle</p> <p>1. Süleyman hem işte çalışıyor, hem de okula gidiyor.</p> <p>Bağımsız Sıralı Cümle</p> <p>1. Bahar gelmiş, ağaçlar çiçek açmış, kuşlar yuvalarından çıkmış, dereler dolup taşmıştı.</p>	<p>çevrildiğinde yardımcı cümle basit cümlenin sıfat-fiil öbeği artı için takısıyla ifade edilen (<u>Dün öylesine yorgun olduğum için</u> erkenden yatıp uyudum) birleşik sebep zarflığı oluyor.</p> <p>1. İştirak bildiren <u>hem, hem(de)</u> bağlacı ve cümlenin umumi tonlamasına bağımlı kurulmuş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>1. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p>
--	--	---

Kaynak: Mehmedoğlu (2005:54)

	Kim nerde, hangi terimle, hangi örneği gösterir?	Bize göre nasıl cümledir?
XVIII	<p>Nurettin Koç, “Yeni Dilbilgisi”, İnkılap Yay., 3. Baskı, Ankara, 1996, s. 530-558</p> <p>Birleşik Tümce</p> <p>1. İnsan yarın ölecekmiş gibi çalışmalıdır.</p>	<p>1. Basit cümledir. Tarz zarflığı (mukayeseli) (<u>nasıl? Yarın ölecekmiş gibi</u>) sıfat-fiil öbeği artı <u>gibi</u> takısıyla ifade edilmiştir.</p>

	<p>Sıralı Cümle</p> <p>1. Ve işte o zaman hissettim ki, Ketü bir Alman'dır.</p> <p>İç Tümce</p> <p>1. Her şeyi anlamışa benziyor.</p> <p>2. Her anne çocuğu okusun, adam olsun ister.</p>	<p>1. Nesne yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümledir. Temel ve yardımcı cümle birbirine <u>ki</u> bağlacı ve bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. Temel cümle önce, yardımcı cümle sonra kullanılmıştır. Yardımcı cümle <u>(Ketü bir Alman'dır)</u>, temel cümlenin fiili yüklemine <u>(Hissettim) nevi?</u> Sorusuna cevap vermekle temel cümlede olmayan belirtili nesnenin yerine geçip, onu açıklıyor. Basit cümleye çevrildiğinde yardımcı cümle basit cümlenin sıfat-fiil öbeği ile ifade edilen <u>(Ketü bir Alman olduğunu işte o zaman hissettim)</u> birleşik belirtili nesnesi oluyor.</p> <p>1. Basit cümledir.</p> <p>2. Konuşma diline ait özgü nesne yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümledir.</p> <p>Temel ve yardımcı cümleler birbirine bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. Yardımcı cümle <u>(Çocuğu okusun, adam olsun)</u> temel</p>
--	---	--

		cümlenin <u>(Her anne ister)</u> ortasında kullanılmıştır. Yardımcı cümleler temel cümlenin fiili yüklemine <u>neyi?</u> sorusuna cevap vermekle temel cümlede olmayan belirtili nesnenin yerine geçip, onu açıklıyor. Basit cümleye çevrildiğinde yardımcı cümle basit cümlenin isim-fiil öbeği ile ifade edilen <u>(Her anne çocuğunun okumasını, adam olmasını ister)</u> birleşik nesnesi oluyor.
--	--	---

Kaynak: Mehmedoğlu (2005:56)

	Kim nerde, hangi terimle, hangi örneği gösterir?	Bize göre nasıl cümledir?
XIX	<p>A. Necip Hatipoğlu, “Üniversitede Türk Dili Dersleri”, Genişletilmiş 6. Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2000, s. 171</p> <p>Birleşik Cümleler</p> <p>Girişik Cümle</p> <p>1. Akacak kan damarda durmaz.</p> <p>Sıra Cümle</p> <p>1. Koca kentte su yok, elektrik yok, çöpçü yok, bekçi de yok.</p>	<p>1. Basit cümledir. Belirten (hangi? Akacak) sıfat-fiile ifade edilmiştir.</p> <p>1. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p>

Kaynak: Mehmedoğlu. (2005:58)

1.2.1. Birleşik Cümle Nedir?

Türkiye Türkçesinde birleşik cümle tanımlarını yukarıda sıraladıklarımızdan belli oluyor ki dilbilimcileri ve eğitimci yazarlar bu konuda farklı fikirler sunmuşlar ve çeşitlerine göre sıralamışlardır. Bu nedenledir ki birleşik cümlenin kullanımını daha yaygın hale gelmiş ancak biz bu yapının sınırlarını ortak bir fikir anlayışı ile belirleyememiştir. Mehmedoğlu birleşik cümle konusundaki fikir ayrılıklarını farklı fikirler sunarak aşağıdaki örnekleri karşılaştırıyor.

1. **Sınıf kapısı birden açıldı. Sınıf kapısı birden açıldı, öğretmen içeri dâhil oldu.**
2. **Ben bahtiyarım. Ben bahtiyarım ki, bu memlekette yaşıyorum.**

Bu cümleler karşılaştırıldığında aşağıdakiler belirlenir:

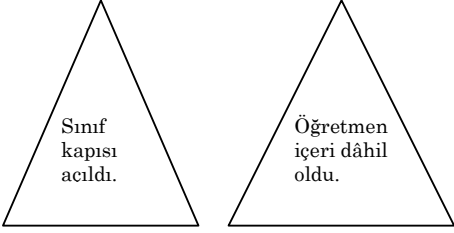
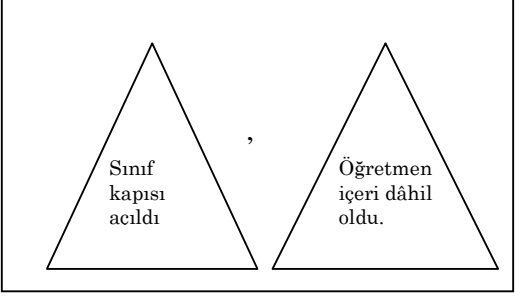
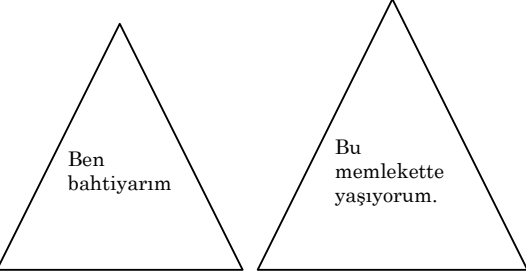
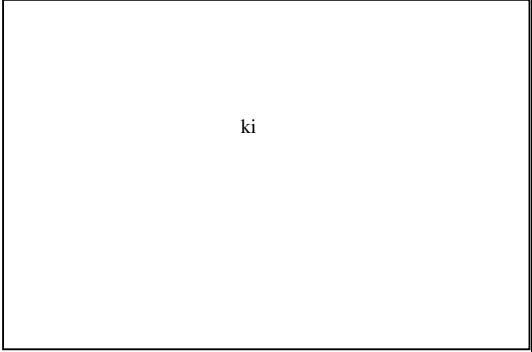
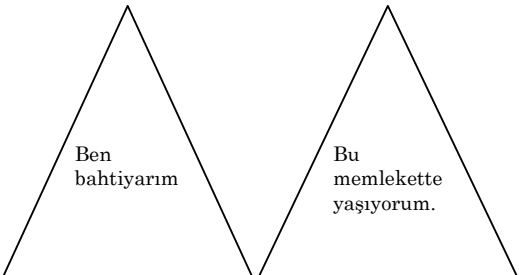
- a) Basit cümlelerin yalnız bir gramer temeli olduğu halde, birleşik cümlelerde iki gramer temel vardır;
- b) Basit cümleler kelimelerden ve kelime gruplarından oluşuyorsa, birleşik cümleler basit cümlelerin birleşmesinden meydana çıkıyor;
- c) Basit cümlelerin içeriğini cümle öğeleri, birleşik cümlelerin içeriğini ise basit cümleler oluşturuyor.

Karşılaştırma esasında belli oluyor ki, basit cümlelerde örnek gibi sunulmuş (**Sınıf kapısı birden açıldı. Ben bahtiyarım**) cümleleri teklikte tonlama bütünlüğüne sahip olup, bitmiş bir yargı bildiren bağımsız cümledir. Lakin bunlar birleşik cümleler içerisinde kullanıldığında (**Sınıf kapısı birden açıldı, öğretmen içeri dâhil oldu. Ben bahtiyarım ki, bu memlekette yaşıyorum**) tonlama bütünlüğünü kaybediyor ve bağımsız bir yargı bildiremiyor, diğer basit cümlelere bağlanarak, birleşik cümlenin genel tonlamasına bağımlı oluyor.

Örneklerden anlaşıldığı gibi Türk Dilinde cümlelerin oluşmasında esas olan tonlama bütünlüğüdür. Bu konuyu daha iyi anlamak için şema üzerinde ifade edebiliriz. Mehmedoğlu (2005:2) (Üçgen-basit cümleyi, Dörtgen içinde üçgen-bağımsız birleşik cümleyi göstermektedir) diye ifade ediyor.

Birleşik cümleyi oluşturan basit cümlelerin her birinin ayrı ayrı tonlamaları vardır, lakin bağımsız birleşik cümleyi oluşturduklarında ikisi birlikte bir tonlamaya sahip olurlar.

Tablo 2: Türkiye Türkçesinde Basit ve Birleşik Cümle Tonlamaları

	Basit Cümleler	Birleşik Cümleler
1		
2		

Şemadan da anlaşıldığı gibi birleşik cümlelerin içeriğini basit cümleler oluşturuyor ve bu basit cümleleri bir arada tutan söyleyişteki üsluptur ki; buna da tonlama denir.

“İki veya daha fazla basit cümlenin birleşmesinden oluşan cümlelere birleşik cümle denir” diye Mehmedoğlu ifade ederek aşağıdaki örnekleri veriyor.

1. **Sabahleyin kalkar, kahvaltımı yaparım** (A. H. Tanpınar).
2. **Biliyor ki, Türk askeri çok itaatlidir** (M. Fatih Andı).

Birleşik cümleleri oluşturan basit cümleler anlam bakımından birbiriyle iki tür bağlanır:

I. Eşit hukuklu cümlelerden oluşan birleşik cümleler. Örneğin: **Sabahleyin kalkar, kahvaltımı yaparım.**

Bu birleşik cümle iki eşit hukuklu basit cümleden oluşmuştur. Buna göre de hemim cümleyi iki eşit hukuklu cümle şeklinde de kullanmak oluyor.

1. Sabahleyin kalkar.
2. Kahvaltımı yaparım.

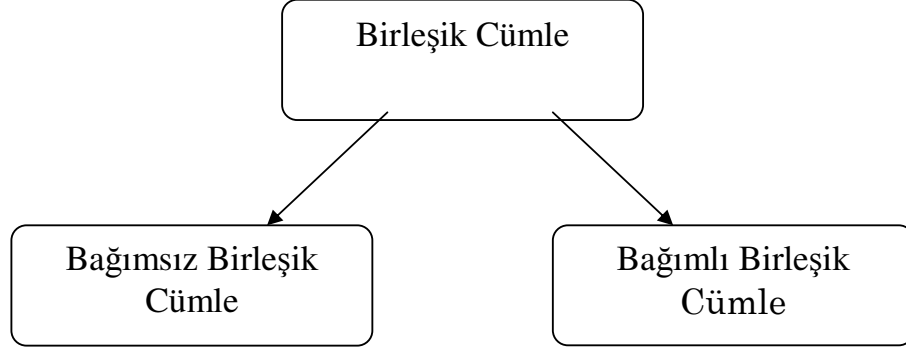
Buradan belli oluyor ki, bu tür birleşik cümleyi oluşturan basit cümleler anlamca birbirine bağlı olsa da, bunlar birbirlerine bağımlı değildir.

Birleşik cümlelerde biri bağımsız, o biri bağımlı olan basit cümlelerin arasındaki bağlığa bağımlı bağlılık denir.

Birleşik cümleler iki yere bölünür:

- a) Bağımsız birleşik cümleler
- b) Bağımlı birleşik cümleler

Şekil 2: Türkiye Türkçesinde Birleşik Cümle Sınıflandırılması

Kaynak: Mehmedoğlu. (2005:12)

Yukarıda incelemiş olduğumuz konulardan anlaşıldığı gibi iki veya daha fazla basit cümlenin bir tonlama bütünlüğü ile birleştirilerek söylenmesinden meydana çıkan cümleye birleşik cümle denir ve iki ana başlık altında incelenir. Bu başlıklardan biri olan bağımlı birleşik cümle hakkında kısaca bahsederek, tezimizin asıl konusu olan bağımsız birleşik cümle üzerine durarak, bu konuyu tek tek inceleyeceğiz.

1.2.1.1. Türkiye Türkçesinde Bağımlı Birleşik Cümle

Bağımsız birleşik cümlelerden farklı olarak, bağımlı birleşik cümleleri oluşturan basit cümlelerden biri bağımsız, diğeri ondan bağımlı olur.

İçerisinde basit cümlelerden biri diğerine bağlı olan birleşik cümleye bağımlı birleşik cümle denir. Örneğin:

1. *Bilin ki, türkü bilmeyenin kimliği yabancıdır...(Nevzat Köseoğlu, "Milli Kültür ve Kimlik", İstanbul, 1992, s. 75).*
2. *yine bu yazıttan öğreniyoruz ki, babası öldüğünde Köl Tigin yedi yaşındadır (Saadettin Gömeç, "Kök Türk Tarihi", Ankara, 1997, s. 54).*
3. *Bütün dünya bilmelidir ki, artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur ("Milli Güvenlik Bilgisi", 2-3 Basılış, MEB, Basımevi, İstanbul, 1987, s. 39).*

Bu misallerin her üçü de bağımlı birleşik cümledir, çünkü bunların içerisindeki birinci cümleler (1. *Bilin*, 2. *Yine bu yazıttan öğreniyoruz*, 3. *Bütün dünya bilmelidir*) bağımsız, ikinci cümleler ise (1. *...türkü bilmeyen kimliği yabancıdır*, 2. *... babası öldüğünde Kök Tigin yedi yaşındaydı*, 3. *...artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur*) bağımlıdır. İkinci cümleler birinci cümleleri izah eder ve ondan bağımlı oluyor. Buna göre de bu birleşik cümlelerin birinci tarafı **Temel cümle**, ikinci tarafı ise **Yardımcı cümle** adlanır.

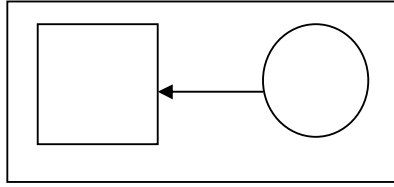
Bağımlı birleşik cümledeki bağımsız cümleye temel cümle denir.

Temel cümleden bağımlı olan ve onu izah eden bağımlı cümleye yardımcı cümle denir.

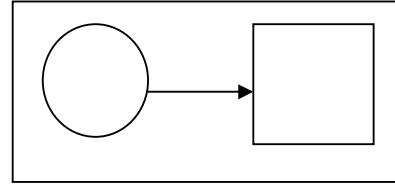
Mehmedoğlu (2001:117) “şemalarda dörtgen-bağımlı birleşik cümleyi, kare-temel cümleyi, daire- yardımcı cümleyi, (x)- temel cümlede belirginleşen kelimeyi, üç nokta(...) temel cümlede tasavvur olunan cümle üyesini, ok () işareti ise bağımlılığın yönünü bildirmek için kullanılır” diye açıklayarak yardımcı cümlelerin temel cümleyle ilişkiliğini temel cümlelerin bu veya diğer üyesini izah etmesini aşağıdaki şekilde ifade ediyor.

I. Yardımcı cümle temel cümlelerin genel sorusuna cevap olur.

a)

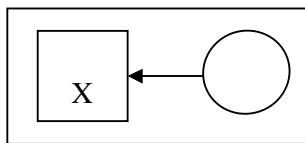

b)

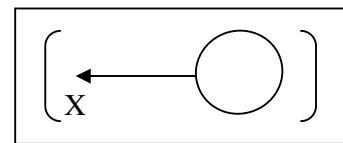
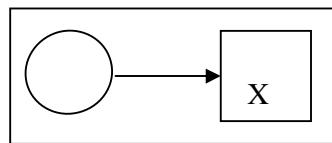

II. Yardımcı cümle temel cümlede belirginleşen kelimeye ait olur ve onun sorusuna cevap verir ve onu izah eder.

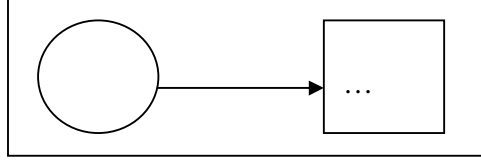
a)

b)

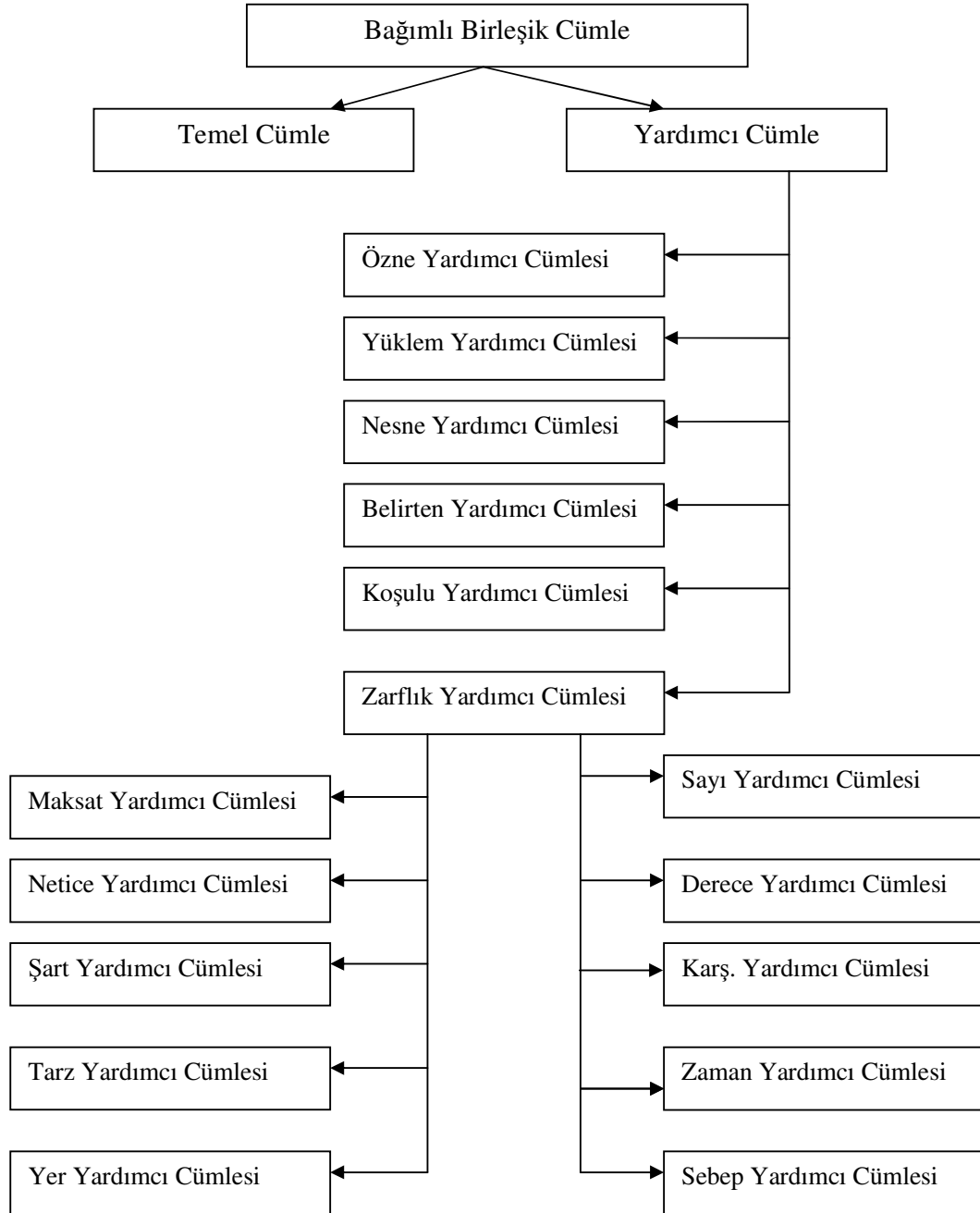
III. Yardımcı Cümle temel cümlede tasavvur olunan, kendi varlığını şahıs sonluğunda bulan ve istenilen zaman yerine geçebilen cümle ögesi sualine cevap verir ve onu izah eder.

Görüldüğü gibi, bağımlı birleşik cümlenin içerisine dâhil olan yardımcı cümleler çeşitli görevler yerine getirir, daha doğrusu, yardımcı cümle temle cümleye çeşitli yönlerden hizmet eder. Öyle ki, bazen yardımcı cümleler temel cümlenin genel sorusuna cevap olur, onu izah eder. Bazen temel cümlenin bir ögesine ait olup onu tamamlar, bazen de temel cümlede ifade olunan hal hareketin tarzını, zamanını, yerini, sebebini, maksadını, miktarını vb. niteliğini bildirir (Mehmedoğlu, 2001:117).

Mehmedoğlu (2001:118) “Türk dilinde cümle öğelerine uygun olarak yardımcı cümleler vardır” diyerek aşağıdaki şemayı belirtiyor.

Şekil 3: Türkiye Türkçesinde Bağımlı Birleşik Cümlenin Şema ile İfadesi

Kaynak: Mehmedoğlu (2001:119)

1.2.1.2. Türkiye Türkçesinde Bağımsız Birleşik Cümle

Eşit hukuklu basit cümlelerin birleşmesinden oluşan birleşik cümleye bağımsız birleşik cümle denir. Örneğin:

Ahmet geldi ve yerine oturdu.

Hafifçe rüzgâr esiyordu, dalgalar birbirini kovuyordu.

Kaşlarına rastık çeker ve ellerine kına yakar.

Yılın sonudur, dersler bitiyor, öğrenciler tatile çıkıyorlar.

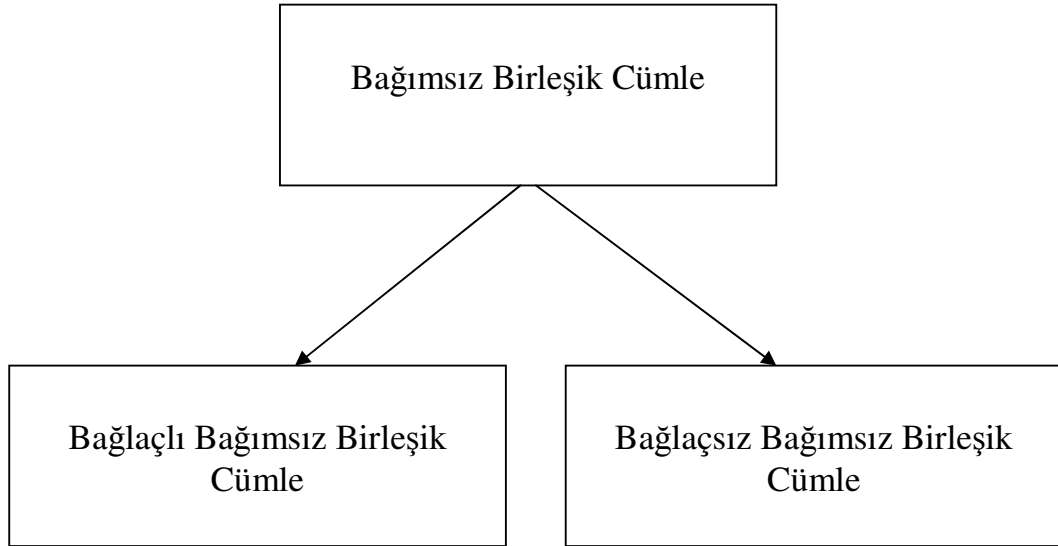
Yüzümü aynada görmek istedim, ama boyum yetişmiyordu.

Bağımsız birleşik cümleleri oluşturan basit cümleler birbiriyle iki tür bağlanır:

1. Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle
2. Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Bunu aşağıdaki gibi şemayla gösterebiliriz.

Şekil 4: Türkiye Türkçesinde Bağımsız Birleşik Cümle Sınıflandırılması

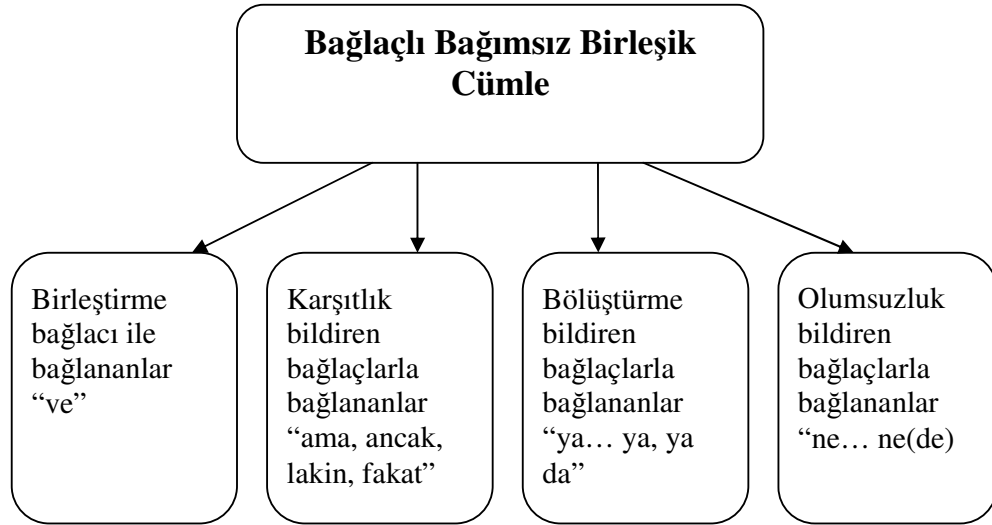
Kaynak: Mehmedoğlu (2001:115)

1.2.1.2.1. Bağlaçlı Bağımsız Birleşik cümle

Basit cümleleri birbirine bağımsızlık bağlaçlarıyla bağlanan birleşik cümleye bağlaçlı bağımsız birleşik cümle denir.

Bağımsız birleşik cümleleri oluşturan basit cümleler arasında çeşitli anlam ilişkileri mevcuttur. Bağlaçlı birleşik cümlelerde bu anlam ilişkileri hem bağlaç, hem de tonlamayla gerçekleşir. Mehmedoğlu (2005:12) bağlaç ilişkilerine göre bağlaçlı bağımsız birleşik cümleleri birleştirme, karşıtlık, bölüştürme, olumsuzluk olarak incelemiştir. Bağlaçlı bağımsız birleşik cümlelerini aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz.

Şekil 5: Türkiye Türkçesinde Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle

Kaynak: Mehmedoğlu (2005:12)

1.2.1.2.1.1. Ve Birleştirme Bağlacıyla Kurulan Bağımsız Birleşik cümle

Basit cümleler bir tonlama bütünlüğü içinde birbirlerine ve bağlacıyla bağlanarak ifade edilirse, ortaya çıkan birleşik cümle yapıya ve birleştirme bağlacı ile bağlanan bağımsız birleşik cümle denir. “Bağımsız birleşik cümleyi oluşturan basit cümleler bir birine ve bağlacı ile bağlanır” (Mehmedoğlu. 2001:110). Burada

incelemiş olduğum Türk dilcilerinin kaynaklarında incelenen birleştirme bağlacıyla bağlanan bağımsız birleşik cümle örnekleri:

Gençlik uçan ümidi bir hakikat halinde yakalayan avcıdır ve hayatta her dakikamız uçan bir ümittir ve hayatın bütün sırrı bunların kanadındadır (Y.K. Karaosmanoğlu).

O şimdi bu karanlığın, bu ıssızlığın dibinde idi ve evin içinde ve mahallede herkes çoktan uyumuştı, bütün ışıklar çoktan sönmüştü (Mehmedoğlu, 2001:110).

Boz topraklar orda çürümüş ve pıhtılaşmış sanılır (Y.K.Karaosmanoğlu,1983:29).

Misafiri içeri alın ve kahve ikram edin (T.Banguoğlu, 2000:556).

Tabancasını çekiyor ve ona ateş ediyor (Banguoğlu, 1990:547).

Büyümüş ve küçülmüş (Gencan, 1979:123).

Öğretmen gelmiş ve gitmiş (Gencan, 1979:123).

Kalem yere düştü ve kayboldu (Gencan, 1979:123).

Leylek Nevruz'la birlikte ufkumuza gelir ve kuşların hepsinden evvel civarımızda yerleşir (Ediskun, 1963:384).

Naim Efendi, sazdan, yeni şarkılardan zevk almak şöyle dursun son senelerde artık yazılan ve konuşulan Türkçeyi de anlamıyordu (Gülensoy, 2005:448).

Salim tez uzaklaştı ve yine fincanlarla tabakları şıkırdatmaya başladı (Koç, 1996:541).

Akşamüstleri bütün başaklar yetim boyunlarını büküyorlar ve hazin köklerine bakıyorlar (Y.K.Karaosmanoğlu,1983:65).

Bir şey söylemek istedi ve torbacığı omzunda, yürüdü, gitti (Y.K.Karaosmanoğlu,1983:55).

Zurna çatlak, oyunlar isteksiz ve yemekler tuzsuzdu (Y.K.Karaosmanoğlu,1983:40).

Daha ziyade havlıyorlar ve dama saldırır gibi hırıltılar çıkarıyorlar (Y.K.Karaosmanoğlu, 1983:89).

Çeneleri birbirine çarpıyordu ve gözlerinden nohut tanesi gibi yaşlar dökülüyor (Y.K.Karaoşmanoğlu,1983:124).

O adam yolun ortasında, şaşırmış gibi duruyor ve etrafına bakınıyor sonra gene birkaç adım yürümeye başlıyordu (Y.K.Karaoşmanoğlu,1983:35).

Sabahı güç ettim ve herkes uyandıktan ilk işim vakayı haber vermek oldu (Y.K.Karaoşmanoğlu, 1983:90)

Oturun ve soracağım şeylere bir bir cevap verin (Y.K.Karaoşmanoğlu,1983:160)

Kadınlar bağrınıyor, çocuklar ağlıyor ve erkekler homurdanıyordu (Y.K.Karaoşmanoğlu, 1983:178)

Hava yağmurlu ve bulutlu idi (Toplu, 1993:262).

Gözün görmüyor ve kulağın işitmiyor Babasından kalma evi birkaç gün içinde sattı ve parasının yarısını yedi (N.Fazıl, 1994:13)

Duvara dayandı ve kendisini yer minderine bırakıverdi Kapı ardına kadar itildi ve rüzgârı kadının yüzüne çaptı (N.Fazıl;1994:40)

Allahın san verdiği hayat nimetini kendine mal et ve yaşamaya bak! (N.Fazıl, 1992:125)

1.2.1.2.1.2. Ama, Ancak, Lakin, Fakat Zıtlık-Karşıtlık Bildiren Bağımsız birleşik Cümleler

Basit cümlelerin birbirine “ ama, lakin, ancak, fakat” gibi karşıtlık bildiren bağlaçlarla bağlanması neticesinde ortaya çıkan birleşik cümlelere; karşıtlık bildiren bağlaçlarla bağlanan bağımsız birleşik cümle denir. Bunu Mehmedoğlu (2001:110) “ birleşik cümleyi oluşturan basit cümlelere birbirlerine ama, ancak, lakin, fakat gibi (karşıtlık) zıttıyat bildiren bağlaçlarla bağlanırlar” diye ifade ediyor. Örnekler:

Biz de güçsüzüz ama iyimseriz (K.Tahir).

Her kafadan ayrı ses çıkıyordu, ama Zeynep, o seslerden kendisi için en gerekli olanı seçip aldı, kızının yerini öğrendi (Burhan Günel).

Arkası bana dönük olduğu için göremem, ama o budala gülme hep dudağındadır (Mehmedoğlu, 2001:110).

Şimdi bilmezsin, ama zamanla öğrenirsin. (Mehmedoğlu, 2001:110).

O adam bakar, fakat göremez. (Mehmedoğlu, 2001:110).

Kedi iki yavru doğurdu, fakat yaşamadılar (Banguoğlu, 2000:548).

Sonradan geldi, fakat yetişmedi (Banguoğlu, 200:556).

Sinek küçüktür, ama mide bulandırır (Banguoğlu, 200:556).

Bugün açız yine, lakin yarın ümide ederim (Banguoğlu, 200:556).

Katılmalıydım, ancak param yoktu (Banguoğlu, 200:556).

Ev hiç küçük değildi, ama buram buram terliyorduk (Hatipoğlu, 2000:156).

Sorular zor değildi ama cevapları yine de yetiştiremedik. (Gülensoy, 2005: 439).

Havva Hanım yemek pişirir, çamaşır yıkar, fakat hiçbir zaman hizmetçi muamelesi görmezdi. (Mehmedoğlu, 2005:59).

Bu aralıkta bir müfettiş gelse yine mahvolduk demekti ama aybaşında rezaletin ortaya çıkması muhakkaktı (Koç, 1996:542).

Yüzümü aynada görmek istedim, ama boyum yetişmiyordu (Mehmedoğlu, 2001:111).

Evvelce siyah boya ile boyamış, ama zaman boyayı dökmüş (Mehmedoğlu, 2001:111).

Aynur eve geldi, fakat kardeşi evde yok idi (Mehmedoğlu, 2001:111).

Masanın üstümü temizlemek istedi, ama tertemiz idi (Mehmedoğlu, 2001:111).

Bir yerde gidiyorduk ama yol muydu, tarla mıydı seçilmiyordu (Mehmedoğlu, 2005:37).

Reisicumhur olabilirsiniz, fakat hiçbir zaman sanatkâr olamazdı (Mehmedoğlu, 2005:53).

Benim naçız vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır (Mehmedoğlu, 2005:53).

Zavallı kuş para etmiyor, fakat onun kıymetini bir de çocuğa sorun (Mehmedoğlu, 2005:33).

Anladım, ama siz benim neyimsiniz (Toplu, 1993:77).

Aynı anda ellerini uzattılar, fakat görünmez bir kuvvet bu ellerin tutuşmasına mani oldu ve ayrıldılar (Toplu, 1993:262).

1.2.1.2.1.3. Ya, Ya (da) Bölüştürme Bildiren Bağlaçlarla Bağlanan Bağımsız Birleşik Cümleler

Basit cümlelerin birbirine ya, ya (da) bölüştürme bildiren bağlacıyla bağlan bağımsız birleşik cümlelere denir. Bunu daha iyi kavramak için birkaç örnekler:

Ya devlet başa, ya (da) kuzgun leşe (Mehmedoğlu, 2001:111).

Ya anlat ya (yahut da) yazılı olarak getir (Mehmedoğlu, 2001:111).

Akşama sizde buluşalım yahut biz size geleli. (Banguoğlu, 2000:556).

Bir cevap ver, ya da aldırma (Banguoğlu, 2000:556).

Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli (Banguoğlu, 2000:556).

Ya gel bana, ya oraya beni çek (Mehmedoğlu, 2005:50).

Bu iş ya olacak ya olmayacak (Hengirmen, 2002:178).

Bu adamla üç gün içinde evleneceksin yahut ömür boyu bekâr kalacaksın (Hengirmen, 2002:178).

Bu televizyonu tamir ettirelim veyahut bir yenisini alalım (Hengirmen, 2002:178).

Yazın hep birlikte İzmir'e veyahut İstanbul'a gidelim (Hengirmen, 2002:178).

Bana yarın gel yahut birini gönder (Hengirmen, 2002:178).

Ya insan yükü kaldırır, ya yük insanı (Araslı, 1985:27).

Ya ben giderken o dönüyor yahut ben dönerken o gidiyor (Y.K.Karaosmanoğlu, 1983:79).

Ya sen bu görevi al ya ben alay (Yıldız, 2002:257).

Bir karış ya vardı ya yoktu (Cumalı, 2004:12).

1.2.1.2.1.4. Ne, Ne (de) Olumsuzluk Bildiren Bağlaçlarla Bağlanan Bağımsız Birleşik Cümleler

Basit cümleyi oluşturan ne, ne (de) olumsuzluk bağlaçlarıyla bağlanan ve birleşik cümle tonlamasına dâhil olan bağımsız birleşik cümleye denir. Bağımsız birleşik cümledeki her basit cümleden sonra virgül (,) konulur. Örnek:

Bunu ne Oktay, ne de Fatma biliyordu (Mehmedoğlu, 2001:111).

Ne bir ses duyulur, ne de ışık görünüyordu (Mehmedoğlu, 2001:111).

Ne kızı verir, ne dünür küstürür (Gencan, 1979:123).

Hâlbuki Ali, ne bir şey der, ne bir şey düşünür, ne de bir şey yapabiliirdi (Hatipoğlu, 2000:154).

Ne aryan var, ne soran (Hatipoğlu, 2000:154).

Ne yedi, ne içti, bir menzil subayının bütün gayretiyle çalıştı (Hatipoğlu, 2000:154).

Ne yedi, ne içti, iğne ipliğine döndü (Gülensoy, 2005:441).

Ne sen sor, ne ben söyleyim (Gülensoy, 2005:448).

Ne yiyor, ne içiyor (Gülensoy, 2005:448).

Ne o geldi, ne de öbürü (Gülensoy, 2005:448).

Ben ne babanızın arkadaşı, ne de dağıtımçıyım (Toplu, 1993:79).

Ne karanlıkta yat, ne kara düş gör (Aksoy1998:396).

Ne sen git, ne ben gideyim (Yıldız, 2002:257).

Kendisi ne aradı ne de haber verdi (Yıldız, 2002:257).

Evde ne yağ, ne pirinç, ne de un var (Zafer, 2004:244).

Ne eve ne okula gitmiş (Zafer, 2004:244).

Ne kendisi geldi, ne mektup yazdı (Zafer, 2004:244).

Evde ne soba vardı, ne de mangal (Topuz, 2003:46).

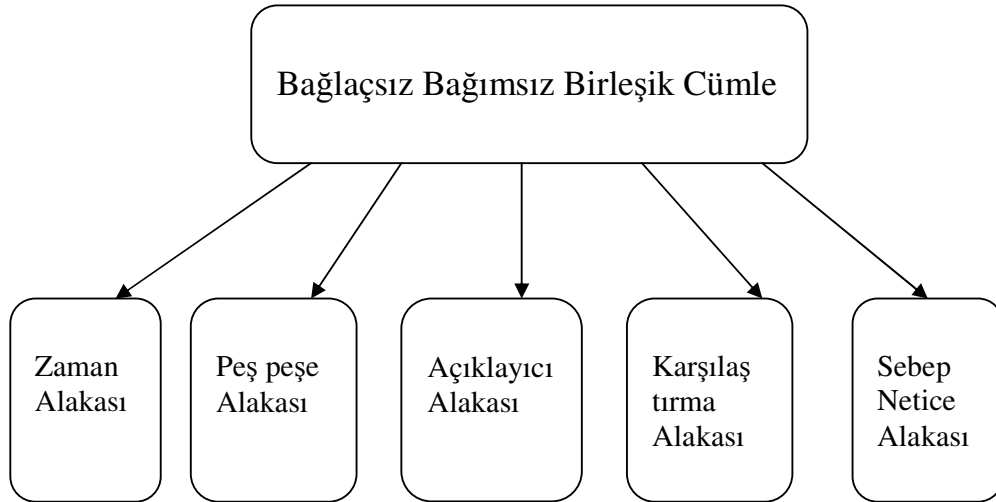
1.2.1.2.2. Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümleler

Bağımsız birleşik cümleleri oluşturan basit cümleler arasında çeşitli anlam ilişkileri oluyor. Bağlaçlı bağımsız birleşik cümlelerde bu anlam ilişkileri hem bağlaç, hem de tonlama aracılığıyla gerçekleşiyor. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümlelerde ise bu anlam ilişkileri yalnız tonlama alakası ile yaratılıyor.

Bağlaçsız bağımsız birleşik cümleleri oluşturan basit cümleler birbiriyle zaman, peş peşe, açıklayıcı, karşılaştırma, sebep- netice vs. alakalarla bağlanır diyor Mehmedoğlu (2001:112).

Bağlaçsız bağımsız birleşik cümleleri bir şema olarak gösterebiliriz.

Şekil 6: Türkiye Türkçesinde Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle Sınıflandırılması

Kaynak: Mehmedoğlu (2001:115)

1.2.1.2.2.1. Zaman Alakalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Zaman alakalı bağımlı birleşik cümlelerde eşit hukuklu cümleler arasında aynı zamanda baş veren olaylar bildiriyor, yani birleşik cümleyi oluşturan cümleler olayın aynı zamanda, aynı müddet için gerçekleşmesidir. Örneğin:

Kütüphanedeki öğrencilerin biri dersini yazıyor, biri kitap okuyor, biri de şekil çekiyordu (Mehmedoğlu, 2001:112).

Konusu kendilerine pek ilgi çekici gelen bu kitabı Ayşe okuyor, arkadaşları dinleniyor, Dilek de ara sıra notlar alıyordu (Mehmedoğlu, 2001:112).

Bu misallerde birinci cümlede üç olay aynı zamanda baş verir, yani *kütüphanedeki öğrencilerin birinin ders yazması, birinin kitap okuması, birinin de şekil çekmesi* aynı zamanda olur. İkinci cümlede yine de üç olay aynı zamanda icra olunuyor, yani *konusu kendilerine pek ilgi çekici gelen bu kitabı Ayşe'nin okuması, arkadaşlarının dinlemesi, Dilek'in de ara sıra notlar alması* aynı zamanda beş veriyor. (Mehmedoğlu, 2001:112).

Kış, yanaklar solar, burunlar kızarır, dudaklar birbirini çimdikler, kollar ve dirsekler gövdeye yapışır (Gencan, 1979:122).

O zaman kalemler kırık, gözler yumuk, boyunlar eğili, ağızlar kilitli idi (Gencan, 1979:122).

Babası odasından çıkmaz, annesi ortalıkta görünmez, anneannesi durmadan namaz kılardı (Hatipoğlu, 2000:154).

Koca kentte su yok, elektrik yok, çöpçü yok, bekçide yok (Hatipoğlu, 2000:154).

Uzlaştı, eşyayı arabasına taşıdı (Toplu,1993:158).

Turgut Bana bakıyor, gülüyordu (Banguoğlu. 1990:555).

Biri gezmeye gitti, öteki çalışmaya (Gülensoy, 2005:436).

Tozlu ve soluk kırmızı perdelerden yakıcı bir güneş taşıyor, bütün odayı dolduruyordu (Mehmedoğlu, 2001:43).

Sarı çiçeğin saçları yolunmuş, kana bulanmıştı (Mehmedoğlu, 2001:43).

Gözleri alevlenmiş, boyu birdenbire sivrilmiş, düşük bıyıkları kabarmıştı (Mehmedoğlu, 2001:43).

Köylüler bu verimli tarlalarda arpa, buğday yetiştirir, harman sonrası da hayvanları olatırlardı (Hengirmen, 1996:358).

Kimse konuşmuyor, kımıldamıyordu (Toplu, 1993:210).

Şaşkın, sesiz duruyor, dik dik bakıyordu (Toplu,1993:211).

Öfkeleri bastırmış, coşkuları dindirmişti (Toplu, 1993:367).

Belimizi duvara vermiş, duruyor, birbirimize de hiç bakmıyoruz (Toplu, 1993:367).

Başı bir kümbeti andırıyor, gözleri kor gibi parlıyordu (Araslı, 1985:2).

Odanın tabanı alçalmadı, duvarlar iki yandan bastırmadı, yatak, altından kaymadı; biri, kırmızı bir havlu tıkmadı ağzına (Toplu,1993:358).

1.2.1.2.2.2 Peş Peşe Alakalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Bağlaçsız bağımsız birleşik cümlelerin biri peş peşe alakalı bağlaçsız bağımsız birleşik cümle peş peşe gerçekleşen olayları bildiriyor. “Peş peşe alakalı bağımsız birleşik cümlelerde eşit hukuklu cümleler arasında peş peşe baş veren olaylar bildiriyor” diyor Mehmedoğlu (2001:112) Örneğin:

Gün geçti, hafta dolandı, aylar ötdü.

İnsan bir arayıp sorar, bir mektup yazar, bir telefon eder, şöyle bir hatır sorar. (Mehmedoğlu, 2001:112)

Bu misallerde birinci cümlede üç basit cümle birbiriyle peş peşe alakası ile bağlanarak bağımsız birleşik cümle meydana çıkarmıştır. Bu cümlelerde üç olay birbirinin peşinden yapıldığından aralarında anlam bağılılığı yaratılmıştır. Böyle ki, *önce gün geçir*, sonra *haftalar dolandır*, onun peşinden *aylar ötür*. Bu durumda ikinci cümlede de görmek mümkündür. Burada da dört olayın *insanın bir arayıp sorması*, *bir mektup yazması*, bir telefon etmesi, *şöyle bir hatır sorması* olaylarının peş peşine istenmesi basit cümleler arasında peş peşe alakasını meydana çıkarıyor. (Mehmedoğlu, 2001:112)

Dedem çocukları almış, bahçesine götürmüş (Banguoğlu, 2000:548).

Yel üfürdü, su götürdü (Banguoğlu, 2000:548).

Oturalım, konuşalım (Banguoğlu, 200:548).

Kızı, everdik, torunumuz bile oldu (Banguoğlu, 2000:557).

Bu evi yaptırmış, borcunu da ödemiş (Banguoğlu, 2000:557).

Babam iyileşti, hatta bugün sokağa çıktı (Banguoğlu, 2000:557).

Temeli attık, üstelik kalıpları hazırladık (Banguoğlu, 2000:557).

Bu dallarla kendimize atlar yapar, cirit oynar, yarışa çıkardık. (Gencan, 1979:123).

Sevinç yanık topraktaki sular gibi hep içe çekilmiş, yüreklere sinmişti. (Ediskun, 1963:384).

Şemsiyeler açılıyor, yakalar kalkıyor, adımlar sıklaşıyordu (Ediskun, 2003:387).

Kımıldamadan, dimdik dikilmiş, ona bakıyordu (Ediskun, 2003:388).

Anası gözyaşı dökmüş, babası boyuna sarılmış, yarenleri yolunu kesmiş, onu döndürememişlerdi (Hatipoğlu, 2000:154).

Ali kitabı karaladı, Ahmet sildi (Hatipoğlu, 2000:154).

Ali mektubu okuyordu, Ahmet çekiverdi (Hatipoğlu, 2000:154).

Bahar gelmiş, ağaçlar çiçek açmış, kuşlar yuvalarından çıkmış, dereler dolup taşmıştı (Hengirmen, 1996:358).

Kafes açılmış, kuşlar uçmuş, koltuklar devrilmiş, duvardaki tablolar yere düşmüş, akvaryum kırılmış, evin içi savaş alanına dönmüştü (Hengirmen, 1996:358).

Sabahları yavaş yavaş gökyüzü aydınlanır, karanlık çekilir gider, güneş ışıklarıyla gezegenimizi okşamaya başlar, insanlar uyanır ve yeni bir gün başlar (Hengirmen, 1996:358).

Kız kaçıyor kambur arkasından kovalıyor (Y.K.Karaosmanoğlu, 1983:71).

Sütü ısıtır, içine ekmeği doldurur, eline veririm (Y.K.Karaosmanoğlu,1983:112).

Ben yalvarıyordum, o kaçıyordu (Y.K:Karaosmanoğlu, 1983:140).

Cadde birden kalabalıklaşır, sonra birden boşalır (Toplu, 1993:68).

Yaralı çocuk arada bir içini çekiyor, küçük bir ses çıkarıyor, sonra gene kesik kesik solumaya başlıyordu (Y.K.Karaosmanoğlu, 1983:174).

Sağa sola oynarlar, sonra bir istikamet tutturur, bu esmer lekecikler geçip giderlerdi (Toplu, 1993:251).

Onu ev duvarına çaktığım bir çiviye asmış, yola çıkmıştım (Toplu, 1993:253).

1.2.1.2.2.3. Açıklayıcı Alakalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Birleşik cümleye oluşturan basit cümlelerden biri diğerinin açıklamasını yapan birleşik cümle türüne açıklayıcı alakalı bağlaçsız bağımsız birleşik cümle denir. “Açıklayıcı alakalı bağımsız birleşik cümlelerde eşit hukuklu cümleler arasında açıklama bildiriyor” diyor Mehmedoğlu (2001:113) Ve aşağıdaki cümleleri vererek incelemesini yapıyor.

Çeşmenin güzelliği, alnındaki yazıda olduğu kadar taşındaki yorumdaydı; olduğu veya musluğun ortalayan mihrabındaydı.

Bu misalde bağımsız birleşik cümlenin birinci bölümü (*çeşmenin güzelliği, alnındaki yazıda olduğu kadar taşındaki yorumdaydı*) tam açık fikir ifade edemediğinden, ikinci bölümü (*olduğu veya musluğun ortalayan mihrabındaydı*) açıklayıcı karakter taşıyor ve birinci cümleyi izah etmeye hizmet ediyor.

Anlaşıldı, istemiyormuş (Banguoğlu, 2000:558).

Birinci yapıyı bitirmişler, gerçekten iyi çalışıyorlardı (Banguoğlu, 2000:558).

Evi kiralayacaklar, nitekim dün yeniden gezdiler (Banguoğlu, 2000:558).

Tarih bilinci geçmişi yaşar, tarih bilgisi sadece yaşatır Mehmedoğlu, 2005:37).

Kar birden kalkar, aylardır mavimsi bir beyazlık olan dünya birden değişir, ne bahara ne yaza benzemeyen bir mevsim gelirdi (Mehmedoğlu, 2005:40).

Kapıda duran nöbetçi bile benden korkmaz, isterseniz kendine sorunuz (Mehmedoğlu, 2005:53).

Ney şimdi yalvarıyor, çektiklerini, dertlerini anlatıyor; hasretlerinden, fıkralarından bahsediyor (Mehmedoğlu, 2005:59).

Canım hiç sıkılmazdı, iyi şeyler düşünmesini bilirdim(Toplu, 1993.69).

Evde annem sofrayı hazırlamıştır, bol ekmek dilimleri, çeşitli yemekler vardır (Toplu, 1993:69).

Ne bileyim, niyeti kötüdür işte (Araslı, 1985:25).

1.2.1.2.2.4. Karşılaştırma Alakalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle
Karşılaştırma alakalı bağımsız birleşik cümlelerde eşit hukuklu cümleler arasında baş veren olaylar karşılaştırılıyor. Birleşik cümleyi oluşturan basit cümleler kendi arasında karşılaştırılarak kullanılıyor. Örneğin:

Ben çok söyledim, o az işitti.

Biz uçarız yad illere, ...yürek vatanda kalır.

Bu misalde bağımsız birleşik cümlelerin ikinci bölümü (*o az işitti, ...yürek vatanda kalır*) birinci bölüm ile (*ben çok söyledim, ...biz uçarız yad illere*) karşılaştırılır. Çünkü ikinci olay birinci olayla karşı koyulur. Sonuçta birleşik cümlelerin içerisindeki eşit hukuklu cümleler birbiriyle karşılaştırma alakası ile bağlanır (Mehmedoğlu, 2001:113).

Dün başlayacaklardı, başlamadılar (Banguoğlu, 2000:556).

Herkes kaşık yapar, sapını denk getiremezler (Banguoğlu, 2000:556).

Ekseri başkaları için yaşar, başkaları uğuruna ölürsün (Gencan, 1979:123).

Ötürümde dönemem Diğermenolok'a (Gencan, 1979: 123).

Sazın üstüne saz yok, sözün üstüne söz yok (Hatipoğlu, 2000:154).

Her şeyi ben yaptım, o sahiplendi. (Koç, 1996:542).

Tabaklarını ben yıkadım, o kuruladı (Koç, 1996:542).

Yiyecekleri çarşıdan ben alıp gelirim, o pişirirdi (Koç, 1996:542).

Ayakkabısını ben giydirim, o çıkarıyor (Koç, 1996:542).

Pencereyi biz açardık, o kapatıyor (Koç, 1996:542).

Dost başa bakar, düşman ayağa (Emir, 1998:228).

Dost bin ise azdır, düşman bir ise çoktur (Emir, 1998:228).

Az verip gezdirme; çok verip azdırma (Emir, 1998:232).

İş anlayanda değil, başarandadır (Emir, 1998:239).

Ağaçtan maşa olamaz, aptaldan paşa olmaz (Emir, 1998:241).

Altın pas tutmaz, yiğit yas tutmaz (Emir,1998:234).

Ağır ağır demeli, çabuk çabuk yemeli (Emir,1998:246).

Büyük lokma ye, büyük söz söyleme (Emir, 1998:246).

Aç aman bilmez, çocuk zaman bilmez (Aksoy,1998:109).

Ak gün ağartır, kara gün karartır (Aksoy,1998:162).

Aç esner, âşık gerinir (Aksoy,1998:110).

1.2.1.2.2.5. Sebep-Netice Alakalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Sebep- netice alakalı bağlaçsız bağımsız birleşik cümlelerde eşit hukuklu cümleler arasında hareketin sebep ve neticesini bildiriyor. Birleşik cümleyi oluşturan basit cümlelerden biri diğerinin hangi nedenle gerçekleştiğini bildirir. Sebep- netice alakalı bağlaçsız birleşik cümlelere örnekler:

Yağmur yağdı, yer yaş oldu.

Bu misal ayrı ayrı bağımsız cümleden meydana gelmiş bağımsız birleşik cümledir. Birleşik cümleleri oluşturan basit cümleler arasında sebep- netice alakası vardır. Birinci misalde *yağmurun yağması yerin yaş olmasına* sebep olduğu gibi, *yerin yaş olması* olayı *yağmurun yağması* neticesinde baş vermiştir (Mehmedoğlu, 2001:114).

Bende tarih okudum; âlemi elbet bilirim (Gencan, 1979: 123).

Bize bol bol ziya kucakla getir (Gencan, 1979:124).

Düşmek, etrafı görmemektendir (Gencan, 1979:124).

Aheste aheste çek kürekleri; mehtap uyanmasın (Gencan, 1979:124).

Türk neferi kaçmaz, kaçmak nedir bilmez (Mehmedoğlu, 2005:53).

Başka araba yoktu, iki gün handa bekledim (Toplu1993:157).

Her Şey ekmekle başladı, ekmekle bitecek (Toplu, 1993.73).

Hepimiz seviyoruz iŐimizi, o yzden de bırakamıyoruz (Toplu,1993.366).

Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar (Aksoy,1998:197).

Elçilik arabaları simsiyah parladı; gözünü aldı (Toplu,1993.364).

Deli ile çıkma yola, başına getirir bela (Aksoy,1998:231).

BÖLÜM 2: KAZAK TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK CÜMLE MESELESİ VE ONUN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARMASI İLE İLİŞKİLİ SORUNLARI

2.1. Kazak Türkçesinde Birleşik Cümlelerin Tanıtımı

Cümle, basit cümle ve birleşik cümle olarak ayrılıyor. Basit cümle basit cümlelerin yapısını, manasını, hizmetini inceliyorsa, birleşik cümle birleşik cümle yapısını araştırmaktadır. Yani, birleşik cümle nasıl oluşuyor, birkaç basit cümleyi dizecek, ondan birleşik cümle ortaya çıkar mı, birleşik cümle işaretleri, onun basit cümleden farkı nasıl, birleşik cümle kısımlarının bir birine bağlılığı, birleşik cümlelerin manalık, yapı bakımından türleri nasıl- işte bunular incelenmektedir.

İlk olarak birleşik cümleyi açıklayacağız, onun işaretleri var mı? Onun basit cümleye göre manası ve yapı bakımından farkı var mı, varsa, nasıl- soruları çözeceğiz.

Birleşik cümle ile basit cümlelerin benzerlikleri de kendine has özellikleri de vardır. Hizmetine göre, birleşik cümle de basit cümle de söylenme türüdür. İlişki sürecinde, söylenme zamanında her ikisi de aynı ilişki hizmetindedir. Onların her biri tonlamaya, manalık sonuca sahiptir. Bazen ikisindeki mesajın biçimi de aynı olabilirler. (Qazaq grammatikası, 2002:687) Kıyaslayalım:

Körip turmın: bala ol jerge köp ayaldağan jok (birleşik cümle) (Qazaq grammatikası, 2002:687).

Görüyorum: çocuk o yere fazla duraklamadı (birleşik cümle).

Bala ol jerge, körip turmın, köp ayaldağan jok (ara söz ile birleşen basit cümle)

(Qazaq grammatikası, 2002:687).

Çocuk o yere, görüyorum, fazla duraklamadı (ara söz ile birleşen basit cümle).

İlk olarak birleşik cümle ile basit cümle bir birinden yapı bakımından farklı oluyor.

Basit cümlede bir tane predikatife sahipse, birleşik cümle iki ve ondan fazla predikatife sahiptir. O predikatifler her zamanki basit cümlelerden manasına göre

değişiyor. Onlar kendi arasında manalık ve yapı bakımından sık bağıllık, ilişkide olup, birleşik fikri bildiriyor:

Uşakov üyinde bolmay, Bulanbay kaytıp ketti.

Uşakov evinde olmadığından, Bulanbay geri döndü (Qazaq grammatikası, 2002:688).

Bu cümlede iki predikatf vardır: birincisi - *Uşakov evinde olmadığından*, ikincisi- *Bulanbay geri döndü*. Cümledeki temel fikri(*Bulanbay geri dönmesi*), bildiren predikatif kısım ile yardımcı fikri (*Uşakov evinde olmaması*) bildiren predikatif kısım sık manalık birlik ve düzensiz -dığından zarf-filiyle tonlama sayesinde gramere göre de sık bağlanarak, bir bütün birlik yapıyor.

Bu cümlede ise, çok kelimedden oluşa bile, burada bir tane predikatif bulunmaktadır, bunun için o basit cümle oluyor:

Keşe küni boyğı aňgimede Abay öz äkesi turalı ulken kisileridin awzınan eñ alğaş sın sözderin esitti. (Qazaq grammatikası, 2002: 688)

Dünkü gün boyunca konuşmada Abay kendi babası hakkında büyüklerin ağzından ilk olarak sinama kelimeleri duydu.

Predikatif (*Abay esitti*) *Abay duydu*

İkinci, birleşik cümle onu yapan birliklerin özelliğine göre farklıdır. Basit cümle kısımları kelime ve kelime grupları, birleşik cümle ise basit cümleden oluşmaktadır. Örneğin:

Janbır jaudı da, jer kögerdi.

Yağmur yağdı ve yer yeşillendi (Ş.K.Bekturov, 2006:219).

Kün şıqqan son, mal öriske ketti.

Güneş çıkınca, hayvan otağa gitti (Ş.K.Bekturov, 2006:219).

Üçüncü, birleşik cümle ve basit cümlelerin bildirdiği gramer manası aynı değildir. Basit cümlelerin gramerlik manası - şahıs, zaman türleri ile gerçekleşen predikatif manası ise(bu da olumlu ve olumsuz olabilir), birleşik cümle parçaları arasından tam manalı ilişkiler ortaya çıkıyor: zaman (olayların aynı zamandaki, farklı

zamandaki), sebep- netice, şart, karşıt v.s. bunlar birleşik cümlenin gramer anlamlarını taşıyorlar. Yani, birleşik cümle olayların arasındaki ilişkileri bildirme hizmetini yapmaktadır, onun için ortaya çıkmış.

Köktem keldi (Qazaq grammatikası, 2002:688).

Bahar geldi

Jerde äli qar bar (Qazaq grammatikası, 2002:688).

Yerde hala kar var.

Qustar uşıp kele bastadı (Qazaq grammatikası, 2002:688).

Kuşlar gelmeye başladılar.

Köktem kelgendikten, jerde äli kar bar bolsa da, qustar uşıp kele bastadı

(Qazaq grammatikası, 2002:688).

Bahar geldiğinden, yerde hala kar olsa da, kuşlar gelmeye başladılar.

Eğer basit cümleler arasındaki gramer manalar açık, tam belli olmuyorsa, birleşik belirtilmiştir (sebeup ve karşıtlı gramer manaları yer almıştır).

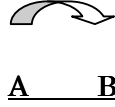
Birleşik cümlenin sıradaki önemli türü- kendine has tonlaması oluyor.

Genelde birleşik cümle kısımlarının arasında tonlamalı duraklama olduğu belli. Fakat o tonlamalı duraklama cümleyi ayrı sözdizimlik şâhısa ayırarak, onların her birini düzenlemiyor, predikatif kısımlarını bir biriyle bağlayarak, birleşik cümleye has mana- yapı bakımından bütünlüğü, ondan dolayı fikirleri birleştiriyor.

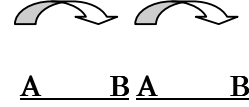
Bunda dolayı birleşik kısımlarının arasındaki tonlamayı ayırıcı değil devam ettiren tonlama diyebiliriz. Bu tonlama birleşik cümle kısımlarını hem ayırıyor, hem de bağlıyor, iki taraflı hizmette bulunuyor. Şekillenmesi:

Şekil 7: Kazak Türkçesinde Basit cümle ve birleşik cümle tonlaması

Basit cümlede:

Birleşik cümlede

Tonlamalı duraklama basit cümlelerde de bulunmaktadır.

Biz barğan awıl // özen jağasında eken (Qazaq grammatikası, 2002:688).

Bizim gittiğimiz koy// nehir sahilinde imiş. Ya da:

Biz// karsı kezdesken ärbir adamnan jol surawmen boldıq (Qazaq grammatikası, 2002:688).

Biz// yol boyunca rastlayan her kişiden yol tarif etmesini istedik.

Beşinciden, birleşik cümle kısımlarını bağlayan söz hazinesi- anlam bilim, gramer metotlarıdır. Kazak Türkçesinde onların bütün bir kalıplaşmış sistemi var.

1. İlk önce, birleşik cümle kısımlarını bağlayan basit cümle – onlara manasına göre yakınlığı. Kısımlar arasında manasına göre yakınlık, bağlayıcı ilişki olmazsa, onlar birleşik cümle yapısında bulunarak, bir bütün olamaz. Örneğin:

Endi äzil ängimege kirise bergende, awız üydiñ esigi şalqasınan aşıldı. Däl kirer jeri tar bolğandıqtan, Kökbay bastağan jigitter biriniñ artınan biri tizildi. (Qazaq grammatikası, 2002:689)

Yeni şaka sohbeta başladığında, girişteki evin kapısı açıldı. Tam girişi dar olduğundan, Kökbay yöneten yiğitler birinin peşinde diğeri dizildiler.

2. Birleşik cümle kısımlarını bağlayan özel gramer metodu vardır. Onlara kısımlarının biri yüklemelerinin düzensiz türü oluyor: Zarf- fiil, sıfat-fiil, şart kipi, hal ekleri, bazı ekler ve bağlaçlar grupları. Bunlar- birleşimli metotlar. Örneğin:

Bul jigitterdi bögey almasın seziniş, Omar da as üyge qaray ketti (Qazaq grammatikası, 2002:689).

Bu yiğitleri oylayamayacağını hissedip, Omar da mutfağa doğru gitti.

Kiyimderi qalıñ bolğanimen, qattı qajığan dene toñuğa aynaldı (Qazaq grammatikası, 2002:689).

Giyimleri olsa da, çok yorulan vücut üşümeye başladı.

Musaqulğa kelse, Bazaralı sonda eken (Qazaq grammatikası, 2002:689).

Musaku'ğa gelse, Bazaralı da ordaymış.

Bul qonaktar ketisimen, Abay Tatyana änin qayta izdedi (Qazaq grammatikası, 2002:689).

Bu misafirler gidince, Abay Tatyana şiiirini yine aradı.

Üşewi öz jumıstarın op-oñay jayladı da, Şiñğısqa qaray qayta tarttı (Qazaq grammatikası, 2002:689).

Üçü kendi işlerini çok kolay hal etti de, Şingis'a doğru geri döndü.

3. Birleşik cümle kısımlarını bağlamada tonlama ile kısımlarının yerleşme düzeninde farklı önemi vardır. Birleşik cümle meselesinde tonlama bütünlüğü her durumda da farklı manada, bu örneklerde ise o bağlama metodudur.

Örneğin:

Aqıdasıp körüp edi, Erbolda tıñnan eşnärse taba almadı.

Danışmışlardı, Erbol'da güçten hiçbir şey bulamadı.

Jay mälim, söz kısqa.

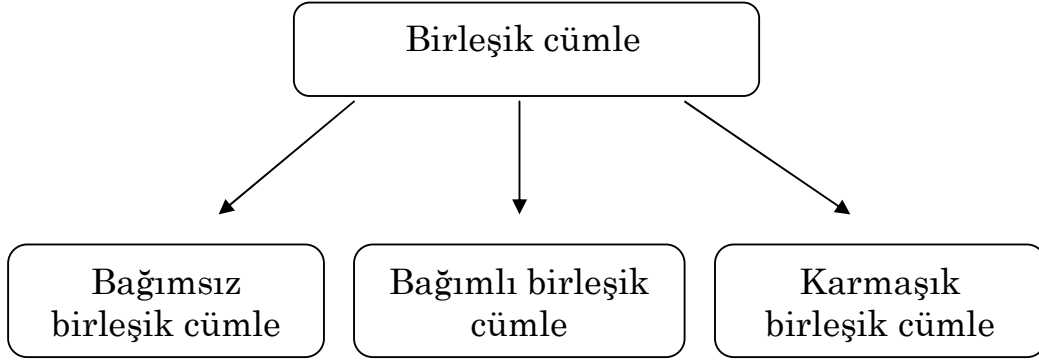
Durum belli, söz kısqa (Qazaq grammatikası, 2002:987).

2.2. Kazak Türkçesinde Birleşik Cümle Çeşitleri

Kazak Türkçesinde birleşik cümle kısımları basit cümleler arasındaki yalın cümle dışında bütün cümlelerde bulunmaktadır. Birleşik cümle yapısındaki basit cümlelerin yüklemi kendi öznesiyle bağlanması, bağlanmaması ve karmaşık olmasından dolayı bağımsız birleşik cümle, bağımlı birleşik cümle ve karmaşık birleşik cümle olarak üçe ayrılır (Bekturov, 2006:220).

Bunu bu şekilde belirtmek istiyorum.

Şekil 8: Kazak Türkçesinde Birleşik cümlenin sınıflandırılması

Kaynak: S. Qazıbayev (1993:24)

1. Bağımsız birleşik cümle

Sonau tömende Akimniñ şamı jarqıradı, qaylası şaqıldadı. (S.Qazıbayev. 1993:24)

Ta aşağıda Akim'in ışığı parladı, küskü şıngırdadı.

2. Bağımlı birleşik cümle

Quanışı koynına sıymay, üyge öz qolımen birinşi ret hat jazdı (S.Qazıbayev, 1993:24).

Mutluluğu koynuna sığmadan, eve kendi elerliye ilk defa mektup yazdı.

Kazak Türkçesinde bu örnek Bağımlı Birleşik Cümle gibi veriliyor. Ama Trkiye Türkçesinde bu basit cümledir.

3. Karmaşık birleşik cümle

Quwırşak adam şap berip ustadı da, belbewimdi burap jibergende, janım ışıknıp ketti (S.Qazıbayev, 1993:24).

Oyuncak adam aniden tuttu da, kemerimi çevirdiğinde, canım tüm gücüyle hareket etti.

Birleşik cümlede bağımsız birleşik cümle ile bağımlı birleşik cümle arasında manasına göre önemli fark yok. Belli bir manasına göre ilişkileri basit cümleleri

bağımlı ve bağımsız olarak bağlayarak ortaya çıkarabiliriz (Qordabayev, 1971:225).
Örneğin:

Qattı jel turdı. Teñiz tolqını küşweydi (Qordabayev, 1971:226).

Çok rüzgâr esti. Deniz dalgası şiddetlendi.

Ol küni jawın aşılmağı. Biz balıq awlawğa şığa almadıq (Qordabayev, 1971:226).

O gün yağmur dinmedi. Biz balık avlamaya çıkamadık. Gibi basit cümleleri

Qattı jel turdı da, teñiz tolqını küşeydi (Qordabayev, 1971:226).

Çok rüzgâr esti de, deniz dalgası şiddetlendi.

Ol küni jawın aşılmağı, sondıqtan biz balık awlawğa şığa almadıq (Qordabayev, 1971:226).

O gün yağmur dinmedi, bundan dolayı biz balık avlamaya çıkamadık. olarak birleştirebiliriz, ya da

Qattı jel turıp, teñiz toqını küşwydi (Qordabayev, 1971:226).

Çok rüzgâr esip, deniz dalgası şiddetlendi.

Ol küni jawın aşılmağandıqtan, biz balıq awlawğa şığa almadıq (Qordabayev, 1971:226).

O gün yağmur dinmediğinden, biz balık avlamaya çıkamadık. Diye e birleştirebiliriz.

Bu birleşiklerin ilki bağımsız birleşik cümle türünden, diğeri bağımlı birleşik cümle türüdür (Qordabayev, 1971:226).

2.2.1. Kazak Türkçesinde Bağımsız Birleşik Cümle

Birleşik cümle yapısındaki parçanın bir biriyle bağımsız bağlanması – basit cümleleri birleştirmedeki temel metotlarından biridir. Bağımsız birleşik cümle diye *birleşik yapısındaki basit cümlelerin bir birine bağılı olmadan, kendi başına eşit olarak birleşmesine* diyoruz. Birleşğin bu tür yapısındaki basit cümlelerin kendi arasında eşit hukuklu olduğunun bir sebebi de onların yüklemelerinin gramerlik

şekline göre bir birine bağımsız, kendi arasında eşit olmasındadır (Qordabayev, 1971:230). Örneğin:

1. *Meniñ täuegi oqıgan jılım ğoy, moldanın qandayınıñ jaqsı, qandayınıñ jaman ekenin qaydan bileyin? Moldekesi, kenje balam edi, özi öte qorqaq, tım ura bermessiz. Tüyebaydın sıлатаuı şamalı, sondıqtan onıñ tayaq jeytinine meniñ de, öziniñ de közi jetti* (Qordabayev, 1971.230).

Benim ibadet ettiğim yılım ki, imamın hangisi iyi, hangisinin kötü olduğunu nerden bileyim? İmamı, en küçük oğlum idi, kendisi çok korkak, çok ur vermezdi. Tüyebay'ın bahanesi az, onun için dayak yiyeceği beni de, onu da inandırıcı.

2. *Qazaq jeri köp edi, -*

Jer paydasın biletin

Bilimdi jan jok edi (Qordabayev, 1971:230).

Kazak yeri çok idi, -

Yer faydasın bilecek

Bilgili can yok idi.

3. *Qozıp alsqa şırqap ketken qıyalı älsirese kerek, osı erke külki sonşalıq tanıs, nazdı sır aytqanday qulağına jaǵıp ketti. Erjan endi bolmasa şığıp ketetin edi, qudai oñdap poezd jürip ketti. Erjan özine unaǵannıñ bärei Rauşanga unaydı, özin quantqan onı da quanyytadı dep oylasa kerek, mına söz ogan tura öz basın kemitkendey tiydi* (Qordabayev, 1971.230).

Hareketlenerek uzaǵa ilerleyen hayali zayıf olsa gerek, bu nazlı gülüş o kadar tanıdık, nazlı sır söylenmiş gibi kulağına hoş geldi. Ercan az kalsa çıkıp gidecekti, Allahtan tren yerinden kalktı. Ercan kendisi beğenen her şeyi Rauşan'da beğenir, kendisini mutlu eden onu da mutlu eder diye düşünse gerek, bu söz ona tam özünü küçümseme gibi geldi.

Bu örneklerdeki birleşik cümle kısmının yüklem şekli, o kısımların yerleşme düzenine rağmen, düzenliliğine göre kendi arasında eşit, bir birine bağımsızdır. Buradaki kısımlar yüklemelerin gramerlik şekline göre baktığımızda, kendi başına

tek kullanılabilen aynı şekildeki sabit basit cümlelerin yüklemelerinden hiçbir farkı yoktur. Bu durum bağımsız birleşik cümle yapısına giren basit cümlelerin, bağımlı birleşik cümle kısımları gibi, kendi yüklem şekilleri vasıtasıyla birleşmeyeceğini, basit cümleleri bir biriyle bağlayarak birleştiren onların yüklem şekli olmadığını belirtiyor. Bağımsız birleşik cümle kısımları düzenli olur dediğimizde bile biz onların manası ya da tonlaması düzenliğine değil, kısımların yüklem şekli tarafından düzenli olduğuna diyoruz. Eğer basit cümleler manası tarafından ya da tonlama tarafından tam düzenli olursa, onlar birleşik cümle kısmı olamazdı.

Biz yukarıda bağımsız birleşik cümle kısmının yüklemeleri gramerlik tarafından dilimizdeki aynı şekildeki sabit basit cümle yüklemelerinden hiçbir farkı olmadığını söyledik. Öyleyse, sabit kullanılan basit cümleler ile bağımsız birleşik cümlenin kısmı olan basit cümleler arasındaki fark nedir, bu ikisini bir birinden nasıl çözümlerabiliriz diye soru işareti ortaya çıkacak.

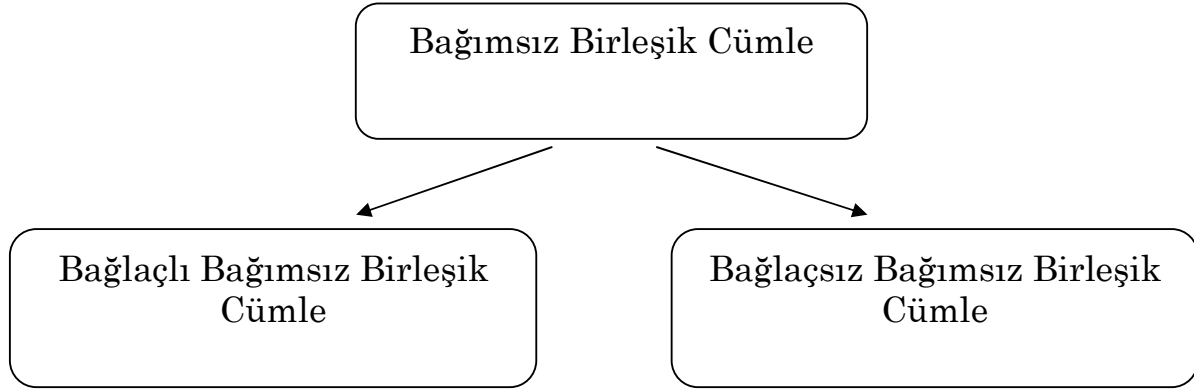
Bağımsız birleşik cümle yapısındaki basit cümleler yüklem şekilleri tarafından ne kadar düzenli olsa bile, onlar kendi başına tek bir bütün değil, bütünün bir parçasıdır. Bu yüzden yüklem şeklinin düzenliğine rağmen, bağımsız birleşik cümle kısmı manası tarafından ve tonlaması tarafından da düzensiz olur, fikrin bitmediği ve fikrin devam var olduğu açık belli olur. Birleşik cümle yapısına girmeyen basit cümleler ise kendi başına bütün oldu için, manası ve tonlaması tarafından düzenli olur. Bağımsız birleşik cümle ikiye ayrılır:

1. Basit cümlelerin bağlaçsız birleşmesi.
2. Basit cümlelerin bağlaçlarla birleşmesi.

Birleşme metodunun bu adı geçen temel iki türüne göre bağımsız birleşik cümleler de bağlaçlı bağımsız birleşik cümle, bağlaçsız bağımsız birleşik cümle olarak iki ayrılır (Qordabayev, 1971:230).

Bunu bir şema ile gösterebiliriz:

Şekil 9: Kazak Türkçesinde Bağımsız birleşik cümle sınıflandırılması

2.2.1.1. Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle

Bağlaçlı bağımsız birleşik cümleler bir biriyle bağlaçlarla bağlanarak birleşen bağımsız cümlelere denir (Qordabayev, 1971:232).

Basit cümleleri bir biriyle birleştirme fonksiyonunda kullanılan bağlaçlar temel manalık özelliklerine göre eş zamanlılığı bildiren bağlaçlar, olumsuzluğu bildiren bağlaçlar, sebep bildiren bağlaçlar, bölüştürme bildiren bağlaçlar, sıralığı bildiren bağlaçlar olarak beşe ayrılıyor ve bu bağlaçların hangi türünün alakasıyla yapıldığına göre o bağlaç adıyla

1. Eş zaman bildiren bağlaçlı bağımsız birleşik cümle,
2. Sebep bildiren bağlaçlı bağımsız birleşik cümle,
3. Karşıt bildiren bağlaçlı bağımsız birleşik cümle,
4. Seçim bildiren bağlaçlı bağımsız birleşik cümle,
5. Peş peşe bildiren bağlaçlı bağımsız birleşik cümle

adıyla gruplandırılır. Her bağlacın kendi özelliklerini açıklamak için onların her birini tek tek incelemek gerekir (Qordabayev, 1971:232).

2.2.1.1.1. Eş Zaman Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle

Eş zamanlı bağımsız birleşik cümle kısımları aynı zamanda ya sırayla derhal olan ya da olacak hareket, basit durumları da, zaman alakası olmayan, fakat manalık tarafından uygun olan aynı basit durumları belirtiyor.

Eş zamanlı bağımsız birleşik cümle yapısına giren basit cümleler bir biriyle **da**, **de** ve **äri** bağlaçları aracılığıyla bağlanıyor. Bu bağlaçların ortak özellikleriyle beraber her birinin kendine has farklılıkları da vardır (Qordabayev, 1971:233).

2.2.1.1.1.2 “Ve” İfadesi Taşıyan “Da” Eş Zaman Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle Bağlacı

Basit cümleleri bir biriyle birleştirmede çok kullanılan **da- de**, **ta- te** bağlaçlarıdır. Ses uyumu etkisiyle değişime olsa bile, bu **da** sadece bir bağlaçtır.

Bu bağlaç bağımsız birleşik cümle yapmakta hem her kısım içinde tekrarlanır, hem de tekrarlanmadan iki basit cümle arasında kullanılır. Örneğin:

*Meniñ artımanan tağı bir qız tuvadı **da**, äke- şeşem atın Baltugan qoyadı* (Qordabayev, 1971:233).

Benim ardımdan gene bir kız doğurur ve anne - babam adını Baltugan koydular.

*Arada köp kün salmay-aq aua- rayı bir qalıpqa toqıradı **da**, aspan tüytek-tüytek salqın qoñır bulttan arıldı* (Qordabayev, 1971:233).

Arada çok gün geömeden hava durumu kesildi ve gökyüzü soğuk buluttan kurtuldu.

*Jer astında jel **de** joq, tilin soza qızara jaltırağan maşınamnan başka jarıq **ta** joq* (Qordabayev, 1971:233).

Yeraltında rüzgâr da yok ve dilini uazata kızara parlayan arabamdan başka ı ışık yok.

*Qazir qara biye **de** qart, Qayıpjanniñ özi **de** el ağası* (Qordabayev, 1971:233).

Şimdi kara kısrak yaşlı ve Kayıpcan'ın kendisi el ağası.

Bu örneklerdeki cümlelerin hepsinde önce ilk cümlelerdeki hareketler olmuş ve ondan sonra hemen son cümlelerdeki hareketler yapılmış yani eş zamanlık tarafından sırayla arka arkaya gelmiş. Şimdi:

*Ürikken qoyday şoşığan jazbay şapqan üş soldat bölek ketti **de**, qara kök attıñ üstindegi Abılayev pen qasqa aygırlı Baqı bir bölek ketti* (Qordabayev, 1971:233).

Ürken koyun gibi dehşete kapılan durmadan koşturan üç asker ayrı gitti ve kara gök atın üstündeki Abılayev ile sakar aygırlı Bakı ayrı gitti.

*Uşakov solq- solq külip, qolın anda –sanda bir sermep qalıp bulıǵıp jatır **da**, Ryazanov nemene ayttı degendey ärkimge bir qaraydı (Qordabayev, 1971:233).*

Uşakov kıs kıs gülerek, kolını ara sıra sağlayıp nefesi kesiliyor ve Ryazanov ne süyledi diye her kese tek tek bakıyor.

gibi cümleler parçası aynı zamanda, eş zamanda olan hareketleri, durum, olayları anlatmaktadır.

Böylece, **da** bağlacı tekrarlanmadan iki kısım arasında gelen durumda basit cümleler bir biriyle iki tür zamanda söyleniyor: a) öndeki kısım önce olan hareket, durum, son kısım ondan biraz geç fakat ona ek olan hareket, durumu belirtiyor; b) iki kısmın ikisi de aynı zamanda olmuş ya da o an da olan hareket, durum, olayı anlatıyor.

Da bağlacının tekrar söylenmesiyle yapılan bağımsız birleşik cümlelerin yukarıda bahsedildiği bağımsız cümleden kısımlarının bir biriyle eş zamanlık ilişkisi tarafından o kadar da farkı yok. Burada da aynı zamanda olmuş ya o anda olan eş zamanlı hareket, durumlar, olaylar anlatılıyor. Fakat bununla birlikte hareket abartılı, artan, kuvvetlenen manada olur (Qordabayev, 1971:234). Örneğin:

*Reseydiñ jumışşı tabı men qalıñ şaruvası endi quldıq qamıtın kimeydi **de**, onı zorlap eşkim kigize almaıdı **da** (Qordabayev, 1971:234).*

Rusya'nın işçileri ile kalabalık köylü şimdi kölelik hamutu giymez ve onu zorla kimse gideremez.

*Odan argını İgilik aytqan **da** joq, qasındaǵıları batıp suray alǵan **da** joq (Qordabayev, 1971:234).*

Ondan sonrakini İgilik söylemedi ve yanındakiler onu soramadılar.

Kep- keñ ordan attıñ qalay ırgıp ketkenin Äbdirahman köz toqtatıp qarap bayqagan da jok, bayqauga şaması da kelmedi (Qordabayev, 1971:234).

Geniş derin çukurdan atın nasıl zıplayıp çıktığını Abdurahman bakıp fark etmedi ve fark etmeye gücü yetmedi.

Tekrar kullanılan **da** bağlacı iki kısmı birleştirme hizmetini yapmakla birlikte aklanarak söylenen sözün manasını arttırmaya, ona fikir etkisini yükleyerek, kuvvetlendirerek, başkadan farklı ayrı söylemek için de kullanılıyor. Örneğin:

*Kün bata şubartıp mal şeti **de** körindi, boran **da** üdeñkirep ketti* (Qordabayev, 1971:234).

Akşam saatinde alacalı hayvan başı gözüktü ve boran şiddetlenmeye başladı.

*Kömir **de** osı, otın **da** osı* (Qordabayev, 1971:234).

Kömür budur ve otun da.

2.2.1.1.1.3. “Ve” İfadesi Taşıyan “Jäne” Eş Zaman Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle Bağlacı

Birleşik cümle yapmada **da** bağlacıyla aynı tipte olan bağlaç **jäne** bağlacıdır. Bu bağlaç kendisi birleştiren basit cümleleri arasında kullanılır ve onların hiçbirine ait olamadan ayrı durur. Bu taraftan aldığımızda **jäne** bağlacını tam bağımsız birleşik cümle bağlacı diyebiliriz.

Jäne bağlacı **da** bağlacı gibi basit cümleleri birleştirme hizmetinde çok kullanılmaz, çok az rastlayabiliriz. **Jäne** bağlacı aracılıyla bağlanan kısımlar hareket, durum yükselmiş, abartılı, kuvvetli manada anlatılır (Qordabayev, 1971:234). Örneğin:

*Otırıp äñgimeleskendey ülken jumısım joq **jäne** uzak otırıp sizben keñes quratın qazır uaqt ta tar* (Qordabayev, 1971:234).

*Oturup konuşacak çok işim yok **ve** sizinle uzak sohbet edecek şimdi zamanım çok az.*

*Sizdiñ qolñız bosay koymas **jäne** bosğanmen bul jumıs sizge aurr tiyer* (Qordabayev, 1971:234).

Siz müsait olmayabilirsiniz **ve** müsait olsanız bile bu iş size ağır gelir.

Qaşqın uzap ketti **jäne** kertöbelge jeter munda at ta joq (Qordabayev, 1971:234).

*Kaçak uzağa gitti **ve** oraya kadar yetecek burada at yok.*

Örnelerdeki **jäne** aracılıyla yapılan bağımsız birleşik cümle ile **da** bağlacı, bilhassa onun tekrarlanmasıyla yapılan bağımsız birleşik cümle ile aynıdır.

İkisinden de yükselme, abartmalı mana, *onun üstine, o az olsa, onunla birlikte,* gibi manalar fark edilmektedir. Ancak bu iki bağlaç aracılıyla yapılan bağımsız birleşik cümle kısmının manalık ilişkisi tarafından her zaman aynı şekilde olmuyor. Bunların arasındaki temel farkı **da** bağlacıyla yapılan bağımsız birleşik cümlelerde kısımların bir biriyle eş zamanlık ilişkileri açık hissedilirse, **jäne** bağlacı aracılıyla birleşecek şekilde o çok belirsiz olur. Buradaki kısımların manalık ilişkisinde yukarıda söylenen yükselme, abartma manası üstün olur (Qordabayev, 1971:235).

2.2.1.1.1.4. “Hem” İfadesini Taşıyan “Äri” Eş Zaman Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle Bağlacı

Birleştiren basit cümlelerin bir biriyle manalık ilişkisi tarafından yukarıda incelenen cümle türleriyle aynı olan bağımsız birleşik cümle – **äri** bağlacı aracılıyla yapılan birleşik cümle. Bu bağlaç cümleleri birleştirmede **jäne** bağlacına nazaran çok az kullanılır. Bunun kullanılması **da** bağlacı gibi: bazen tekrarlanmadan iki kısım arasında gelirse, bazen her kısım içinde gelir. Bu bağlaç aracılıyla yapılan bağımsız birleşik cümle kısımlarının bir biriyle manalık ilişkileri **jäne** bağlacıyla yapılan bağımsız birleşik cümleyle çok benziyor (Qordabayev, 1971:235). Örneğin:

*Bul bizge isteuge tiyisti isterdiñ türin tegis aytuga mümkindik beredi, **äri** ol jumısqa köşiliktiñ intasın audaradı* (Qordabayev, 1971:235).

*Bu bize yapmaya mecbur işlerin türünü tamamen söylemeye izin veriyor, **hem** o işe kalabalığın hevesinin yönlendirir.*

*Qi özge otınnan **äri** qızı, **äri** onun şoğı uzaq uvaqıt sönbeydi* (Qordabayev, 1971:235).

*Tezek diğەر odunlara göre **hem** sıcak, **hem** onun közü gün boyu sönmez.*

*Mende **äri** dokument joq, **äri** barmaqşı bolğan üylerdiñ adresi joq* (Qordabayev, 1971:235).

*Bende **hem** evrak yok, **hem** gidecek evlerin adresleri yok.*

Bu misallerdeki cümleler jäne bağlacıyla yapılan bağımsız birleşik cümleyle çok yakın. Buradaki bazı cümlelerdeki **äri** bağlacının yerine **jäne** bağlacını kullanabiliriz. Bunlardaki ikinci kısımdaki hareket birinci kısımdaki hareketlere ilave, yükseklik mana vererek, onu kuvvetlendiriyor.

Kısaca, incelenen üç tür (**da**, **jäne**, **äri**) bağlacı aracılığıyla yapılan bağımsız birleşik cümleler kısımlarının bir biriyle manalık ilişkileri tarafından kendi arasında yakın, aynı kökten olur. Bunlar aracılığıyla birleşen cümleler herbirinin azlı- çok kendine has özellikleri olmasıyla beraber, eş zamanlı olan hareket, durumları, aynı zamandaki olayları anlatıyor. Böylece bağımsız birleşik cümle diye şart olarak bir adla adlanır (Qordabayev, 1971:235).

2.2.1.1.2. Sebep- Netice Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle

2.2.1.1.2.1. “Çünkü” İfadesini Taşıyan “Öykeni, Sebebi” Sebep Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle Bağlacı

Öytkeni, sebebi bağlaçları aracılığıyla birleşen basit cümlelerin sonundaki hareketin sebebini ifade eder ve önündeki o sebepten ortaya çıkan neticeyi, nedeni bildirir. Örneğin:

*Onıñ tolqığanın Ämir bayqağan joq, **öytkeni** ol añ- tañ bolıp barlıq nazarın Äbdirahmannıñ türiniñ jan tanımastay özgerip ketkenine auwdardı* (Qordabayev, 1971:236).

Onun heyecanlandığını Amir fark etmedi, çünkü o şaşa tüm nazarını Abdurahman'ın yüzünün insan tanımaz halde değiştiğine yönlendirmişti.

*Sädirbayğa men jaqtım, **öytkeni** qurandı birsıdırğı ädemi oqıtın dauısım bar* (Qordabayev, 1971:236).

Sadirbay beni beğendi, çünkü Kuran'ı aynı tarzda güzel okuyan sesim vardı.

*Onıñ bul sözdi ne öşin egile aytqanın, ne üşin onıñ dir ete qalğanın Tayman sezgen joq, **öytkeni** ol Saulenin öziniñ bolaşaq kelini ekenin bilmeytin-di* (Qordabayev, 1971:236).

Onun bu sözü neden duygulanarak söylediğini, neden onun titrediğini tayman hissetmedi, çünkü o Savle'nin kendi olacak gelini olduğunu bilmiyordu.

Bu misallerde bağımsız birleşik cümlelerin hepsinde önce olan, yapılan hareket, durum söyleniyor ve sonra onun öyle olma sebebi, nasıl, neden öyle olması gerektiği anlatılıyor.

Böylece, Öytkeni, sebebi bağlaçları olan, olacak ya da o anda olan hareket, durumum öyle olma sebebini bildiren basit cümle önünde gelir ve onun yapısına ilave oluyor. Onun için bu bağlaçlar sebep bağlacı olarak adlandırılır.

Bazen sebep bağlacı anlamında *öyle olma sebebi, öyle deme sebebi, niye dersen, öyle demem (demen, demesi)* gibi eklemeler ve önceki kısım yüklemının sıfat- fiil şeklinde tekrar söylenen türüne **sebebi** bağlacının eklenerek söylenen türü kullanılır (Qordabayev, 1971:236). Örneğin:

*Olar qanşa asıqqanmen de bugün jure almaydı, **jure almaytın sebebi** joldı qar basıp qalıptı* (Qordabayev, 1971:237).

Onlar ne kadar acele etse bile bugün yürüyemez, yürüyememek sebebi yolu kar basmış.

*Men qorıqpaymın, **qorıqpaytınım** äjem keşe surap alğan* (Qordabayev, 1971:237).

Ben korkmuyorum, korkmadığım ninem dün izin almıştı.

2.2.1.1.2.2. “Onun İçin, O Nedenle, Bu Yüzden, Bundan Dolayı” İfadesini Taşıyan “Sondıqtan, Sol Sebepti” Sebep Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle Bağlacı

Basit cümleleri birleştirme fonksiyonu tarafından bu iki bağlaç daha önce bahsettiğimiz sebep- netice bağlacıyla aynıdır. Ancak bunların sebep bağlaçlarından değişik özel manalık özelliği yok değil.

Sondıqtan, sol sebepti bağlaçlarda iki basit cümle arasında kullanılır ve kendinden sonraki basit cümle yapısına ilave oluyor. Bu bağlaçlar yapısına ilave olan kısımlar

önceki kısımdaki hareket aracılıyla ortaya çıkacak ya da ortaya çıkan neticeyi, nedeni bildirir (Qordabayev, 1971:237). Örneğin:

*Meniñ kim ekenimdi qısqaşa türde Jumabayğa äkesi aytıp berdi, **sondıqtan** ol menen qımsınbay söyledi* (Qordabayev, 1971:237).

*Benim kim olduğumu kısaca Cmabay'a babası anlattı, **bu yüzden** o benden utanmadan konuştu.*

*Ulken eñbegi äpergen bedeli de ulken edi, **sol sebepti** qaravındğı jumışsılardıñ barlığı onıñ aytqanın zañ köretün-di* (Qordabayev, 1971:237).

*Büyük emeğiyle kazanan şöhetri de büyüktü, **bundan dolayı** yanındaki işçilerin hepsi onun söylediklerin kanun görüyorlardı.*

*Ötken tüni Şaltydıñ tüsinde körgen edi, **sondıqtan** sol küdik köñilinen, äsirese bugün ketpey qaldı* (Qordabayev, 1971:237).

*Geçen gece Şaltay'ın rüyasında görmüştü, **bu yüzden** o şüphe gönlünden, bilhassa bugün çıkmadı.*

Öylece, **öytkeni, sebebi** bağlaçları birinci basit cümledeki hareketin sebebini, neden öyle olduğunu bildiren basit cümle yapısında kullanılırsa, **sondıqtan, sol sebepti** bağlaçları birinci cümledeki hareketin sebebinden ortaya çıkan neticeyi, nedeni belirten basit cümle yapısında kullanılır. **Öytkeni, sebebi** bağlaçlarıyla yapılan bağımsız birleşik cümle birinci kısım neticeyi belirtiyor ve ikinci kısım o neticenin sebebini bildiriyor, **sondıqtan, sol sebepti** bağlaçlarıyla yapılan bağımsız birleşik cümlede ise önce söylenene aksine, birinci kısım sebep bildirir, ikinci kısım ise o sebepten ortaya çıktığını bildirir. Bu bağlaçları hepsi birinin yerine diğeri kullanılabilir. Ondan cümlenin ne manalık tarafından, ne da yapısı tarafından hiç zarar vermiyor. Örneğin:

*Onıñ qıñır qılıqpen turıp ketkenin otırğandar tegis tüsindi, **öytkeni** bastan- aq sabınday buzılıp, qudaşamen äñgimesiniñ jaraspağanın, qatar ösip kele jatqan Nurımnıñ jıyın jerde odan äldekayda bazarlı ekenin, munı Jartaydıñ körer közge kündep, til tiygize söylep otıranın bări de bayqağan-dı* (Qordabayev, 1971.238).

Onun kötü davranışıyla kalkıp gitmesini oturanların hepsi anladı, çünkü baştan huylanarak, baldızla konuşması yakışmadığını, beraber büyüyen Nurum'un

kalabalıkta ondan daha güzel konuştuğun, bunu Cartay'ın çekemeyerek, söverek söylendiğini oturanların hepsi fark etmişti.

*Qart onıñ ne oylap turğanın sezgen joq, **sol sebepti** bul ekeuine ol közde salğan joq* (Qordabayev, 1971:238).

İhtiyar onun ne düşündüğünü hissetmedi, bu yüzden bu ikisine o hiç bakamdı.

Kastettiğimiz **öytkeni, sebebi, sonduqtan, sol sebepti** bağlaçlarıyla yapılan bağımsız birleşik cümlelere sebep- neticeli bağımsız birleşik cümle denir (Qordabayev, 1971:238).

Bağlaçlar cümle içerisinde önemli söz dizimi görevine sahiptir. Böyle ki, bağlaçların bir bölümü kelime, kelime grubları ve bağımsız birleşik cümleleri, başka bir grubu ise bağımlı birleşik cümlelerde temel ve yardımcı cümleyi birbirine bağlamaya hizmet ediyor.

Bu açıdan, daha doğrusu, cümle öğeleri ve cümleleri arasındaki ilişkiye göre bağlaçlar iki gruba bölünür:

1. Bağımsızlık bağlaçları
2. Bağımlılık bağlaçları

Bağımsızlık bağlaçları: Hem cümlenin türdeş öğeleri, hem de bağımsız birleşik cümleyi oluşturan cümleler arasında ilişki yaratır. Mesala;

- a) Birleştirme bağlaçları: ve, ile

Mecnun ile Leyla misali

Ölecek ile olacağı çare olmaz

Para ile imanın kimde olduğu bilinmez (“Atasözleri ve deyimler sözlüğü”, Yeni Baskı, Sabah, Ankara, 1997)

Onlar samimi ve adamperver adamlardı (“Güzel Yazılar- Reportajlar”, TDK Yay., Ankara, 2000,s 7,9)

- b) İştirak bildiren bağlaçlar: da, de, hem...hem, hem..., hem de, hatta

İbadet de gizli, kabahat da,

Hem suçlu, hem güçlü

Hem çalar, hem oynar (“Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”, yeni baskı, sabah, Ankara,1997)

c) Bölüştürme bildiren bağlaçlar ya...ya, ya...ya da, vs.

Ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli

Ya devlet başa, ya kuzgun leşe (“Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”, yeni baskı, sabah, Ankara,1997)

d) Olumsuzluk bağlaçları: ne ...ne, ne...ne de

Ne etiye karıştır, ne sütlüye

Ne kızı veriyor, ne dünürü küstürüyor (“Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”, yeni baskı, sabah, Ankara,1997)

Kaynak: Mehmedoğlu (2006:135–136)

Bağımlılık bağlaçları: Ki, çünkü bağımlılık bağlaçları bağımlı birleşik cümlede temel ve yardımcı cümleler arasında ilişki yadır.

a. **Ki bağımlılık bağlacı**

a) Özne yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümlede temel ve yardımcı cümleler birbirine *ki* bağlacı ve bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. Bu zaman *ki* bağlacından sonra virgül konulur. Örnek:

Öyle görünüyor ki, onun önemini ötekiler kadar kavramış değiliz (M. Kaplan, “Büyük Türkiye Rüyası”, İstanbul, 1969, s.133).

Ancak şurası da bir gerçektir ki, bu tutum uygulamada kalıcı bir özelliğe dönüşmemiştir (“Türk Dili”, Ekim, 2003, Sayı;622, s. 307).

b) Yüklem yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümlede temel ve yardımcı cümleler birbirine *ki* bağlacı ve bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. *Ki* bağlacından sonra virgül konulur. Örnek:

Bizim düşüncemiz ve idealimiz odur ki, köylü nüfusun dörtte üçü işçi sınıfına geçsin (M. Kaplan, “Büyük Türkiye Rüyası”, İstanbul, 1969, s. 95).

Son sözüm odur ki, ben oğlum istiyorum (Y. Akengin, “Oğuz Dede”, Ankara, 1991, s.29).

c) Nesne yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümle temel ve yardımcı cümleler birbirine *ki* bağlacı ve bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. *Ki* bağlacından sonra virgül konulur. Örnek:

Yukarıdaki açıklamalar gösteriyor ki, Tanzimat döneminden başlayarak dilde sadeleşmenin gereğine inanılmış, düşünce temelinde çeşitli görüşler ortaya atılmıştır (“Türk Dili” Ekim, 2003, Sayı;622, s. 307).

Şunu biliyorsunuz ki, ben bir talebe vaziyetindeyim (Remzi Oğuz Arık, “Coğrafyadan Vatana”, MEB, İstanbul, 1969, s. 257).

ç) Belirten yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümle temel ve yardımcı cümleler birbirine *ki* bağlacı ve bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. *Ki* bağlacından sonra virgül konulur. Örnek:

Öyle halk türküleri vardır ki, gözleriniz yaşarmadan okumaz veya dinleyemezsiniz (M. Kaplan, “Büyük Türkiye Rüyası”, İstanbul, 1969, s. 49).

Ben o varlığım ki, dünya benimle vardır (P. Safa, “Seçmeler”, 1. Basılış, MEB, İstanbul, 1970, s. 340).

d) Zaman yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümle temel ve yardımcı cümleler birbirine *ki* bağlacı ve bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. *Ki* bağlacından sonra virgül konulur. Örnek:

Yatağına girmek üzereydi ki, Mehmed’in nikâhını hatırladı (Ahmet Bican Ercilasun, “Gülнар”, İstanbul, 1998,s. 48).

Tam merdivenlerden iniyordum ki, içeriden duvarcı ustanın sesi geldi (“ Dünya Klasiklerinden Seçmeler”, İstanbul, 1998, s. 39).

e) Tarz yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümle temel ve yardımcı cümleler birbirine *ki* bağlacı ve bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. *Ki* bağlacından sonra virgül konulur. Örnek:

Dil kurumu öyle çalışsın ki, radyoları olsun, televizyonları olsun, gazeteleri olsun, okulları olsun, öğretmenleri olsun, dil meselelerini haletsin (Prof. Dr. Reşat Genç, “Dil Bayramı Konuşması”, Türk Dili, Kasım 1999, Sayı:515, s. 410).

Mesafeyi öyle ayarlamıştı ki, Eryiğüt Bey’le Macar profesörü de duyabilecekti (A. Bican Ercilasun, “Gülнар”, İstanbul, 1998, s.29).

b. **Çünkü bağımlılık bağlacı**

Sebeup yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümle temel ve yardımcı cümleler birbirine *çünkü* bağlacı ve bağımlılık tonlamasıyla bağlanır. Bu zaman *çünkü* bağlacından sonra virgül konulur. Örnek:

Bunu, o zata söyleyemem, çünkü aramızda yakınlık yok,

Seyahate çıkamam, çünkü yollar bozuk (M. Kaya Bilgegil, “Türkçe Dilbilgisi”, İstanbul, 1984,s. 92).

Bize bol bol ziya kucakla, getir, çünkü düşmek, etrafı görmemektir (H.Ediskun, “ Türk Dilbilgisi”, 3. Baskı, İstanbul,1988, s. 387).

2.2.1.1.3. Karşıt Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle

Karşılık bildiren bağlaçlı bağımsız birleşik cümleye kısımlarının manaları bir birine karşı gelen cümlelerdir. Bağımsız birleşik cümlenin bu türü **biraq**, **degenmen**, **äytse de**, **öytkenmen**, **söytse de**, **söytkenmen**, **sonda da**, **solay bola tursa da**, **solay bolğanmen**, **alayda** (**fakat**, **ancak**, **yoksa**, **buna rağmen**, **yine de**, **öyle olmasına rağmen**, **öyle olsa bile**, **şöyle olsa bile ifadesini taşıyan**) bağlaçları ve bağlaç manalı tamlamalarıyla yapılıyor. (Qordabayev, 1971:238) Örneğin:

Onşa ulken töreligim joq, äytse de aytıp körinüz (Qordabayev, 1971:239).

O kadar hükümlüğüm yok, yine de söyleyebilirsiniz.

Alıstan äldkimderdiñ kübirlegen dawısının jañğırıǵı estilgen siyaqtandı, biraq qay jaqtan estilgenin şamalay almaymın (Qordabayev, 1971:239).

Uzaktan birilerin fısıltı sesinin yankılanması duyulmuş gibi, fakat nerden duyulduğunu bilemedim.

Men, ärine, olarday ulken adam emespin, alayda meniñ aynalamda da özime layıq adamdarım bolu kerek qoy (Qordabayev, 1971:239).

Ben, tabi ki, onlar gibi büyük adam değilim, hâlbuki benim çevremde kendime has adamlarım olması gerek ki.

Mende onday talant bar dep oylamaymın, degenmen Maqan men Qayızdıñ aldında “Alpamıştı” öz önerim jetkenşe aytıp berem (Qordabayev, 1971:239).

Ben o kadar kabiliyetliğim diye sanmıyorum, ancak Məkan ilə Kayız'ın yanında "Alpamıştı" elimdən gəldiyi qədər söyleyeceğim.

*Köp uakıt ötkən siyaqtı boldı, **äytkenmen** mağınasız ötkizgen sağattarğa Hakim ökingen joq (Qordabayev, 1971:239).*

Çok vakit geçmiş gibi geldi, buna rağmen manasız geçen saatlere Hakim pişman olmamış.

Basit cümleleri birleştirme fonksiyonunda kullanılan karşılık manalı bağlaçların bir birinden hiçbir manalık özellikleri yok, birinin yerine diğeri kullanılabilir. Örneğin:

*Muqata söylegen Şuğıldın sözün Hakim de estidi, **birəq** bul sözdü ol kek tutqan jok (Qordabayev, 1971:239).*

Dalga geçe söyleyen Şuğıl'ın sözünü Hakim de duydu, fakat bu sözü o kin tutmadı.

Bu cümledeki **birəq (fakat)** bağlacının yerine yukarıda gösterdiğimiz her hangi bir bağlacı kullanabiliriz, bundan cümlenin manasına da, tarzı da değişmez. Bu taraftan baktığımızda, karşılık bildiren bağlaçlar eşzaman bildiren, ya da sebep bildiren bağlaçlar gibi değil, manaları aynı biçimde olur.

Manaları bir birine karşı gelen basit cümleler bazen **al (ise)** bağlacıyla da birleşir. Örneğin:

*Onday studentter köp kezdesedi, **al** ana doktor baqtıttı kisige ğana kezdesedi (Qordabayev, 1971:239).*

Onun gibi öğrenciler çok olur, su doktor ise mutlu kişiye rastlar.

*Bul maldardı äkemniñ tez jinap alğısı keledi, **al** qarızğa algandardıñ köpşiliginde qolma- qol qaytqrıp bererlik küş joq (Qordabayev, 1971:239).*

Bu hayvanları babam çabuk toplamak ister, borç alanların birçoğu ise elden iade edecek güçleri yok.

Al bağlacıyla birleşen basit cümleler her zaman karşı manada söylenmez. Örneğin:

*Ärine, keskin- keypi kün nurımen jaynar edi, **al** tula boyun köktem şuağı jaynar edi (Qordabayev, 1971:239).*

Tabi ki, güzelliği güneş nuruyla parlardı, bedeni ise bahar ışığı gibi idi.

Bu örnekteki basit cümleler bir birine manaları karşı hareketleri anlatmıyor, yarışa, aynı an da olan iki çeşit olayı anlatıyor (Qordabayev, 1971:239).

2.2.1.1.4. Seçim Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle

Seçme bildiren bağlaçlı bağımsız birleşik cümle kısımlarında anlatılan hareketlerin ayıklanarak, seçilerek nasıl olsa birinin olacağını anlatıyor. Seçme bildiren bağımsız birleşik cümlenin kısımları, bağımsız birleşimin diğer türleri gibi değil, sadece tonlamalık tarafından olmazsa, manalık tarafından bir birine sabit, bağımsız hareketleri anlatıyor (Qordabayev, 1971:240). Örneğin:

Kön jılınıp edi, kök qualap öse bastadı (Qordabayev, 1971:240).

Hava ısınmıştı, yeşillik hızla çoğalmaya başladı.

Denilen cümlede kısımlar bir biriyle manalık tarafından bağlanmaktadır. Burada havanın ısınması yeşilliğin büyümesine sebep oluyor. Şimdi, *bügin qar jauadı nemese jañbir jauadı* denilen seçme bağımsız birleşik cümlenin kısımları arasında önceki örneğindeki gibi manalık ilişki yok. Manalık tarafından burada bir birine bağımsız iki çeşit hareket anlatılmış ve onlar kendi arasında alâkasına göre değil, tonlamalık birliğine göre birleşmiş.

Seçme bildiren bağımsız birleşik cümlenin ayrı bir özelliği onun yapısındaki basit cümleler bir biriyle bağlaçsız bağlanamaz, sadece bağlaçlarla bağlanır. Seçme bildiren bağımsız birleşik cümlenin bağlaçsız türünün olamamasının bir sebebi, yukarıda bahsettiğimiz gibi, kısımlarının manalık tarafından bir biriyle alâkalı olmadan, her birinin kendi başına sabit hareketleri anlatmasında. Manalarında alâka olamadığından, eklemeler ile bağlanır ve o ekten ayrıldığında bir bütün olmadan, ayrı ayrı cümle olarak dağılır.

Cümleye seçmelik mana verecek ve basit cümleleri bir biriyle birleştiren bağlaçlar – **ne, nemese, ya, yaki, bolmasa, ya bolmasa, äytpese, äld, meyli, quy (ya, ya da, aksi halde ifadesini taşıyan)** gibi seçme bağlaçlar. Aynı türden olsa bile, aynı isimle adlandırılrsa da bunların içinde kendine has manası ve kullanma özelliği var olan bağlaçlarda var. Örneğin:

*Bul istiň şındığın **ne** közimen körgeň aytar, **nemese** qulağımen estigen aytar* (Qordabayev, 1971:240).

Bu işin gerçeğini ya gözle gören söyler, ya da kulağıyla duyan söyler.

***Meyliň** öziň bar, **meyliň** balanı jiber, äyteuir olarmen qalay da habarlasu kerek* (Qordabayev, 1971:240).

Ya kendin git, ya da çocuğu gönder, gerçi onlarla nasılsa haberleşmemiz gerek.

*Özi ketip qutuldu, **äytpese** özimiz- aq tastatqalı jür edik.* (Qordabayev, 1971:240)

Kendisi gitmişti, aksi halde kendimiz bıraktırmak istiyorduk.

***Ne** qar jauadı, **ne** jaňbır jauadı* (Qordabayev, 1971:240).

Ya kar yağar, ya da yağmur.

Seçme bildiren bağlaçlı bağımsız birleşik cümle **ya**, **ne**, **meyli**, **quy**, **älde** gibi tğrleri her basit cümleden sonra tekrarlayarak kullanılır. Böyle tekrarlarda birinci basit cümlede bunların biri geldiğinde, ikinci basit cümlede seçme bağlacının diğerleri gelebilir. Örneğin:

***Ya** men barayın, **ya** sen bar* (Qordabayev, 1971:241).

Ya ben geleyim, ya sen. Diyebiliriz ya da

***Ya** men barayın, **bolmasa** sen bar* (Qordabayev, 1971:241).

Ya ben geleyim, ya olmazsa sen.

2.2.1.1.5. Peş peşe Bildiren Bağlaçlı Bağımsız Birleşik Cümle

Peş peşe bağımsız birleşik cümle diye yapısında basit cümlelerin manasından fark edilen hareketlerin teker teker peş peşe olacağını bildiren bağımsız birleşik cümleye diyoruz.

Peş peşe bağımsız birleşik cümle kısımları bir biriyle **birde**, **birese**, **keyde** (**bazen**) gibi seçme bağlaçlarla birleşir (Qordabayev, 1971:241). Örneğin:

*Birjan äkelgen Sariaqanıň qan qazınası **keyde** şırqap örlegen Ämir, Oralbay ünderimen şığadı, **keyde** sızılta, jinişkirte buraltqan, biraq sonşalık küşti jäne*

sonşa alısqa tarap estilip jatqan boy jetken Balbala, seri sulu Ümitay, sıpayı sındı Kerimbala änderimen sır bayandaydı (Qordabayev, 1971:241).

Bircan getiren Sarıarka'nın kan hazinesi bazen söyleyerek yükselen Amir, Oralbay sesleriyle çıkıyor, bazen nazlı, incelterek söyleyen, fakat o kadar güzel ve o kadar uzağa duyulan genç Balbala, yakışıklı yiğit Ümitay, nazikçe Kerimbala siirleriyle sırrını anlatıyordu.

*Üy iyesi bezektep **birese** özi esinen adasıp turğan mağan jügiredi, **birese** qırap jatqan ıdıstarına jügiredi* (Qordabayev, 1971:241).

Ev sahibi koşarak bazen çok kafası karışan bana koşuyor, bazen kırılan bulaşıklarına koşuyordu.

*Özen **birese** tömen ağıp jatqanday, **birese** say- salağa burılıp ağıp jatqanday* (Qordabayev, 1971:241).

Nehir bazen aşağı akıyormuş gibi, bazen akarsu kollarına akıyormuş gibi.

***Birde** ol aqtarıla salatınday sondaylıq jaqın körinedi, **birde** salqın tartıp alıstap ketedi.* (Qordabayev. 1971:241).

Bazen o içini dökecek kadar yakın görünür, bazen soğuk olarak uzaklaşıyordu.

***Birese** jaudan tartıp alğan samoletpen elge qaray uşıp kele jatqanday quamin, **birese** aspanan qulap kele jatqanday üreylene min.* (Qordabayev. 1971:241).

Bazen düşman elinden alınmış uçakla memlekete geliyormuşum gibi seviniyorum, bazen gükten düşüyormuşum gibi korkuyorum.

*Jäutiktiñ oyı **birese** bulttan şıqqan qıranday jarq etip boy tastaydı, **birese** ol qıyılıp aldına qaytıp keledi.* (Qordabayev. 1971:241).

Cautik'in fikri bazen bulutlardan çıkan kartal gibi uçuyor, bazen o toplanarak önüne geri dönüyor.

*Nurğali **birese** Täukege qarap kijinedi, **birese** Amanğa qarap mülâyimseydi.* (Qordabayev. 1971:241).

Nurgali bazen Tauke'ye bakarak sinirleniyor, bazen Aman'a bakarak masum oluyordu.

Peş peşe bildiren bağlaçların bir biriyle o kadar mana değişikliği yok, onun için onlar birinin yerine diğeri gelebilir. Ve böyle değışmeden cümle manası bozulmuyor. (Qordabayev. 1971:241).

2.2.1.2. Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Birleşik cümle basit cümlelerin hiçbir bağlaçsız ya da bağlaçlı manalı kelime kullanmadan bir biriyle bağlanarak, yan yana söylenmesiyle de yapılır. Birleşik cümlenin bu türüne *bağlaçsız bağımsız birleşik cümle* denir.

Bağlaçsız bağımsız birleşik cümlelerde kısım birliğı, genel olarak, basit cümlelerin manasına göre kendi arasındaki bağılılığından, şatlılığından, tonlama ve kısım yapısındaki bazı ortak özelliklerden belli oluyor.

Manasına göre, bağlaçsız bağımsız birleşik cümle yapısındaki basit cümleler bir biriyle yakın, kendi arasında ilişkili, şart, zaman, sebep, durum bildirmesi ya da birinin manasını diğeri açıp, seçerek anlatabilir. Onun sayesinde, önceki basit cümle söylendiğinde fikrin bitmemesi, fikrin devam var olduğı belli oluyor (Qordabayev, 1971:242). Örneğın:

Ol qasqa ayğırğa qarsy umtıla tüsip edi, Baqı tizginge jarmasa ketti (Qordabayev, 1971:242).

O sakar aygıra karşı ilerlemişti, Bakı idareyi ele geçirdi.

Şoqıtınqırıp kelgen qalpımen kölge tüsip ketpek bop em, attar jaltaqtap jolamady (Qordabayev, 1971:242).

Hızla gelen durumumla göle girmek istemişim, atlar korkarak yaklaşmadı.

Äñgimemen kömir köbirek salınıp ketse kerek, tozğan arba tayaq tastam jerge şığa şoñqayıp qaldy (Qordabayev, 1971:242).

Konuşurken kömrü fazla kullanmış olabiliriz, eski araba biraz yürüdükten sonra durdu.

Bu getirilen üç tür cümlenin hepsinin ilk kısmı tonlamasına göre düzensiz, onlardan sonra daha bir şeyin söylenmesi gerektiğı, fikrin devamı var olduğı belli oluyor. Bununla birlikte, bu cümledeki kısım manaları da kendi arasında bir biriyle sık bağılı: birinci cümledeki *O sakar aygıra karşı ilerlemişti* denilen kısım

kendinden sonraki *Bakı idareyi ele geçirdi* denilen cümle olmadan bitmiş fikri anlatamazdı. Çünkü o aynı zamanda geçen eş zamanlı olayın bir parçasını anlatıyor, onun ikinci parçası ise sonraki kısımda anlatılmış, cümle bütünlüğü, fikir bütünlüğü aynı zamanda olan bu iki kısmın sadece birleşme sayesinde gerçekleşiyor (Qordabayev, 1971:243).

2.2.1.2.1. Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle Kısımlarının Bir biriyle Bağlanma Çeşitleri

Birleşik cümlenin diğer türlerine göre, bağlaçsız bağımsız birleşik cümle kısımlarının bir biriyle bağlılığı o kadar sık ve sağlam olmuyor, onlarda bağımsızlık, şekil düzeni üstün oluyor.

Bağlaçsız bağımsız birleşik cümlenin kalıplaşmış, sadece ona ait yüklem şekli yoktur. Kalıplaşmış, düzenli basit cümle yüklemi olarak kullanılan kelime gruplarının herhangi de bağlaçsız bağımsız birleşik cümle kısımlarının yüklemi hizmetinde de kullanılır. Böylece bağlaçsız bağımlı birleşik cümlenin ilk kısmının yüklemeleri çok zaman **edi, eken, emes (idi, değil)** fiillerini yardımcı olarak kullanıyorlar. Bu yardımcı fiiller bazı durumlarda kendisi yapısında bulunan basit cümlelere düzensiz mana vararak, iki basit cümleyi birleştiren uzlaştırıcı oluyor (Qordabayev, 1971:243). Örneğin:

Aynalağa moyın sozıp qarap edim, qıbr etken jan körinbedi (Qordabayev, 1971:243).

Çevreye boyun uzatarak bakmış idim, kıpırtı yapan can görünmedi.

gibi cümledeki *edim* cümleden çıkartarak, birinci kısım epeyce düzenli mana sahip oluyor, kısımların tonlama bozulur, onların arasındaki birleşme bağlılığı belirsiz hale geliyor, kısımların bağımsızlığı artıyor.

Dil delillerine göre, yukarıdaki yardımcı fiillerle biten basit cümlelerin çoğu birleşik cümlenin bir kısmı oluyor.

Bağlaçsız birleşik cümle kurmakta ilk kısmın yüklemi hizmetinde kullanılan **sol (bu, şu, o)** zamirinin hizmeti farklıdır. Bu zamir ilk basit cümlenin yüklemi olarak kullanıldığında, şekil değişimi olur ve **sonşa, sonşalıq, sonday, sonşama** olarak söyleniyor (Qordabayev, 1971:244). Örneğin:

Tek biraq tilegim sol- tolıp dami berseñşi, biyikke basa berseñşi (Qordabayev, 1971:244).

Sadece bir dileğim bu- çok geliş, yükseğe çık.

Sizlerden tilegim sol- biz bir-birimizdi, Otandı, eldi, memleketti jan- tänimizben süyeyik, adal bolayıq (Qordabayev, 1971:244).

Sizlerden dileğim şu- biz bir birimizi, Vatanımızı, ülkeyi, memleketi canla- başla sevelim, samimi olalım.

Meniñ eñ aldımın aytarım sol- sizdiñ pikirinizge tügelimen qosılamn (Qordabayev, 1971:244).

Benim ilk söyleyeceğim bu- sizin fikrinize tamamen katılıyorum.

Onıñ üstine kigen qıtaydıñ qızıl şayısınan tigilgen oqalı köyleginiñ uzındığı sonşa- onıñ etegin birneşe kızdar sausaqtarınıñ uşımen ustap köterip keledi (Qordabayev, 1971:244).

Onun üzerine giydiği çinin kırmızı kumaşından dikilen süslenmiş elbisesinin uzunluğu o kadar- onun eteğini birkaç kız parmaklarının ucuyla kaldırarak geliyorlardı.

Örneklerde görüldüğü gibi, yüklemi yukarıda bahsedilmiş işaret zamiri olan kısımda hareketi, durumu kendileri anlatmıyor, sonraki kısımda yapılacağını anlatıyor ve ona işaret ediyor. Manalarına göre bunların çeşitleri farklıdır. **Sol** zamiriyle bağlanan birinci kısım genel anlamda, işaret anlamında kullanılıyor ve ikinci kısım tamamen birinci kısımdaki öznenin yüklemi olarak, yani *sol* zamirinin yerine kullanılıyor (Qordabayev, 1971:244). Örneğin:

Sizge beretin keñesim sol- Babauizaman mırzanı jöñge salıñız

Size bir tavsiyem şu – Babauizaman beyi yerine koyunuz cümlesindeki *Babauizaman mırzanı jöñge salıñız* (*Babauizaman beyi yerine koyunuz*) kısmı birinci kısımdaki *sol* kelimesi yerinde kullanılmış ve onun mamasını açıklıyor. Eğer *sol* kelimesi kullanılmasaydı, *Sizge beretin keñesim- Babauizaman mırzanı jöñge salıñız* (*Size bir tavsiyem- Babauizaman beyi yerine koyunuz*) denilen bir

cümle olur ve son kısım *tavsiyen ne?* Denilen bir soruya cevap verecek ve cümlenin yüklemi görevinde olur (Qordabayev, 1971:245).

Bağlaçsız bağımsız birleşik cümle kısımları bir biriyle aşağıdaki metotlarla birleşiyorlar:

1. Basit cümle manalarının bir biriyle bağlı, alakalı, ilişkili olmasıyla;
2. Tonlamayla;
3. Kısımların hepsiyle alakalı, hepsine ortak bir kelimenin olmasıyla;
4. Kısımların bir özneye ait olmasıyla;
5. Belli bir kelimenin her kısımdan sonra tekrarlanmasıyla;
6. Birinci kısımdaki bir kelimenin ikinci kısımda zamir halinde tekrarlanmasıyla;

kısım yüklemi hizmetindeki fiilin şahıs, zaman tarafından türdeş olmasıyla bağlanır (Qordabayev, 1971:248).

2.2.1.2.2. Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümlenin Manalık Türleri

Bağımsız birleşik cümle kısımlarının bir biriyle manalık tarafından baktığımızda, bağlaçlı bağımsız birleşik cümle ile bağlaçsız birleşik cümle arasında o kadar fark yoktur. Çünkü basit cümlelerin bağlaçla birleşmesi ve bağlaçsız birleşmesi, dolayısıyla birleşik cümlenin bir tütünü yapmakta iki çeşididir.

Bağlaçsız bağımsız birleşik cümleleri kısımlarının bir biriyle manasına göre aşağıdaki çeşitlere ayırabiliriz:

1. Eş zamanlı bağlaçsız bağımsız birleşik cümle
2. Sebep bildiren bağlaçsız bağımsız birleşik cümle
3. Karşılıklı bağlaçsız bağımsız birleşik cümle
4. Anlatmalı bağlaçsız bağımsız birleşik cümle
5. Karşılaştırmalı bağımsız birleşik cümle
6. Şartlı bağlaçsız bağımsız birleşik cümle

7. Çok kısımlı bağlaçsız bağımsız birleşik cümle (Qordabayev. 1971:249)

2.2.1.2.2.1. Eş Zamanlı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Eş zamanlı bağımsız birleşik cümle kısımları aynı zamanda ya da bir olay devam ederek yapılan hareketleri veya aynı zamandaki olayı anlatıyor. Sadece kısımların bir biriyle bağlanmasındaki fark dışında, kısımların manasına göre eş zamanlı bağımsız birleşik cümlenin bağlaçsız ve bağlaçlı türü aynıdır (Qordabayev, 1971:250).

Örneğin:

Holdıñ eki qolın artına kayırıp bireuler ustap äkele jatır, bireuler temir täške dayındap tur (Qordabayev, 1971:250).

Hol'ın iki kolunu sırtına kıvrarak birileri getiriyorlar, birileri demir araba hazırlıyorlar.

Ol neşe türlü äñgimelerdi magan aytadı, men auzımniñ suı qurıp tıñdaymın (Qordabayev, 1971:250).

O çeşitli hikâyeleri anlatıyor, ben ağzımın suyu kuruyarak dinliyorum.

Kañtarulı atı yanında, qamşı men şılbır belinde (Qordabayev, 1971:250).

Çalıştırılmayan atı yanında, kamçı ile yular belinde.

Jurttıñ ökpesi köterildi, tanawı jelibiredi (Qordabayev, 1971:250).

Halk darıldı, hemen öfkeleni.

Cümlelerin ilk ikisinde hareket aynı zamanda devam ediyor, diğer iki cümlede ise aynı zamanda olan olay anlatılıyor.

Şimdi,

Bala şaba jöneldi, men de artınan ilestim. (Qordabayev. 1971:250)

Çocuk atla koştu, ben de peşinden geldim.

Jastar bir bölek äñgimelesip otır eken, men de solarga kosıldım (Qordabayev, 1971:250).

Gençler ayrı konuşuyorlarmış, bende onlara katıldım.

Aldımen selodan şığıp keteyik, sodan keyin bul otryadtıñ ne piğılı barın jäne qalay qaray qozğalatının sırttan bayqayıq (Qordabayev, 1971:250).

Önce köyden çıkalım, sonra bu bölümün ne gibi niyet var olduğunu ve nereye doğru hareket edeceklerini çaktırmadan kontrol edelim.

Cümlesinde kısımlar peş peşe devam ederek yapılan hareketi ya da yapılacak hareketi anlatıyor (Qordabayev, 1971:250).

2.2.1.2.2.2. Sebep Bildiren Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Bir kısım ikinci kısmın hareketini, durumunun sebebini anlatıp, ikincisi ondan dolayı ortaya çıktını anlatan veya aksine, birincisi neticeyi ikincisi ise onun sebebini anlatan cümlelere sebep bildiren bağımsız birleşik cümle denir (Qordabayev, 1971:251). Örneğin:

Säüleniñ Bölekbas arqılı Nurlanıñ sırnı bilmek bolğan manağı oyı äli arılıp ketken jok edi, sonı esine alıp Bölekbastıñ birge qaytqanın maqul kördi (Qordabayev, 1971:251).

Savle'nın Bölekbas sayesinde Nurlan'ın sırrını öğrenmek olan deminki fikrini hala aklından çıkarmamıştı, onu hatırlayarak Bölekbas'ın birlikte dönmesine karar verdi.

Şeşesi tağı eki- üş baurısaq berip edi, başqaları qaspaq tumsıqqa közderin alarta qaradı (Qordabayev, 1971:251).

Annesi yine iki- üç ekmek vermişti, diğerleri ona kötü baktılar.

Ayap kettim, meniñ de közime jas keldi (Qordabayev, 1971:251).

Acıdım, benim de gözüme yaş geldi.

Jabaydı soyılğa jıqqan İgiliqtiteri bolğanın Juman bilegn joq, äldeqalay attan qulağan şıgar dep oyladı (Qordabayev, 1971:251).

Jabay'ı döven İgilik'in yiğitleri olduğunu Juman bilmedi, tesadüfen attan düştü diye düşündü.

Yukarıda verilen cümlelerin hepsinde birinci kısım sebebi anlatıyor, ikinci kısmın ise ondan ortaya çıkan neticeyi anlatıyor. Son cümledeki Juman'ın Jbay'ın

tesadüfen attan düşmüş diye düşünmesinin sebebi onun Jabay'ı İgilik'in yiğitlerinin dövdüğünü bilmemesinden kaynaklanıyor.

Yukarıda verilmiş örneklerin hepsine **sondıqtan, sol sebepti (bu yüzden, bundan dolayı)** bağlaçlarını ekleyerek söyleyebiliriz.

Bağlaçsız bağımsız birleşik cümlenin bu türüne aksine, birinci kısım neticeyi ikinci kısım ise o neticenin sebebini anlatarak birleşebilir. Örneğin:

Şalabay uzaq jüre almas, ükimet qurıǵı uzın (Qordabayev, 1971:251).

Şalabay uzun süre kalamaz, hükmet çok kurnaz.

Men qorıqpaymın, äjem keşe surap aǵlan (Qordabayev, 1971:251).

Ben korkmam, ninem dün izin almıştı.

Olarǵa rahmet aytu kerek, umıtqanımızdı eske saldı (Qordabayev, 1971:251).

Onlara teşekkür etmek lazım, unuttuğumuzu hatırlattılar.

Buradaki ikinci kısımlar birinci kısımdaki hareketlerin neden öyle olduğunu ya da olacağını anlatıyor. *Nelikten Şalabay uzaq jüre almaydı? (Neden Şalabay uzun süre kalamaz?) Onıñ uzaq jüre almaytın sebebi ükimet qurıǵı uzın (onun uzun süre kalamayacağınıın sebebi hükmet çok kurnaz).* (Qordabayev, 1971:252).

2.2.1.2.2.3. Karşıtlı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Birleşik cümlenin bu türüne kısımlarının manaları bir birine zıt bağlaçsız bağımsız birleşik cümleler kullanılır. Kısımlarının manasına göre karşılıklı bağlaçlı bağımsız birleşik cümle ile bağlaçsız bağımsız birleşik cümle arasında fark yok, bu ikisi sadece karşıt manalı bağımsız birleşik cümlenin iki çeşididir (Qordabayev, 1971:252). Örneğin:

Jaralanǵan jaylarımdı anama jay qana aşıp berip em, Aqbota op-oñay betin aşıptı (Qordabayev, 1971:252).

Yaralandığım yerleri anneme yavaş açmıştım, Akbota çok kolay üzerini açmış.

Cümlesi bağlaçsız bağımsız birleşik cümle oluyor ve bu cümleyi

*Jaralanğan jaylarımı anama jay qana aşıp berip em, **biraq** Aqbota op-oñay betin aşıptı.*

*Yaralandığım yerleri anneme yavaş açmışım, **ama** Akbota çok kolay üzerini açmış. Diye bağlaç kullanarak söylersek, bağlaçlı bağımsız birleşik cümle oluyor.*

Kısım arasındaki karşıtlık çeşitli oluyor. Örneğin:

1. Eşya, hareket, olayların eski hali ile şimdiki hali kıyaslanarak kullanılır:

Burın bay edi, bolıstıqqa talasımın dep aq malın qurtıp aldı (Qordabayev, 1971:252).

Eskiden çok zengindi, yöneticilik için tartışacağım diye tüm hayvanlarını kaybetti.

Men biletin joldardıñ izi işine batıñqı boluşı edi, mınau jol üstine qaray şığıñqı (Qordabayev, 1971:252).

Benim bildiğim yolların izleri içine batmış oluyordu, bu yolun üzerine çıkmış.

2. Birinci kısımdaki subyenin hareketine, fikrine ikinci kısımdaki subyenin hareketi, işi zıt oluyor:

Qasındağı usaq qızdarmen qalıñdıq ta külip aldausıratpaq bolıp edi, Abay men Erbol oğan köngen joq (Qordabayev, 1971:252).

Yanındaki ufak kızlarla gelin gülerek oyalamak istemişlerdi, Abayla Erbol ona izin vermediler.

Biraz bermei tur edim, bireui jağımnan kelip qamşımen tartıp- tartıp jiberip mıltığımdı tartıp aldı (Qordabayev, 1971:252).

Biraz vermiyordum, biri yanağımdan kamçıyla vurarak silahımı elimden aldı.

Ağaşqa kirgen soñ adastırıp ketem be dep biraz tırısıp em, onı sezdi me, nemese sıbdırımnan bile me, qır soñımnan kalmai qoydı (Qordabayev, 1971:252).

Ağaçta kirdikten sonra yolunu kaybettirmek istemek için biraz çalışmışım, onu hissetti mi, ya da hıştırtımı duydu mu, peşimden kalmadı.

3. Birinci kısımdaki hareketin mantıksal sonucu olarak ikinci kısımda olmalı hareket oluyor ya da başkası meydana çıkıyor:

Kirpiş üy sırtınan qoraş edi, işine engende buğanda köñili toyıp qaldı (Qordabayev, 1971:253).

Kerpiç evin dış görünüşü gösterişsiz idi, içine girdikten sonra buna da gönlü doydu.

Qutıla almaitının körgen İbirai Mustafağa kelip aytıp edi, ol meni jazalağan joq (Qordabayev, 1971:253).

Kurtulamayacağını anlayan İbiray Mustafa'ya gelip anlatmıştı, o beni cezalandırmadı.

Marfa jalma-jan terezege umitılıp sırt jaqqa qarap edi, köşede eşbir beysauat jüris qimil da közge tüspedi (Qordabayev, 1971:253).

Marfa çabucak pencere dışarıya bakmıştı, sokakta hiçbir yabancı hareket göremedi.

Köp balalı üydiñ şañ-şuñı köp boluşı edi, bul uyde bir bala qıñq etken joq (Qordabayev, 1971:253).

Çoluk çocuklu evin şangırtı çok oluyordu, bu evde bir çocuk bile sesini çıkartmadı.

Jaz ortası bolıp qaldı, mal äli toyınğan joq (Qordabayev, 1971:253).

Yaz ortası oldu, hayvanlar hala doymadılar.

4. Karşıt manalı kısmının yüklemi hizmetindeki fiilin biri olumlu diğeri ise olumsuz olabilir:

Külpaş men senimen söylesip tuğranım joq, mina Äytekeñmen söylesip turmın (Qordabayev, 1971:253).

Külpaş, ben seninle konuşmuyorum, şu Ayteke ile konuşuyorum.

Mağan balañ men keliniñ ayanıştı emes, mina sen ayanıştıñ (Qordabayev, 1971:253).

Ben senin oğlunla gelinine acımıyorum, şu sana acıyorum.

Hakim bul oñay ädisti moldalardan estigen joq, munı oğan Ämir aytqan (Qordabayev, 1971:253).

Hakim bu kolay metodu imamlardan duymadı, bunu ona Amir söyledi.

Bunıñ biri de sulu kelinşektiñ qanıñı emes, kelinşektiñ özi – kuanıñtıñ jemisi
(Qordabayev, 1971:253).

Bunu hiçbiri güzel bayanın mutluluğu değil, bayanın kendisi – mutluluğun meyvesi.

Mol jariq qazaq terezesinen tüsken joq, sol kelip jürgen jumısker joldastarı
tüsirgen jariq edi (Qordabayev, 1971:253).

Bol ıñıq kazak penceresinden gelmemiñti, o gelen çalıñan arkadaşları sayesinde
gelen ıñıqtı.

Kısımları manalarının birbirine zıt olmasına rağmen bu örneklerdeki dördüncü maddede gösterilen cümlelerin hiçbirinde karşıtlı bağlacını koyarak kullanamayız (Qordabayev, 1971:253).

2.2.1.2.2.4. Anlatmalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Anlatmalı bağımsız birleşik cümlede birinci kısım genel manada kullanılır, sonraki kısımlarda ise onun manası ya da sebebi açıklanıyor. (Qordabayev. 1971:253)
Örneğin:

Jurttıñ bári soğan Karay dürlikti: bireu qolın bulğadı, bireuleri onıñ atın ayğayladı
(Qordabayev, 1971:253).

Halk ona karşı telaşlandı, biri el sağladı, diğەرleri onun adını çağırdılar.

Kün besindikke kelgen kezde Körkemtaydıñ auılı astan - ketsen boldı: kemseñdep
kempir - şal jıladı, qanın tartıp surlanıp señ soqqan balıqtay meñ- zeñ bolıp jastar
turdı (Qordabayev, 1971:253).

Güneş ikindi zamanına geldiğinde Körkemtay'ın köyü alt-üst oldu: dudağını
bükerek nine ve ihtiyarlar ağladı, kanı tükenip boz olan balık gibi sersemleterek
gençler durdu.

Balalar ol uyağa barudıñ ädisin tabadı: sirağın qıyaqqa tildirmeu üşin olar ayağına
jas qoğajaydan etik örip aladı, qolına qoğajaydan qolğap örip kiyedi (Qordabayev,
1971:254).

Çocuklar o yuvaya gitme çaresini bulurlar: bacaklarını kuş tüyüne kestirmemek için onlar ayaklarına genç su kamışından çizme örüyorlardı, kollarına su kamışından eldiven örüp giyiyorlardı.

2.2.1.2.2.5. Karşılaştırmalı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Bağlaçsız bağımsız birleşik cümlenin bu türü bir birine karşı ya da benzeşme olarak kullanılan iki çeşit subyenin hareketini, özelliğini, durumunu karşılaştırarak anlatan cümlelerden oluşur. Karşılaştırmalı bağımsız birleşik cümle atasözleri ve deyimlerde çok rastlanır (Qordabayev, 1971:255). Örneğin:

Sanalı adam sağındı sındırmaz,

Sanasız adam jağındı sındırmaz (Qordabayev, 1971:255).

Şuurlu kişi tedbirini kırmaz,

Şuursuz kişi çeneni kırmaz.

Bilgen adam taup aytadı,

Bilmegen adam kaup aytadı (Qordabayev, 1971:255).

Bilen kişi bularak söyler,

Belmeyen kişi üreerek söyler.

Jaqsı bayqap söyler,

Jaman şayqap söyler (Qordabayev, 1971:255).

İyi düşünerek konuşur,

Kötü kıvrarak konuşur.

Intımaqtı elge eşkim jetpes,

Intımaqsız eldiñ ökinişi ketpes (Qordabayev, 1971:255).

Birliği olan ülkeye kimse yetmez,

Birliği olmayan ülkenin pişmanlığı bitmez.

Tozar eldiñ janjalı bitpes,

Ozar eldiñ armanı bitpes (Qordabayev, 1971:255).

Dağılacak ülkenin savaşı bitmez,

Büyüyecek ülkenin hayali bitmez.

Örneklerdeki cümlelerin bir kısmında iyiliğin, samimiyetin iyiliği söylense, ikinci kısımda ise ona karşı kötülük, kötü hareketlerle karşılaştırılmış.

Fakat karşılaştırmalı bağımsız birleşik cümlelerin hepsi aynı şekilde olmuyor. Bazen onlar bir birine benzeyen iki çeşitli hareketin, durumunu belirtiyor.

Qarağaypa qarap tal öser,

Qatarına qarap bala öser (Qordabayev, 1971:255).

Çam ağacına bakarak dal büyür,

Yaşlılarına bakarak oğul büyür

Tau men tastı cu buzar,

Adamzattı söz buzar (Qordabayev, 1971:255).

Dağı, taşı su bozar,

İnsanoğlunu söz bozar.

Öner - ağıp jatqan bulaq,

İlim – janıp jatqan sırağ (Qordabayev, 1971:255).

Sanat – akan kaynak,

İlim – yanan çırağ.

Ata körgen oq jonar,

Ene körgen ton pişer (Qordabayev, 1971:255).

Ata gören ok yontlar,

Ana gören kürk biçer.

2.2.1.2.2.6. Şartlı Bağlaçsız Bağımsız Birleşik Cümle

Kısımların manaları kendi arasında şartlı olan bağımsız birleşik cümleye şartlı bağımsız birleşik cümle denir (Qordabayev, 1971:256). Örneğin:

Bügin öziñ qonşısı osı jerge, bärinde öz köziñmen köresin (Qordabayev, 1971:256).

Bugün kendin gece burada kal, hepsini kendi gözlerinle görecen.

Tağıda iki- üş kün bögeitin amalın tapşı öziñ, qozıdai kogendep qoliña bereyik (Qordabayev, 1971:256).

Yine iki üç gün yolundan alıkoymanın çaresine sen bak, kuzu gibi bağlayarak eline verecz.

Kämirğali tezirek qımız äkele qoysa jarar edi, eñ bolmasa qımızğq qosıp işer edik (Qordabayev, 1971:256).

Kamirgali çabucak kımızı getirse iyi olurdu, en azından kımızla içecektik

Kazak Türkçesindeki birleşik cümle tanımını ve onun çeşitlerini tek tek açıkladık. Şimdi buraya kadar açıklamış olduğum tanımları tablolarla belirtmek istiyorum.

Tablo 3: Eşzamanlı bağlaçlı ve bağlaçsız bağımsız birleşik cümle

Eşzamanlı bağımsız birleşik cümle	
Bağlaçsız	Bağlaçlı
Aqıl jastan şığadı, Asıl tastan şığadı. Akıl gençten çıkar, Asil taştan çıkar.	Ultşıl adam bireuge zorlıq qıladı da, sodan öz Otanınıñ дәwirlewin izdeydi. Milliyetçi kişi birine zorluk çektirir ve ondan öz Vatanının sefa sürmesini arar.
Jetimderge jem berdim, Jesirlerge jer bedrim. Yetimlere yem verdim,	Säwle äri quandı, äri Sayran men Şekerdi oylap renjidi. Sawle hem sevindi, hemde Sayran ile Şeker'i düşünerek darıldı.

Dullara yer verdim.	
---------------------	--

Kaynak: S.Qazıbayev (2006:25)

Tablo 4: Karşıt bildiren bağlaçsız ve bağlaçlı bağımsız birleşik cümle

Karşıt bildiren bağımsız birleşik cümle	
Bağlaçsız	Bağlaçlı
Süyegi aman, - eti awırıp qalğan sekildi. Kemiği sağ, - eti acımış gibidir.	Süyegi aman,- biraq eti awırıp qalğan tärizdi. Kemiği sağ,- fakat eti acımış gibidir.
Jospardı ösiru oñay, - orındau qıyın. Planı yükseltmek kolay,- yapmak zordur.	Adamdarmen dostas, biraq dostıñ köptigine senbe. İnsanlarla dost ol, fakat onların çokluğuna cüvenme.

Kaynak: S.Qazıbayev (2006:26)

Tablo 5: Sebep- netice bildiren bağlaçsız ve bağlaçlı bağımsız birleşik cümle

Sebep- netice bildiren bağımsız birleşik cümle	
Bağlaçsız	Bağlaçlı
Dosın satqan jandardan jirenemin: Otanın da sondaylar sata aladı. Dostunu satanlardan iğreniyorum: Vatanın da onun gibiler satabilirler.	Men şeber bişiler körgen emespin, sol sebepti bul öner mağan tañsıq. Ben uzman dansçıları görmedim, bu yüzden bu sanatı merak ediyorum.
Olarğa rahmet aytu kerek: umıtqanımızdı eske saldı. (Ş.Bekturov.	Meniñ kim ekenimdi Jumabayğa aytıp berdi, sondıqtan ol menen qımsınbay

2006:228)	söyledi. (Ş.Bekturov. 2006:228)
Onlara teşekkür etmek lazım: unuttuğumuzu hatırlattı.	Benim kim olduğumu Jumabay'a anlatmıştı, bundan dolayı o benimle açık konuştu.

Kaynak: S.Qazıbayev (2006:27)

Yukarıda belirtmiş olduğumuz tablolar Kazak Türkçesindeki bağımsız birleşik cümlenin bağlaçlı ve bağlaçsız türleridir. Cümlelerde görüldüğü gibi bu üç tür, yani eş zamanlı, karşıt ve sebep- netice bildiren, bağımsız birleşik cümleleri hem bağlaçla, hem de bağlaçsız kullanabiliriz.

2.2.2. Kazak Türkçesinde Bağımlı Birleşik Cümle

Birleşik cümle yapmanın ikinci türü – basit cümleleri zorunluluk neticesinde bir birine bağlayarak birleştirmektir. Bağımlı birleşik cümle diye kısımları kendi arasında eşit olmadan bir birine bağlanarak birleşen, birini diğerine bağlayarak bağlanan birleşik cümleye denir. Bağımlı kısım düzensiz oluyor, onun için o tek söylenmez, söylene bile o kendi başına bir cümle olamaz. Bağlayan kısım ise bağlanan cümlesiz kendi başına kullanılabilir. Örneğin:

Äñşeyinde qazaq jiyını otırıp söylesetin bolsa, qazir ulıqtıñ adında olar ayağınan tik basadı (Qordabayev, 1971:259).

Genelde kazak yığını oturup sohbet ediyorlarsa, şimdi büyüklerin adında onlar ayak dik duruyorlar.

Uzaq joldan üzdikken Bazaräli Semey qalasına kelgende, öz üyine jetkendei-aq bar denesi keñi bastadı (Qordabayev, 1971:259).

Uzak yoldan acıkan Bazaräli Semey şehrine geldiğinde, kendi evine gelmiş gibi tüm vücudu genişlemeye başladı.

Köpşilik keyin ornıqqan soñ, ülken üyler adlına körmege turganday bölek ekşelgen ulıqtar men sarı ala qılış, jezdi aydar tağısқан uryadnik, strajnikter ğana qaldı (Qordabayev, 1971:259).

Yıgın yerleştikten sonra, büyük evler önüne sergiye toplanmış gibi ayrı geçen büyükler ile sadece sarı ala kılıç, bakır perçem takan askerler, koruyucular kaldı.

Jandaraldıñ kandaı baylaw jasaytını mälim bolmağandıqtan, Losovskii öz sırın tura aşı almadı (Qordabayev, 1971:259).

Jandaral'ın nasıl bir bağlam yapacağını bilmediğinden, Losovskii kendi sırrını direk söyleyemedi.

Ermek aşılmağan jastay uyalıp qalğanda, Mariyaştıñ möldir közi külimdep ketedi (Qazaq tiliniñ grammatikası, 1967:192)

Ermek saf genç gibi utandığında, Mariyaş'ın billur gözleri gülümsüyordu.

Olar qaqpadan kire berse, arqasın şarbaqqa süyep küzetşi şal qalğıp otır (Qazaq tiliniñ grammatikası, 1967:194).

Onlar kapıdan girdiğinde, arkasını çite yaslayan nöbetçi ihtiyar ımızganyormuş.

Şañqay tüste kelgen qonaqtardıñ aldınan neşe türli as ötkendikten, olar ıqlıq ata toyıp otır (Qazaq tiliniñ grammatikası, 1967:194).

Öğlen saatinde gelen misafirlerin önünden çeşitli yemekler gezdirildiğinden, onlar tıka başa doydular.

Eger sol qawlını kolhozdıñ jalpı jinalısı maquldasa, joğarğı orındar esepesedi. (Qazaq tiliniñ grammatikası, 1967:196).

Eğer o kararı kolhozın genel toplantısı olaylarsa, yukarıdakiler hesaplaşırlar.

Jan qınalмай, jumıs bitpes (maqal) (Qazaq tiliniñ grammatikası, 1967:196).

Can zorluk çekmeden, iş bitmez.

Eger sol arada Gulnar turıp meditsinalıq tiyisti jârdem körsetpegende, olar öletin edi (Qazaq tiliniñ grammatikası, 1967:196).

Eğer o zama Gulnar acil yardım göstermeseydi, onlar öleceklerdi.

Kazak Türkçesinde bağımlı birleşik cümleleri altı çeşittir.

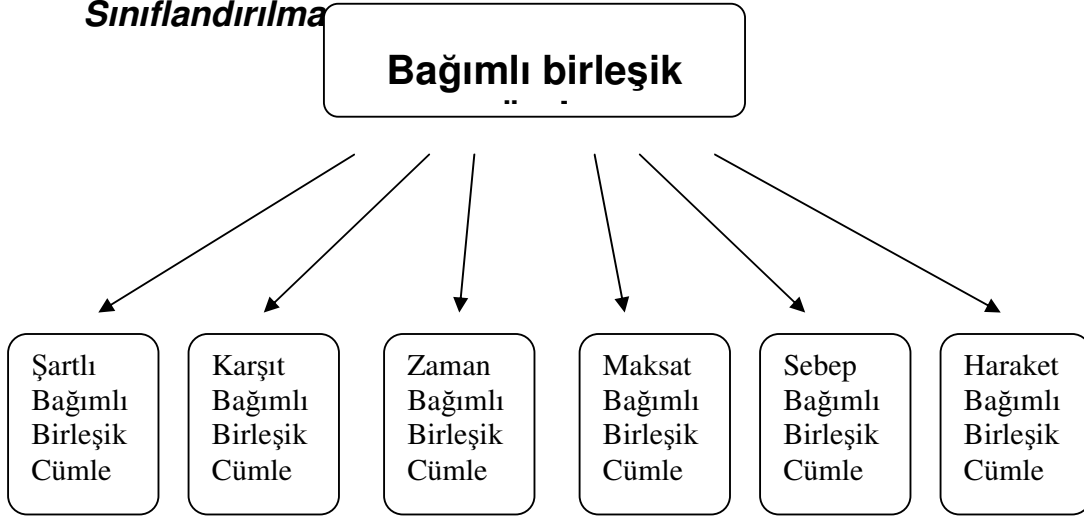
1. Şart bağımlı birleşik cümle

2. Karşıt bağımlı birleşik cümle
3. Zaman bağımlı birleşik cümle
4. Maksat bağımlı birleşik cümle
5. Sebep bağımlı birleşik cümle
6. Hareket bağımlı birleşik cümle

(Qurmalas söylemder kestesı, 1993:36).

Bu bölümde, tez konusu bağımsız birleşik cümlesi üzerine araştırıldığı için, bağımlı birleşik cümle üzerine çok durmayacağız. Bağımlı birleşik cümle sınıflandırılmasını aşağıdaki gibi gösterebiliriz (Qurmalas söylem kestesı, 1993:36).

Şekil 10: Kazak Türkçesinde Bağımlı Birleşik Cümle Sınıflandırılma

Kaynak: Qurmalas söylem kestesı (1993:36)

BÖLÜM 3: KAZAK TÜRKÇESİNDE BAĞIMSIZ BİRLEŞİK CÜMLELER VE ONUN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI MESELESİ

3.1. Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Bağımsız Birleşik Cümleler

Kazak Türkçesindeki birleşik cümle ve onun türleri hakkında ikinci bölümde bahsettiğimiz gibi birleşik cümle iki ve ondan fazla predikatifte sahiptir. O predikatifler her zamanki basit cümlelerden manasına göre değişiyor. Onlar kendi arasında manalık ve yapı bakımından sık bağıllık, ilişkide olup, birleşik fikri bildiriyor. Kazak Türkçesinde birleşik cümle üçe ayrılır:

1. Bağımsız Birleşik Cümle
2. Bağımlı Birleşik Cümle
3. Karmaşık Birleşik Cümle

Birleşik cümle yapısındaki parçanın bir biriyle bağımsız bağlanması – basit cümleleri birleştirmedeki temel metotlarından biridir. Bağımsız birleşik cümle diye *birleşik yapısındaki basit cümlelerin bir birine bağlı olmadan, kendi başına eşit olarak birleşmesine* diyoruz. Birleşğin bu tür yapısındaki basit cümlelerin kendi arasında eşit hukuklu olduğunun bir sebebi de onların yüklemelerinin gramerlik şekline göre bir birine bağımsız, kendi arasında eşit olmasındadır (Qordabayev,1971:230). Örneğin:

Sonau tömende Akimniñ şamı jarqıradı, qaylası şaqıldadı (S.Qazıbayev, 1993:24).
Ta aşağıda Akim'in ışığı parladı, küskü şıngırdadı.

Kazak Türkçesinde bağımsız birleşik cümle ikiye ayrılır:

1. Bağlaçlı bağımsız birleşik cümle
2. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümle

Türkiye Türkçesinde ise birleşik cümle hakkında çeşitli fikirler mevcuttur. Bu fikirleri birinci bölümde tek tek ifade ederek örneklerle de gösterdik. Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu'na (2005:8) dayanarak çoğunluk tarafından kabul edilen birleşik cümle hakkında verilen tariflere dikkat edelim.

Birleşik Cümlelerin Tanımı ve Sınıflandırılması Üzerine:

Tümleyen ve tümlenen önermelerden kurulmuş söz dizimine Birleşik Tümler denir.

Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder.

Birleşik cümle, içinde bir tek temel yargıyla yeteri kadar yan yargı bulunan bir cümledir.

Bir ana cümle ile onun anlamını tamamlayan bir veya birkaç yardımcı cümleden oluşan cümle.

Birleşik cümle: Bu tür cümlelerde ise, birden çok yargı vardır. Yargılardan biri esas cümlelerin yargısıdır. Ötekiler ise, bu esas cümleyi çeşitli yönlerden tamamlar ve açıklığa kavuştururlar. Yan yargılar esas yargının anlam yönünden tamamlayıcıdır.

Birleşik cümlelerde bir esas cümle, bir de yan cümleler vardır.

İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, fiili çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yan cümlelerden oluşmuş cümle türü.

Birleşik cümle bir asıl bir de yardımcı cümle olmak üzere en az iki cümleden meydana gelen bir cümle şeklidir.

Birleşik cümle, bir ana cümle ve cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümle ile kurulur.

Birleşik cümle: Bir ana cümle ile bu cümlelerin anlamını tamamlayan yardımcı cümle veya cümlelerin oluşturduğu cümlelerdir.

Birleşik cümle: İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, fiili çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yan cümleden oluşmuş cümle türüdür.

Türkiye Türkçesinde yapılarına göre cümlelerin sınıflandırılmasında da değişik fikirler mevcuttur. Şöyle ki, Türkiye Türkçesinde cümleler yapılarına göre **iki**, **üç**, **dört** ve **beş** yere bölerek aşağıdaki gibi adlandırılır (Mehmedoğlu, 2005:8) :

I. İki yere bölenler:

1. Basit cümle, 2. Birleşik cümle (Prof. Dr. M. Ergin, M.Kaya Bilgegil, T. Banguoğlu, Prof. Dr. A. Topaloğlu, Prof. Dr. Z. Korkmaz vb)

II. Üç yere bölenler:

a) 1. Yalın cümle, 2. Bağımsız önermelerden birleşmiş tümce, 3. Bileşik tümce (T.N.Gencan, “Dilbilgisi”, TDK Yay., 243, İstanbul, 1966, s. 81-91).

b) 1. Basit cümle, 2. Bileşik cümle, 3. Şart bileşik cümle (H.Ediskun, “Türk Dilbilgisi”, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul, 1988, s. 379–386).

c) 1.Yalın cümle (basit cümle), 2. Birleşik cümle, 3. Sıralı cümle (Prof. Dr. Hamza Zülfikar, “Yapılarına göre Cümle Çeşitleri”, Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri- Ankara, 1995, s. 141–144).

Prof. Dr. Hamza Zülfikar yapılarına göre cümle çeşitleri hakkında yazıyor: “Cümleler, yapılarına ve kuruluşlarına göre iki ana grup altında toplanır” (s. 141).

d) 1. kurallı tümce, 2. Devrik tümce, 3. Kesik tümce, (N.Koç, “Yeni Dilbilgisi”, İnkılap Yay., 3. Baskı, 1996, s. 530-558)

III. Dört yere bölenler:

a) 1. Basit cümle, 2. Birleşik cümle, 3. Bağlı cümle, 4. Sıralı cümle (Prof. Dr. Leyla Karahan, “Türkçe Söz Dizimi (Cümle Tahlilleri)”, Akçağ Yay., 6. Baskı, Ankara, 1999, s. 61-68).

b) 1. Basit cümle, 2. Sıralı cümle, 3. Bağlı cümle, 4. Birleşik cümle (Prof. Dr. Kemal Yavuz, Prof. Dr. Kazım Yatış, Prof. Dr. Necat Birinci, “Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri”, Bayrak Yay., İstanbul, 1998, s. 155-157).

c) 1. Basit Cümle, 2. Birleşik Cümle, 2. Bağlı cümle, 4. Sıralı cümle (“Türk Dili”, Akademi Yay., (Yay. Haz.: Yrd.Doç. Dr. İsmail Doğan), Rize, 2000, s.133).

d) 1. Yalın cümle, 2. Bileşik cümle, 3. Sıralı cümle, 4. Girişik cümle (M.Hengirmen, “Türkçe Dilbilgisi”, Engin Yayınevi, 3. basım, Ankara, 1998, s. 353–368).

e) 1. Yalın cümle, 2. Bileşik tümce, 3. Sıralı tümce, 4. İlgili tümcesi (R. Şimşek, “Örneklerle Türkçe Sözdizimi”, Trabzon, 1987, s. 244)

IV. Beş yere bölenler:

1. Basit cümle, 2. Birleşik cümle, 3. Sıralı cümle, 4. Bağlı cümle, 5. Kesik (eksiltili) cümle (Prof. Dr. Mustafa Özkan, Dr. Osman Esin, Dr. Hatice Tören, “Yüksek Öğretimde Türk Dili”, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 610).

1. Fiil cümlesi, 2. İsim cümlesi, 3. Şartlı cümle, 4. Ki’li, birleşik cümle, 5. İç içe birleşik cümle. (Yrd. Doç. Dr. M. Metin Karaörs (şimdi profesördür) “Türkçenin Sözdizimi ve Cümle Tahlilleri” s. 45).

3.2. Birleşik Cümle Üzerine Bilimsel Görüşler ve İncelemeler

3.2.1. Prof. Dr. Leyla Karahan’a Göre Birleşik Cümle ve Çeşitleri

Türkiye Türkçesinde yapılarına göre cümleleri dört yere bölenlerin biri olan Prof. Dr. Leyla Karahan “Basit cümle, Birleşik cümle, Bağlı cümle, Sıralı cümle” olarak sıralamaktadır.

“ Birleşik cümle, bir ana cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar” diye ifade ediyor. Türkçede iki tip birleşik cümle vardır (Karahan, 1995:61): diye şartlı birleşik cümle ve iç içe birleşik cümle olarak belirtiyor.

Diğer bağımsız birleşik cümleleri ise Prof. Dr. Leyla Karahan bağlama Edatlarıyla Kurulan Bağlı Cümleler başlığı altında inceleyerek “ Bu cümleler “ ve, veya, da, fakat, ama, lakin, halbuki, meğer vb.” edatlarla birbirine bağlanmış cümleler topluluğudur.” (Karahan, 1995:65) diyor. Eşit hukuklu her biri müstakil bir cümle olan bu cümleler arasındaki anlam ilişkileri bağlanma edatlarıyla sağlandığı ve pekiştirildiğini söylüyor.

Tablo 6: Prof. Dr. Leyla Karahan'a Göre Birleşik Cümle

	Kim nerde, hangi terimle, hangi örneği gösterir?	Bize göre nasıl cümledir?
I	<p>Prof. Dr. Leyla Karahan, “ Türkçede Söz Dizimi”, Akçağ, Ankara, s.65–67</p> <p><u>Diğer Bağlama Edatlarıyla Kurulan Bağlı Cümleler</u></p> <p>1. Akşamı, Boğaziçi’ni ve gurubu bir kayık içinde seyreder ve suların renkleri, kokuları, sesleri arasından yüzer gibi geçerdik. (BY)</p> <p>2. Gönülümle oturdum da hüznümlendim o yerde. (KGK)</p> <p>3. Orhan, onun yüzüne doğru biraz eğildi, fakat titremesi artınca durdu. (BL)</p> <p>4. Halis bir şiir fena okunabilir, lakin sahte bir şiir iyi okunmaz. (ED)</p>	<p>1. Birleştirme bildiren <u>ve</u> bağlacıyla artı cümlenin umumi tonlamasına bağımlı kuruluş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>2. İştirak bildiren <u>da</u> bağlacı ve cümlenin tonlamasına bağımlı kuruluş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>3. Karşıtlık- zıtlık bildiren <u>fakat</u> bağlacı ve cümlenin tonlamasına bağımlı kuruluş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>4. Karşıtlık- zıtlık bildiren <u>lakin</u> bağlacı ve cümlenin tonlamasına bağımlı kuruluş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir</p>

<p>5. Ne doğan güne hüküm geçer, Ne halden anlayan bulunur. (S)</p> <p style="text-align: center;">Sıralı Cümleler</p> <p>1. Tozlu ve soluk kırmızı perdelerden yakıcı bir güneş taşıyor, bütün odayı dolduruyordu.(SH)</p> <p>2. Sarı çiçeğin saçları yolunmuş, kana bulanmıştı. (AT)</p> <p>3. Gözleri, alevlenmiş, boyu birdenbire dev kadar büyümüş, kavuğu sivrilmiş, düşük bıyıkları kabarmıştı. (SH)</p> <p>4. Bu, asırlar ve asırlardan beri böyle olagelmmişti, asırlar ve asırlarca de böyle sürüp gidecekti. (KA)</p> <p>5. O semtlerdeki minareler görülmez, ezanlar işitilmez, ramazan ve kandil günleri hissedilmez. (AL)</p>	<p>5. Olumsuzluk bildiren ne... ne bağlacı ve cümlenin tonlamasına bağımlı kuruluş bağlacı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>Her beş örnek de (1, 2 ve 3) bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p>
--	--

Kaynak: Mehmedoğlu (2005:43)

3.2.2. Yrd. Doç. Dr. Kenan Koç'a Göre Birleşik Cümle ve Çeşitleri

Birleşik cümle ile ilgili olarak yapılan tanımlar, ayrıca birleşik cümlelerin içerisinde nelerin yer aldığı konusunda net bir bilginin bulunmadığını söyleyebiliriz.

T. Banguoğlu birleşik cümleyi “Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kuruluş cümleye birleşik cümle adını veriyoruz” (1990:546) şeklinde tarif etmektedir. M. Ergin ise “Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun manasını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder” (1980:404) demektedir. Z. Korkmaz ise “İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, fiil çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yan cümlelerde oluşmuş cümle türüdür” (1992:26) şeklinde bir tanım yapmaktadır. T. Qordabayev “Birleşik cümle (qurmalas söylem) iki veya daha çok basit cümlelerden oluşan birleşmiş kategoridir” (1971:192) derken, S. Amanjolov ise birleşik cümleyi “Birleşik cümle, iki ya da birkaç cümlelerin, yani birkaç subjenin görünüşü olan sözün ya da söz grubunun bir araya gelmesidir” (1994:175) olarak tanımlamaktadır. N. Oralbayeva “İki veya daha çok basit cümlelerin anlam ve tonlama açısından sıkı birleşmesi ile karmaşık düşünceyi ifade etmeye hizmet edecek cümleye birleşik cümle denir. Birleşik cümlede en az iki predikatif vardır” (1993:234) şeklinde bir tarif yapmaktadır (Koç, 2004:342).

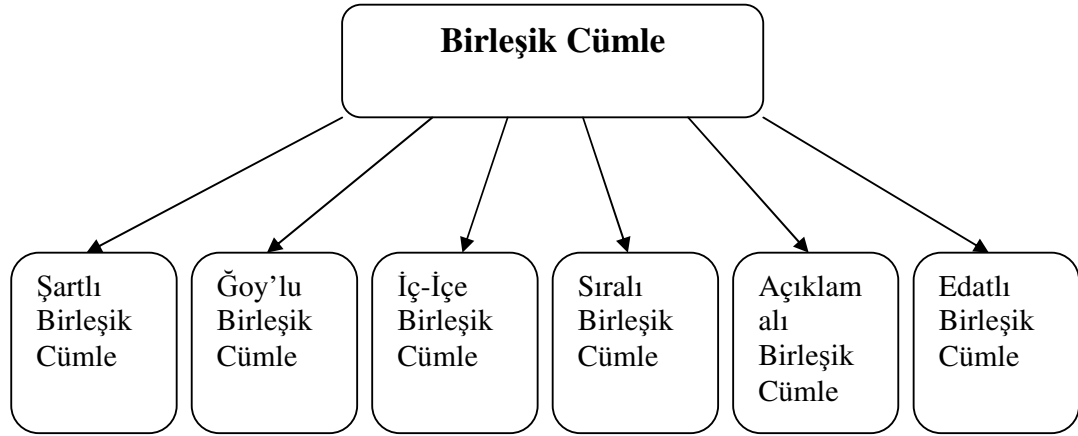
Yrd. Doç. Dr Koç ve Doğan Kazak Türkçesindeki birleşik cümle özelliklerini şöyle ifade ediyor:

1. Birleşik cümlelerin her unsuru, bitmişlik ifadesi etsin veya emesin, hüküm bildirmelidir.
2. Birleşik cümlelerin unsurlarının anlamaları birbiriyle ilişkili olmalıdır. Ana öğeleri birleştiren yardımcı unsurlar, onları hem anlam, hem de şekil açısından birleştirmektedir.
3. Kaç unsurdan oluşursa oluşsun, cümle bir vurgu bütünlüğü içinde olmalıdır.
4. Birleşik cümlelerin her unsuru, cümlelerin esas özelliklerini oluşturan kommunikatiflik, modallik ve predikatiftik ilişkileri üzerine kurulmalıdır.

5. Birleşik cümlenin her unsurunun kendine mahsus vurgusu olmalıdır. (Koç, 2004:344)

Yrd. Doç. Dr. Koç Kazak Türkçesindeki birleşik cümle çeşitlerini yapı bakımından şöyle sıralamıştır. “Şartlı birleşik cümle, ğoy’lu birleşik cümle, iç-içe birleşik cümle, sıralı birleşik cümle, açıklamalı birleşik cümle, edatlı birleşik cümle.” (2004:344) Yrd. Doç.Dr. Koç’un bu bölgesi Türkiye Türkçesine dayalı bölgedür. Yani Koç Kazak Türkçesindeki birleşik cümleleri aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır.

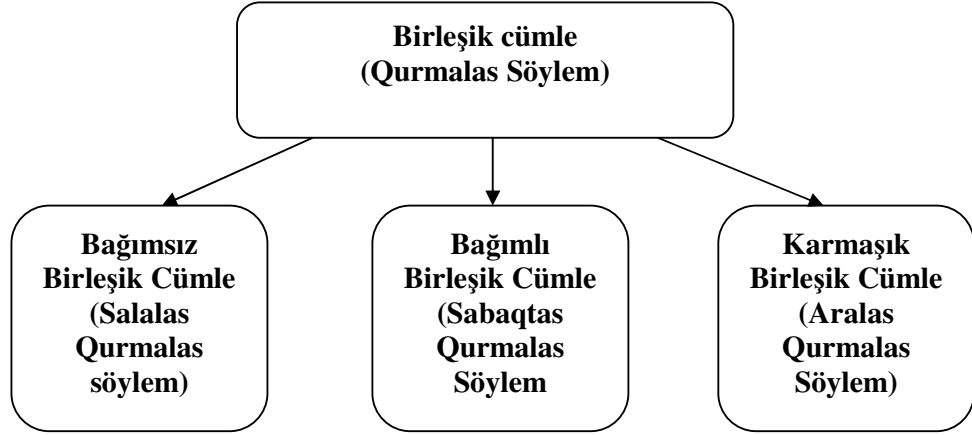
Şekil 11: Koç’a Göre Birleşik Cümle Sınıflandırılması

Kaynak: Koç ve Doğan (2004:344)

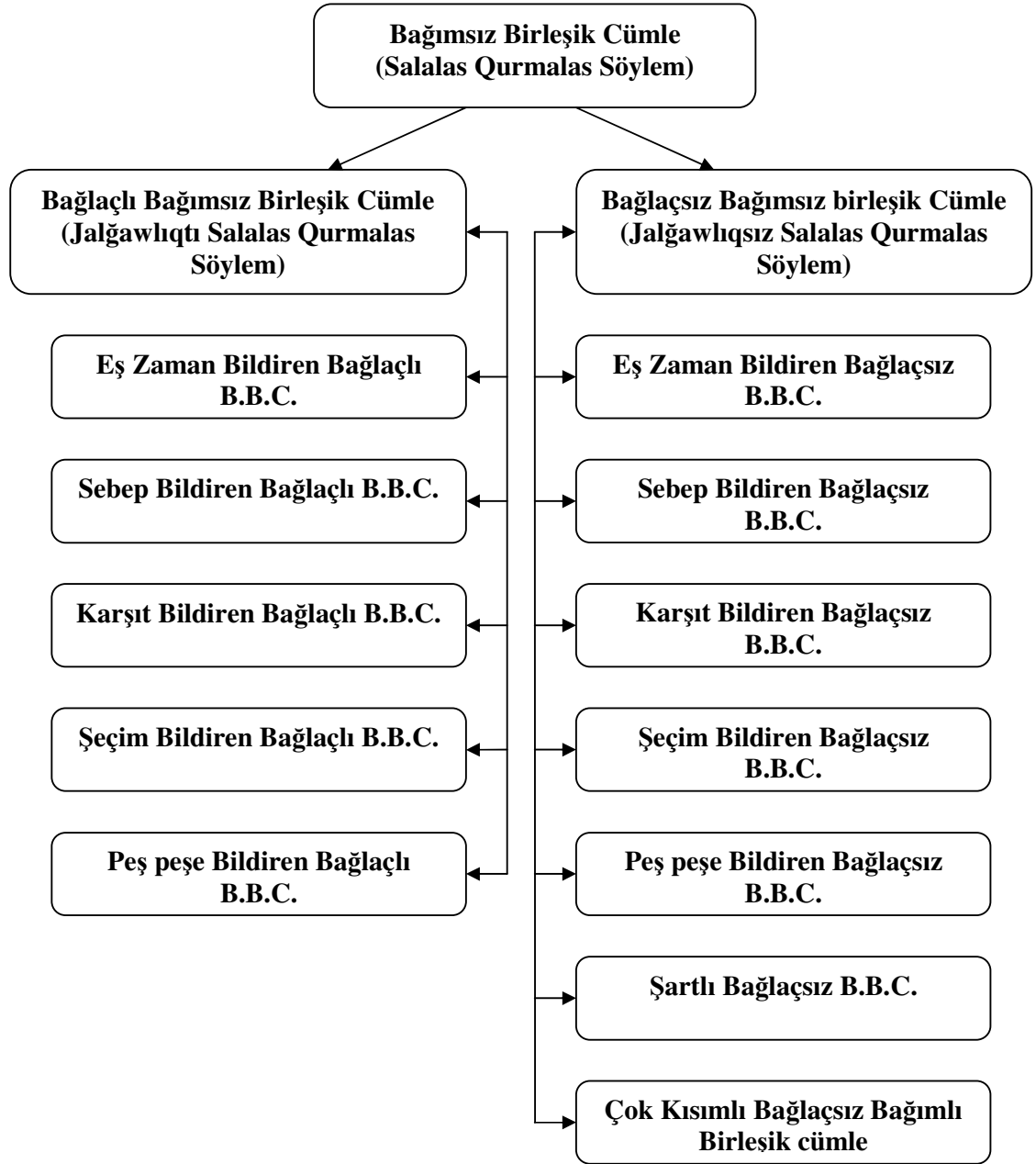
Gördüğümüz gibi, bu sınıflandırma Türkiye Türkçesine göredir. Bu bölgeleri daha önceki bölümde sıralayarak Prof. Dr. Mehmedoğlu’nun sınıflandırmasına dayalı Türkiye Türkçesinde birleşik cümle sınıflandırılmasını göstermiştik. Kazak Türkçesinde birleşik cümle sınıflandırılması farklıdır. Kazak Türkçesinde ise birleşik cümle aşağıdaki gibidir.

Şekil 12: Kazak Türkçesinde Birleşik Cümle (Qurmalas Söylem):

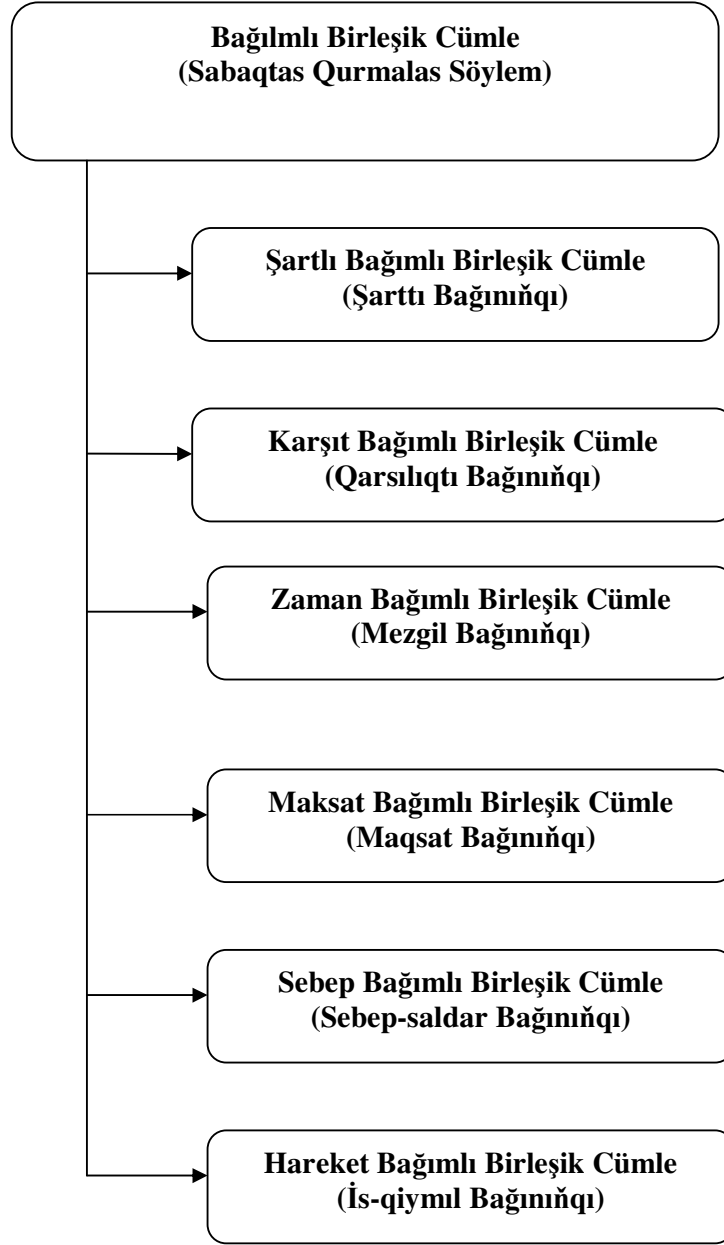
Kaynak: Bekturov (2006:220).

Şekil 13: K. T. Bağımsız Birleşik Cümle (Salalas Qurmalas Söylem):

Kaynak: Qordabayev (1971:243–249)

Şekil 14: K. T. Bağımlı Birleşik Cümle (Sabaqtas Qurmalas söylem)

Kaynak: Bekturov (2006:232)

Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarma yaparken gramerin bazı terimleri yanlış aktarılmıştır. Tez konumuz bağımsız birleşik cümle üzerine olduğundan dolayı bağımlı birleşik cümle üzerine yapılan incelemeye durmayacağız.

Koç'un bağımsız birleşik cümle incelemesi bize yanlıştır. Çünkü Kazak Türkçesinde sıralama yukarıda gösterdiğimiz gibidir. Şimdi Koç'a göre bağımsız birleşik cümle incelemesini ve bize göre nasıl olmalıdır. Bunları tablo şeklinde göstereceğiz.

Tablo 7: Yrd. Doç. Dr. Kenan Koç ve Oğuz Doğan'a Göre Birleşik Cümle

	Kim nerde, hangi terimle, hangi örneği gösterir?	Bize göre nasıl cümledir?
	<p>K.Koç, O.Doğan, "Kazak Türkçesi Grameri", Gazi Kitabevi, Ankara, 2004,s. 345 -349.</p> <p>Sıralı Birleşik Cümle</p> <p>1. Bir-bir "sündet atımız" boladı eken; "sündet toyı" bolğanda sol sündet atımızğa minip şığadı ekenbiz; endi jılı oqıydı ekenbiz, aqıldı boladı ekenbiz...</p> <p>" Birer birer sünnet atımız olacakmış; sünnet düğününde sünnet atımıza binip gezecekmişiz; gelecek sene okula gidecekmişiz; akıllı olacakmışız.</p> <p>2.Şoqannıñ bar talabı ğılımğa umtiluw; qazaq xalqına payda keltirüw, qazaq xalqınıñ turmısın, räsimin, tariyxın anıqtaw jolında bolğan.</p> <p>" Şokan'ın bütün isteği; ilim öğrenmek, Kazak halkına fayda</p>	<p>1. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>2. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p>

<p>sağlamak, Kazak halkının yaşamını, geleneğini, tarihini tanıtmak olmuştur.</p> <p style="text-align: center;">Açıklamalı Birleşik Cümle</p> <p>1. Esterinde bolsın: qazaq qızı eşkaşan duşpanğa bas iymeydi, qazaq qızı eşkaşanda jawğa jar bolmaydı.</p> <p>“Aklınızda bulunsun: Kazak kızı hiçbir zaman düşmana baş eǵmeyecek, Kazak kızı hiçbir zaman düşmana yar olmayacaktır.”</p> <p>2. Abaydın xalıqtıq mınada: oylap, xalıq üşinsezine jürip, onıñ tariyxıy keleşegin körsetip berdi.</p> <p>“ Abay’ın halkçılıǵı şundan bellidir: tefekkür ederek, halk için yaşayarak, ona tarihi geleceğini göstermiştir.”</p> <p>3. Potanin jazadı: “ Şoqan öz jurtın öte süyüwşi edi; qolınan kelse, qazaqqa jaqsılıq qıluw, qazaq xalqınıñ kemşiligi üşin qızmet etüw onıñ bar maqsatı edi.</p> <p>“ Potanin (Şöyle) yazıyor: Şokan kendi milletini çok severdi; elinden geldiğince Kazaklarla iyilik yapmak, Kazak halkının eksiklerini tamamlamak onun bütün amacıydı.”</p>	<p>1. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>2. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>3. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p>
---	---

<p style="text-align: center;">Edatlı birleşik cümle</p> <p style="text-align: center;">Bağlama Edatları ile</p> <p style="text-align: center;">Jäne “ve” Edatı ile</p> <p>1. Qazir öksen ökleme keldim <u>jäne</u> sırttan oqıp jürmin.</p> <p>“ Şimdi doğup büyüdüğüm memleketime geldim <u>ve</u> dışarıdan okuyorum.”</p> <p style="text-align: center;">Da, de, ta, te Edatı ile</p> <p>1. – Jürinđer, bizdiñ tamırdikinen tamaqtanıp alayıq <u>ta</u>, keşki salqınmen bärimiz de qaytayıq.</p> <p>“ Gidelim, tanıdığın evinde yemek yiyelim <u>ve</u> akşam serinliğinde beraber dönelim.”</p> <p>2. Sumkanıñ işinen qalıñ däpterge</p>	<p>1. Birleştirme bildiren <u>ve</u> bağlacıyla artı cümlenin umumi tonlamasına bağımlı kuruluş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>Burada K. Koç tarafından “Edatlı Birleşik Cümle” başlığı altında incelenen bu örnekler edatlarla değil <u>bağlaçlarla</u> bağlanıyor. “<u>Bağlaç</u>: Aynı suale cevap olan türdeş öğeler ve birleşik cümleyi oluşturan basit cümleler arasında kullanılır. <u>Edat</u>: Kelime ve cümlelerin anlamını kuvvetlendirerek cümleye belirli anlam inceliği (çaları) veriyor.” (Mehmedoğlu, 2006:142) Demek, burada geçen edatlı değil bağlaçlı bağımsız birleşik cümlelerdir.</p> <p>1. Birleştirme bildiren <u>ve</u> bağlacıyla artı cümlenin umumi tonlamasına bağımlı kuruluş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>2. Birleştirme bildiren <u>ve</u> bağlacıyla artı cümlenin umumi tonlamasına</p>
--	--

<p>qoldan köşirgen Abay öleñderin aldı <u>da</u>, tısqa bettedi.</p> <p>“ Çantanın içinden kalın deftere elle yazılmış Abay şiirlerini aldı <u>ve</u> dışarıya çıktı.”</p> <p style="text-align: center;">ne Edatı ile</p> <p>1. Endi öltirüwge bata almadı <u>ne</u> keyinge kayta almadı.</p> <p>“ Bundan sonra öldürmeye cesaret edemedi <u>ve</u> geriye de gidemedi.”</p> <p>2. Awıl mağan keyde mola tärizdi <u>ne</u> iyersiz qora tärizdi körinip ketedi.</p> <p>“ Köy bana bazen mezar gibi <u>veya</u> sahipsiz bir ahır gibi görür.”</p> <p style="text-align: center;">“ Eğer” İfadesi Taşıyan “eger” Edat ile</p> <p>1. “ Ülken darın iyeleri mektep oquwşısı biletin mındağan waq qaterlerdi bilmewi mümkün”, dep Lessing aytqanday, <u>eger</u> seniñ qateñ waq bolsa bir säri, al ol- teoriyalıq ülken qate.</p> <p>“ Lessing’in “ Büyük bilim adamları okuldaki öğrencinin bildiği binlerce ufak hataları bilmeyebilir” dediği</p>	<p>bağımlı kuruluş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>1. Birleştirme bildiren <u>ve</u> bağlacıyla artı cümlenin umumi tonlamasına bağımlı kuruluş bağlaçlı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>2. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>1. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p>
---	--

<p>gibi, <u>eğer</u> senin hatan ufak bir hata ise başka, bu ise teori olarak büyük bir hatadır.”</p> <p>2. <u>Eğer</u> de adam biri için biri ilgiyi osılay arasa tüser bolsa, eşkimniñ дәrejesine, bedeline qaramay istemek bolğan әdilsizdigine köp qosılıp jol bermese, ömirde eş qıyanat bolmas edi!</p> <p>“ <u>Eğer</u> insanlar birbirine devamlı olarak böyle aracı olsa ve kimsenin makamına, itibarına bakmaksızın yapmak istediği haksızlığa birleşerek izin vermese idi, hayatta hiç haksızlık olmazdı.</p> <p style="text-align: center;">“Fakat” İfadesi Taşıyan “ biraq” Edatı ile</p> <p>1. Jay waqıtta bolsa, “özgeniki – özge, sağan ne joq” dep qaluwım mümkün – aq, <u>biraq</u> bul joli ündemedim.</p> <p>“ Başka bir vakit olsaydı, “yabancı yabancıdır, sana ne” derdim belki; <u>fakat</u> bu sefer ses çıkarmadım.”</p> <p>2. Osı az ğana öleñderden Bazardıñ birtalay tereñ aqın ekendiği bayqaluwğa tiyisti; <u>biraq</u> Bazar tuwralı tolıq bir pikirge kelüw için onıñ barlıq öleñderimen tanıs boluw</p>	<p>2. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>1. Karşıtlık- zıtlık bildiren <u>fakat</u> bağlacı ve cümlenin tonlamasına bağımlı kuruluş bağlacılı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>2. Karşıtlık- zıtlık bildiren <u>fakat</u> bağlacı ve cümlenin tonlamasına bağımlı kuruluş bağlacılı bağımsız birleşik cümledir.</p>
--	---

<p>kerek.</p> <p>“Birkaç şiirden Bazar’ın ne kadar derin bir şair olduğu mutlaka fark edilebilir; <u>fakat</u> Bazar hakkında tam bir fikir yürütebilmek için onun bütün şiirlerinin incelenmesi gerekir.”</p> <p>3. Xalqı köptiñ qamalı küşti, aql köptiñ amalı küşti; biraq kelin tüsirüw men qız uzatuw birdey emes.</p> <p>“ Halkı çok olanın kalesi sağlam, akli çok olanın durumu iyidir; ama gelin almak ile kız vermek aynı değildir.”</p> <p style="text-align: center;">Karşılaştırma İfadesi Taşıyan “al” Edatı ile</p> <p>1. Jurttı sınağanda jap – jaqsımın, <u>al</u> özim ne istedim?</p> <p>“ Millete baktığımda çok iyiyim, kendim <u>ise</u> ne yaptım?”</p> <p>2. Ükimetten qorqamız, sıylaymız, al Aydarbek’ten nege qorqamız?</p> <p>“ Devletten korkarız, ona saygı duyarız; peki ya Aydarbek’ten neden korkarız?”</p>	<p>3. Karşıtlık- zıtlık bildiren <u>ama</u> bağlacı ve cümlenin tonlamasına bağımlı kuruluş bağlacılı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>Her üç cümlede bağımsız bağlaçsız birleşik cümledir.</p>
---	---

<p>3. Bul dünyede Ulbolsın bar ma, joq pa, ol jağı eş waqıtta oyıma da kelgen emes. <u>Al</u> qazir ajarınan közimdi aqlım kemleydi.</p> <p>“bu dünyada Ulbolsın var mı yok mu, bu konu hiçbir zaman aklıma gelmiş değil; <u>şimdi ise</u> güzelliğinden gözümü ayırmak istemyorum.”</p> <p>Sebep, Netice ve İzah Eden “sebebi”, “öytkeni”, “endeşe”, “tıpti” Edatları ile</p> <p>1. Aqmolla degende keybireuler tañ qalar, <u>sebebi</u> Aqmolla ekew, ekewide qoja, ekewide aqın.</p> <p>“Akmolla dediğinde bazıları şaşırır, <u>çünkü</u> iki Akmolla var, ikisi de hoca, ikisi de ozandır.</p> <p>2. Qazaq äyelderiniñ işinde, orıs äyelderinşe küyewinw erip, şöpke şıqqan sol ğana, <u>öytkeni</u> şöp şabuwdı bul jaqtıñ qazağı erkek jumısı dep sanaydı.</p> <p>“ Kazak kadınlarının içinde, Rus kadınları gibi, kocasıyla beraber, ot biçmeye giden sadece odur; <u>çünkü</u> ot biçmeyi bu tarafın Kazakları erkek işi sayarlar.</p> <p>3. Bul jolı äyeliniñ jüzi jaydarı; <u>öytkeni</u> küyewi poselkeden tayawda</p>	<p>Her biri birer bağımsız birleşik cümledir.</p>
--	---

<p>keldi, eki put astıq akeldi.</p> <p>“ bu sefer hanımının yüzü gülüyor; <u>cünkü</u> kocası köyden yakında döndü, iki çuval buğday getirdi.</p> <p>4. Al munday aqın ölmek emes, <u>öytkeni</u> onıñ şığarmalarına waqıt şek qoya almaydı.</p> <p>“ Böyle bir ozan ölmeyecektir, <u>cünkü</u> onun eserlerine zaman sınır koyamaz.</p> <p>5. Qanday uşığan daw bolsa da Aqanbitiredi; <u>endese</u>, Aqan jındı emes.</p> <p>“ Ne kadar çözümsüz dava varsa, Akan hallerder; <u>demek ki</u> Akan deli değıldir.</p> <p>6. Arada mawsın ötipti, jıl ötipti, <u>tipti</u> birneşe jil ketipti.</p> <p>“ Aradan mevsim geçmiş, yıllar geçmiş, <u>hatta</u> birkaç yıl geçivermiştir.</p> <p>“Aksi Halde” İfadesi taşıyan “äytpese, älde” Edatları ile</p>	<p>Her ikisi de bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p>
--	---

<p>1. Joq, qajı,köşip kelem qasıña, köşip kelem, <u>äytpese</u> mına jurt meni talap jeyd, Oybay!</p> <p>“Hayır, Hacı, taşınıyorum yanına, taşınıyorum; <u>yoksa</u> bu millet beni param parça eder, eyvah!</p> <p>2. Bar jigerimdi, darınımdı soğan jumsağanım durıs pa, <u>älde</u> eşkimge keregi joq eskini qozğap waqıt ötkizüw kerek pe?</p> <p>“ Bütün gücümü, bilgimi buna harcamam doğru mu, <u>yoksa</u> kimseye gereği olmayan geçmişi konuşup vakit geçirmek mi gerek?”</p> <p>“ Sonuç İtibaiyle” ifadesi Taşıyan “äytewir” Edatı</p> <p>1. Köp sıbırlasıp ädettengendikten be, <u>älde</u> bar dawsı sol ma, äytewir sözi dastarqan basındağılarğa azar estiledi.</p> <p>“ Çok fısıldaşarak konuşmaya alıştığından mı, yoksa bütün sesi bu kadar mı (bilmem), <u>sonuç itibariyle</u> konuşmasını masa başındakiler zor duyuyordu.”</p> <p>2. Duwana ma, baqsı ma, balger mekim bilsin, <u>äytewir</u> añqaw, adal awılğa oyına kelgenin istep baqtı osı adam.</p> <p>“ Serseri mi, falcı mı, hoca m, kim</p>	<p>1. Bağlaçsız bağımsız birleşik cümledir.</p>
--	---

<p>bilir; <u>sonuç</u> olarak enayi, saf köylülere aklına gelen her şeyi elinden geldiği kadar yaptı bu adam.”</p> <p>Sebep İfadesi Taşıyan “sonuñ üşin”, “sondıqtan” Edatları ile</p> <p>1. Jılqı, tüye, sıyır, qoy, eşki, iyt, mısıq, tawıq, adamnıñ üy mañayında tirşilik etedi; <u>sonuñ üşin</u> olar üy Xaywanları dep ataladı.</p> <p>“At, deve, inek, koyu, keçi, köpek, kedi, tavuk insanın evinin etrafında yaşar; <u>bundan dolayı</u> bunlara ev hayvanları deriz.”</p> <p>2. Jaqıp bilmeydi; <u>sondıqtan</u> kezdeskennen surastıra otırdı.</p> <p>“ Cakıp bilmiyor; <u>bu yüzden</u> karşılaştığı insanlarla soruştırdı.”</p>	<p>Her biri birer bağımsız birleşik cümledir.</p>
---	---

Kaynak: Koç ve Doğan (2004:345–349)

3.2.3. Prof. Dr. M. Metin Karaörs’e Göre Birleşik Cümle ve Çeşitleri

Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi karşılaştırarak inceleyen dilcilerden biri Prof. Dr. M. Metin Karaörs (2005:162) Türkiye Türkçesinde birleşik cümleler genel olarak şartlı birleşik cümle, ki’li birleşik cümle ve iç- içe birleşik cümle olarak üç kısma ayrıldığını söylüyor. Kazak Türkçesinde de birleşik cümleler üçe ayrılır diyor. Kazak Türkçesindeki birleşik cümleleri aşağıdaki gibi sıralandırıyor ve örneklerle açıklıyor.

1. **Salalas Kurmalas Söylem:** “*Sonau tömende Akimnin şamı şarkıldadı, kalyası şakıldadı.*” Ta aşağıda Valinin mumu ııldadı, kazması şakladı.

2. **Sabaktas Kurmalas Söylem:** “*Kuvanışım koynıma cıymay, üyge öz kolımmen birinşi ret hat jazdım*” Sevincim göğsüme sığmayıp eve kendi elimle ilk defa mektup yazdım.
3. **Aralas Kurmalas Söylem:** “*Kuvırşak adam şap berip ustadı da, belbeuimdi burap jibergende janım ışkınpı ketti.*” *Kukla adam hamle yaptı kmerimi burup savurduğında canım çıkıp gitti* (Kazıbayev; Karaörs, 2005:162).

Bu örneklerle açıklama yaparak bunlar Türkiye Türkçesine göre birer basit cümle olduklarını söylüyor. Bizim tez konusu Salalas Kurmalas Söylem yani, Bağımsız Birleşik cümle olduğundan dolayı bu konu üzerine duracağız.

Prof. Dr. M. Metin Karaörs (2000:162) Salalas Kurmalas Söylem açıklamasını şöyle ifade ediyor. “*Salalas Kurmalas Söylem* diye bir birine uygun, aynı ayarda iki cümlenin yan yana gelmesine denmektedir.” Ve yukarıdaki örneklerde geçen “*şarkıldadı*” ve “*şakıldadı*” yüklemeleri olan iki fiil cümlesi virgülle birleştirilmiş ve birleşik cümle oluşturduğunu söylüyor. “Bize göre bu birleşme şekli birleşik cümle oluşturmamaktadır diyor. Fakat bize göre ve Kazak Türkçesine göre bu Bağımsız birleşik cümledir.

Kazak Türkçesindeki bağımsız birleşik cümleleri Prof. Dr. M. Metin Karaörs (2005:164) basit cümle olarak kabul ediyor. Bizce, bağımsız birleşik cümle eşit hukuklu basit cümlenin bir birleşik tonlamaya sahip olduğu için onlar birleşik cümle olurlar. Örneğin:

1. *Kuvvet birdir. O milletindir.*
2. *Okula gidiyorsunuz. Ders dinlemiyorsunuz.*
3. *Anlat. Yazılı olarak getir.*
4. *Şarkı okuyor. Dans ediyor.*

Bu örnekler basit cümlelerdir. Onlar ayrı ayrı bir bir tonlamaya sahiptir. Şimdi aşağıdaki örneklerde eşit hukuklu iki basit cümleler birinin tonlaması kayıp olur, cümle genellikle bir sahip olur. Böylece, bağlaçlı ve bağlaçsız bağımsız birleşik cümle olur.

1. *Kuvvet birdir ve o milletindir.*

2. Okula gidiyor, ama ders anlamıyor.

3. Ya anlat, ya da yazılı olarak göster.

4. Ne şarkı okuyor, ne de dans ediyor.

Tablo 8: Prof. Dr. M. Metin Karaörs'e Göre Birleşik Cümle

	Kim nerde, hangi terimle, hangi örneği gösterir?	Bize göre nasıl cümledir?
	<p>Prof. Dr. M. Metin Karaörs, “Karşılaştırmalı Şekil Ve Cümle Bilgisi”, Akçağ, Ankara, s. 162–164, 175–178</p> <p>1. Terekter men kayındardın şık baksan suv japıraktarı taban astında bılıpıldap jatır, baksan ayaktın tıkrı sezilmeydi.</p> <p>“ Kavaklar ve kayınların çiğ basan sulu yaprakları ayakaltında yumuşayıp yatıyor, onlara basan ayakların sesleri duyulmuyor.”</p> <p>1. KzkT. Mezgildes Salalas (Ingaylas Salalas)</p> <p>a. Akıl jastan şıgadı, asıl tastan şıgadı.</p> <p>“Akıl yaştan çıkar, cevhe taştan çıkar.”</p> <p>b. Ultşıl adam bireuge zorlık kıladı</p>	<p>1. Bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>Her ikisi de zaman alakalı bağımsız birleşik cümledir.</p>

<p>da sodan öz otanın devirleri izdeydi.</p> <p>“ Milliyetçi adam birisine zorluk kılar, sonra da kendi vatanının parlak devirlerini arar.”</p> <p style="text-align: center;">2. KzkT. Sebeptes Salalas</p> <p>a. Men şebet bişilerdi körgen emespin, sol sebepti bul öner magan tansık.</p> <p>“Ben usta rakkaseleri görmedim, bu sebeple bu sanat bana yabancıdır.</p> <p>b. Dosın saktan jandardan jirenemin: Otanında ondaylar sataladı.</p> <p>“ Dostunu satan canlardan nefret ediyorum. Öyleleri vatan da satabilirler.”</p> <p style="text-align: center;">3. KzkT. Karsılıktı Salalas</p> <p>a. Jospardı ösirüv onay, orındaav kıyın.</p> <p>“Düşünceyi geliştirmek kolay, yapmak zordur.”</p> <p>b. Adamdarmen dostas, birak dostın köptigine senbe.</p> <p>“İnsanlarla dost ol, fakat dostunun çokluğuna inanma”</p>	<p>a. Sebep alakalı bağımsız birleşik cümeldir.</p> <p>b. Açıklama alakalı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>a. Açıklama alakalı bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>b. Karşıtlık- zıtlık bildiren <u>fakat</u> bağlacı ve cümlenin tonlamasına bağımlı kuruluş bağlacı bağımsız birleşik cümledir.</p>
--	---

	<p style="text-align: center;">4. KzkT. Talgaılı Salalas</p> <p>Maldı ne jerden surav kerek, nemese akkan terden surav kerek.</p> <p>“Malı ne yerdn sormak gerek, ya da akan terden sormak gerek.”</p> <p style="text-align: center;">5. KzkT. Kezektet Salalas</p> <p>Ol jerde jer bavırlap süyretiledi, bir de tura sala jügiredi.</p> <p>“ O bazen yerde sürünür, bazen da kalkarak koşuverir.”</p> <p style="text-align: center;">6. KzkT. Tüsindirmeli Salalas</p> <p>Ömir öz degenin angarttı: Barşagül tejrıbesinin jemisi basım şıktı.</p> <p>“ Ömür kendi dediğini yerine getirdi. Barşagül’ün tecrübesinin yemişi ağır bastı.”</p>	<p>Bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>Bağımsız birleşik cümledir.</p> <p>Bağımsız birleşik cümledir.</p>
--	---	--

Kaynak: Karaörs (2005:176–178)

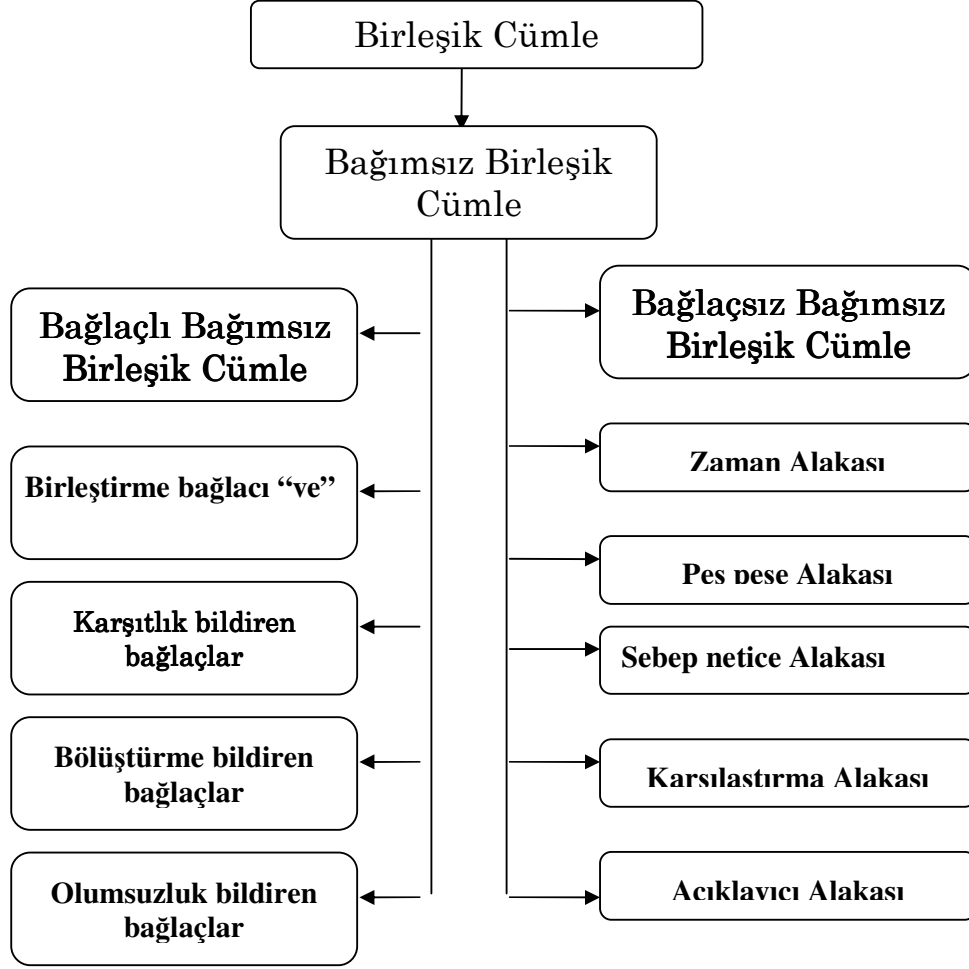
SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde bağımsız birleşik cümle meselesi Kazak Türkçesi ile karşılaştırılarak ele alınmıştır. İnceleme ve araştırmalar neticesinde görülüyor ki, Türkiye Türkçesindeki birleşik cümle meselesinin sınıflandırılması çeşitli fikirlerden oluşmaktadır. Prof. Dr. Mehmedoğlu (2005:1) “birleşik cümlenin sınırlarını türleri birbirine karıştırılmış ve çeşitli adlarla adlandırılmıştır” diyor. Dil bilimcilerin incelemelerinden belli oluyor ki, birleşik cümle tanımları eksik ve yarım kalmıştır. Birleşik cümle terimleri bile farklı adlandırıldığını görüyoruz. Fakat birleşik cümle ne kadar farklı adlandırılrsa da onların yapı bakımından sınıflandırılması aynı noktada buluştukları görülmektedir. İnceleme yaparken dilcilerin birleşik cümle, bağımlı ve bağımsız birleşik cümle hakkında bugüne kadar yeterli çalışmalar yapılmadığı görülmektedir. Bu tez çalışmasında Türkiye Türkçesinde birleşik cümlesi konusunun eksik olan noktaları ele alıp akraba dillerden biri olan Kazak Türkçesi ile karşılaştırarak aydınlatmaya çalıştık.

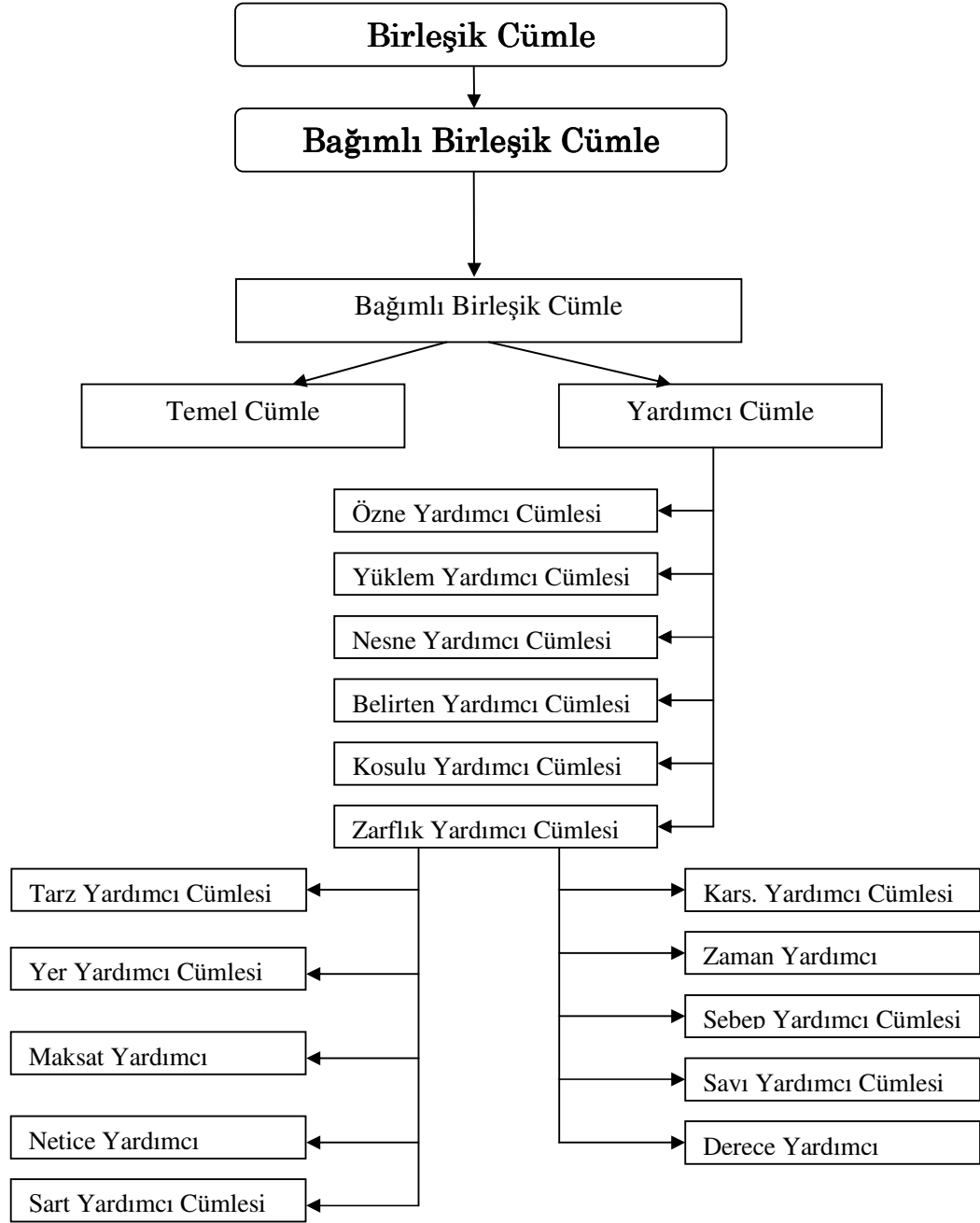
Bu çalışma yaparken Türkiye Türkçesinde bağımlı ve bağımsız birleşik cümle olmasına farklı adlarla adlandırıldığının ortaya çıkarttık. Bu da Türkiye Türkçesinde birleşik cümle konusu daha geniş araştırılması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Böylece, biz birleşik cümlenin bir alt kısmı olan bağımsız birleşik cümle bölümünü Kazak Türkçesiyle karşılaştırıp ilerde bu konu araştırmalarına katkıda bulunacağına inanarak tezimizde aydınlatmaya çalıştık.

Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine terimler ve tanımlarının aktarılmasında sorunlar olmuş. Kazak Türkçesi gramerini araştırıp Türkiye Türkçesi gramer terimler ve tanımlarına göre adlandırılan bazı dilcilerin verdiği terimler ve tanımların Kazak Türkçesinde verilen terimler ve tanımlarla karşılaştırarak örneklerle ispat ettik. Ve şunu ilave etmek istiyorum ki, tüm akraba dillerin gramer yapısı aynı ve aynı olmalıdır. İnceleme ve araştırma neticesinde Mehmedoğlu'nun sunduğu sınıflandırmasına dayanarak aşağıda gösterilen şemada Türkiye Türkçesinde karmaşık bir yapıda değerlendirilen birleşik cümle konusunun sınırlarını belirlemiş ve bağımsız birleşik cümle konusu da tam olarak ortaya çıkmış olacak. Çünkü Türkiye Türkçesinde bu konu üzerinde yeteri kadar araştırma yapılmamıştır.

Şekil 15: Birleşik Cümle Sınıflandırılması

Kaynak: Mehmedoğlu (2005:14)

Kaynak: Mehmedoğlu (2005:14–15)

KAYNAKLAR

- ARASLI. Alhen Altan (1985), “Azeri Türkleri Halk Hikâyeleri”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 633, Ankara
- BALAQAYEV. M, Qordabayev. (1971), T, “Qazirgi Qazaq Tili, Sintaksis”, Almatı, 334 bet.
- BANGUOĞLU. T. (1998), “Türkçenin Grameri”, “Türk Dil Kurumu”, Ankara, 628 sayfa
- BEKTUROV. Ş.K (2006), “Qazaq Tili. Leksika. Fonetika. Morfologiya. Sintaksis”, Almatı, “Atamura”, 334 bet
- CUMALI. Necati, (2004), “Susuz Yaz” 18. Baskı, Cumhuriyet Yay. İstanbul
- EDİSKUN, H. (2003), “ Türk Dilbilgisi”, İstanbul, “Remzi” 405 sayfa
- GENCAN, T. N. (2001), “Dilbilgisi” Ankara, “Ayraç”, 626 sayfa
- GÜLENSOY, T. (2005), “ Türkçe El Kitabı”, Ankara, Akçağ, 634 sayfa
- HENGİRMEN, M. (2002), “Türkçe Dilbilgisi” Ankara, “Engin” 617 sayfa
- KARAÖRS, M. (1993), “Türkçenin Söz Dizimi Ve Cümle Tahlilleri”, Erciyes Üniversitesi yayını, Kayseri.
- KARAÖRS, M. (2005), “Karşılaştırmalı Şekil Ve Cümle Bilgisi”, Akçağ, Ankara, 355 sayfa
- KARAOSMANOĞLU. Yakup Kadri, (1983), “Yaban” 1–16. Baskı, İletişim Yayınları 1, İstanbul
- KOÇ, N. (1996), “Yeni Dilbilgisi” İstanbul, “İnkılâp”, 739 sayfa
- KOÇ, K. Bayniyazov A. Başkapan V. (2003), “Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü”, Ankara, “Akçağ”, 680 sayfa
- KOÇ, K, Doğan. O (2004) “Kazak Türkçesi Grameri”, Ankara, Gazi, 383 sayfa
- MEHMEDOĞLU. A. (2005), “ Türkiye Türkçesinde Birleşik Cümle Üzerine” Sakarya “Sakarya Üniversitesi”, 170 sayfa

- MEHMEDOĞLU. A. (2001), “ Türk Dilinde Bağımlı Birleşik Cümle Söz Dizimi”, Adapazarı, “Aşyan”, 352 sayfa
- MEHMEDOĞLU. A. (2006), “Türkiye Türkçesinde Cümle Öğelerine Yeni Bir Bakış”, Sakarya, “Değişim”, 161 sayfa
- TOPLU. Erhan Sezai (1993), “Türk Edebiyatından Seçme Hikâyeler 2”, MEB Yayınları, İstanbul
- Topuz. Zikri (2003), “Milli Mücadele Çankayanın Üç Gülü”, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul
- “ Türkçe Sözlük”, (2005), Ankara, “Türk Dil Kurumu”, 2244 sayfa
- “ Türkçe Okunuşlu Rusça Cep Sözlüğü”, (1996), İstanbul. “MULTİLİNGUAL”, 895 sayfa
- “Qazaq grammatikası. Fonetika, sözjasam, morfologiya, sintaksis” (2002), Astana, 784 bet.
- QAZIBAYEV, S “Qurmalas söylemder kestesı”, (1993), Alamtı, “Rauan”, 52 bet.
- YILDIZ. Abdurrezzak (2002), “Türkçe”, Esen Yayınları, 2. Basım, Ankara
- Zafer (2004), “ Türkçe Edebiyatı”, Zafer Yayınları, Ankara

ÖZGEÇMİŞ

Zhanar Uspanova, 1982 yılında Kazakistan/ Kızılorda şehrinde dünyaya geldi. 1989 yılında Kızılorda Batırjan Şalgınbayev adındaki okula girdi ve 1999 yılında aynı okulu tamamladı. 1999 yılında Dede Korkut adındaki Kızılorda Devlet Üniversitesi, filoloji fakültesi, Doğu diller bölümü, Türk dili ve Edebiyatı bilim dalını kazandı. 2004 yılında mezun oldu ve Türkiye/ Sakarya Üniversitesi, Türk Dili Ana bilim dalı; Yeni Türk Dili bilim dalında yüksek lisans kazandı. Halen aynı yerde yüksek lisansını devam ettirmektedir.